

કાજળ અને અરીસો

૮ ચકીભણુ

પ્રથમ આવૃત્તિ
૧૯૬૨

કિંમત બે રૂપિયા

પ્રકાશક
લાલભાઈ મણિલાલ શાહ
શ્રી જીવન-મણિ સદ્‌વાચનમાળા ટ્રસ્ટ
હરિભાઈના દેરા સામે દિલ્હી દરવાજા બહાર અમદાવાદ

મુદ્રક
ગોવિંદલાલ જગશીભાઈ શાહ શારદા મુદ્રણાલય
પાનકોર નાકા અમદાવાદ

મારી વહાલસોયી ત્રણે બહેનોને

સ્વ બહેન હીરાબેનને
અ સૌ બહેન બબીને
અ સો બહેન સુશીલાને

—જયભિખ્ખુ

દીપના તેજથી
ફૂલની ગુલાબીથી
ભોમની કુમાશથી
હૈયાના અમીથી
આ સંસારની આગમાં સરજે છે ફૂલબાગ !

નજરાણુ

શ્રી જીવન મણિ સદ્વાચનમાળા ટ્રસ્ટ પોતાની છઠ્ઠા વર્ષની ખેપ ખેડી રહ્યુ છે એના બે પુસ્તકો પ્રગટ થઈ ગયા છે બાકીના પ્રગટ થવાની તૈયારીમાં છે

આ ટ્રસ્ટની યોજના કમાવાના ધ્યેયથી થઈ નથી પ્રારભથી જ મૂળ કિંમતે પુસ્તકો આપવા વધારામાં એક ભેટ પુસ્તક આપવુ મૂળ કિંમતમાય દશના બદલે પદરની કિંમતના પુસ્તક આપવા રગભર્યા રસભર્યા રૂપકડા પુસ્તકો સાર કરવાં એ એની નેમ રહી છે આ બધા પ્રયોગો કરવાં છતાં ટ્રસ્ટ તરતુ જ રહ્યુ છે! વધતી જતી મોઘવારીના સમયમાં વિધિનો જ આ સધિયારો લેખાય !

આ સધિયારાથી પ્રેરાઈને અમારા પાંચે વર્ષના કાયમી ગ્રાહકોને નજરાણા તરીકે—એક વધુ ભેટ પુસ્તક આપવાનો અમે નિર્ણય લીધો. અને સ ૨૦૧૩ થી ૨૦૧૭ સુધીના પાચ વર્ષના સ્થાયી ગ્રાહકોને સ ૨૦૧૮ નુ લવાજમ ભરેથી શ્રી જયભિખ્ખુ રચિત કાજલ અને અરીસો' નામનુ સુદર પુસ્તક ભેટ આપવાનો નિર્ણય કર્યો છે એ મુજબ આ પુસ્તક પ્રગટ થાય છે આશા છે કે વાચકો એનો લાભ લેશે

—ટ્રસ્ટીઓ

મુખબંધ

શ્રી બાલાભાઈ (જયભિખ્ખુ)નો 'કાજલ ને અરીસો' સંગ્રહ વાંચવાનો લાભ હમણાં મળ્યો. કેટલીક વાર્તાઓ, અમદાવાદના દૈનિક 'ગુજરાત સમાચાર'ની તેમની જાણીતી કોલમ 'ઇંટ અને ઈમારત'માં વાંચી હતી પરંતુ વિશેષ હેતુથી ગ્રંથસ્થ થએની ને મઠારેલી આ વાર્તાઓ વાંચી સવિશેષ આનંદ થયો.

શ્રી બાલાભાઈની નિર્ભેળ સાહિત્યસાધના એક સરખી ધ્રુવ ગતિથી ઉત્તરોત્તર વિકસતી-વિસ્તરતી જાય છે. એમનું સમગ્ર સર્જન ધ્યેયલક્ષી છે. મનની સૂતેલી સંવેદનાઓને જગાડી, એમને સ્થૂલ ભાવભૂમિકા પર નર્તન માત્ર કરાવવાનો કસબ એમણે નથી અજમાવ્યો. એમની કલમ તો સર્જકના ચીંધેલા લક્ષ્ય પર જ નિશાન તાકે છે, એના મર્મને વીંધે છે અને એ મર્મના દંર્દની પાઠકના હૃદયને અનુભૂતિ કરાવે છે.

'કાજલ અને અરીસો' આવું જ એક વિશેષ ધ્યેય લક્ષ્ય લઈને આવતો સંગ્રહ છે.

સ્ત્રીની પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવ, લજ્જા અને મર્યાદા, સ્નેહ અને વિવશતા,—આ બધાનાં પ્રતિબિંબ એના ઘાત-પ્રતિઘાત સાથે સમાજની આરસીમાં કયા ઝીલાયા છે સાથે

સાથે ઓતની સાચી સુન્દર મૂર્તિ પર કાજળની કાળાશ પણ કેવી રીતે અ કિત થઈ છે એ લેખકે યુગની આંકેલ મર્યાદાની પરવા કર્યા વિના આનિકાળથી તે આજ સુધીના નારીજીવનના વિવિધ પાસાની ઝાખી કરાવી નવીન રીતે અ કિત કરી છે 'કણુનો જ મ' મેઘદૂત' નામિલા વગેરેમા પ્રાચીન નારીના જીવન-ચમત્કાર છે તો 'શિવજીની જગ કોઈની બેન-બેટી' હાચદ 'ન દૈન્યમ'મા આજના યુગના પ્રતિબિબ છે

આ પ્રતિબિબની પાછળ લેખકની જે ઊડી મનો ભાવના વ્યક્ત થઈ છે તે નારીસ માનની નહિ ઓસ્તમરની પણ નહિ પરતુ સ માન અને સત્કારથી યે બહુ ઊ ડાણમા જે ભાવના પ્રગટે છે એ મમતાની છે સ્ત્રીજીવનના આઝાદી અને આબાદીના પ્રશ્નો છણતી એનુ નવુ કલેવર ઘડતી નવલકથા ' દાસી જનમ જનમની ને સાથી જનમ જનમના ' નામથી એમણે આ પૂર્વે પ્રકટ કરી છે એ સમયે એમણે જે ઝખના પ્રકટ કરી હતી એ જ અહી પણ સમગ્ર રીતે પરિલક્ષિત છે

ઓ ન દાસી ન વેશ્યા ન ભોગ્યા!
ઓનુ બેસણુ તો જગજ્જનનીના ચોતરા પર
આજે આ વ્યાપારપ્રધાન અને મોટાઈ પ્રધાન સ સ્કૃ

તિના યુગમા જ્યાં રસનો આવિષ્કાર શ્રમસ્મૃતિના પરિધમા પરિભ્રમણ કરી સ્ત્રીપુરુષની સ્થૂન દેહદષ્ટિથી બહાર નીકળી એમની ભીતરની હૃદયસૃષ્ટિ સુધી પહોંચવા પાગલો બની જાય છે ત્યારે આવા સર્જન જીવનની એક જ બાજુ વ્યક્ત કરતાં હોવાને કારણે એકાંગી હોવા છતાં જીવનલક્ષી જરૂર બને છે સ્ત્રીની હૃદયસૃષ્ટિને લેખકે સવિશેષ મમતાથી સમજાવી છે, સ્નેહપૂર્વક સ્વીકારી છે અને આદર્શથી આવ કારી છે સ્ત્રીની સૂઝ અને શીલને એમણે વખાણ્યાં છે અને ધમશપૂર્વક વાર્તાઓમાં વર્ણ્યાં છે

સમાજની એમ્તરફી અગઆમણી રીતરસમોને સહન કર્યા વગર સ્ત્રીઓને માટે કોઈ આરોઓવારો નથી એ પુરાણયુગીન માપદંડોને એમણે પડકાર્યાં છે અને ચેપી રોગની માફક એ બધાને નાબૂદ કર્યે જ છૂટકો છે એમ સ્પષ્ટ કર્યું છે

જે સમાજે નારીને એનુ મૂલ્ય આપવામા મોટો વિશ્વાસઘાત કર્યો છે તેઓ તેની પુનઃપ્રતિષ્ઠા કરશે એવુ એમા સંકેત વચન છુપાયેનુ છે

મુ બાલાભાઈની કલમે સ્ત્રીશક્તિની પિછાણ અને પ્રતિષ્ઠાની પ્રતીતિ કરાવી છે

ગુરુદેવ ટાગોરે એમની 'યોગાનુયોગ" નવલકથામા એક પાત્રમુખે બોલાવ્યુ છે કે, સ્ત્રીત્વના ગૌરવનો ભાર

પ્રકોપ દઈને સ્ત્રીની વ્યથાને દબાવવાની કોશિશ થાય છે પરંતુ આ વેદનાને અસંભવ કરવાની જરા પણ કોશિશ થતી નથી આજે દાયકાઓ બાદ સ્વાધીનતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી આપણે રાજકીય સામાજિક, આર્થિક અને સાહિત્યિક ક્ષેત્રે આ વિધાનને મિથ્યા કરવા કેટના પ્રયાસ કરીએ છીએ।

માર્ગ ભલે અંધકારમય હોય આત્મદીપ સચેત છે

પથ પર રૈન અંધેરી
કુંજ પર દીપ ઉજિયારા.

આકાશવાણી મુંબઈ —વસુબેન
તા ૧-૬-૬૨

આંખ, અંજન ને અરીસો

કાજલ આંખમાં છે

અરીસો હાથમાં છે

માણસને ઈશ્વરે એવો સર્જ્યો છે કે પોતાનું પોતે જોઈ શકતો નથી એ હાથમાં રહેલા જડ–ભૌતિક અરીસા વાટે આંખને જુએ છે ને આંખમાં રહેતા કાજળને પિછાણે છે! સહુ પોતપોતાની રીતે એને વખાણે છે કે વખોડે છે!

કાજળની પણ કેવી દશા છે કોઈને આંખમાં આંજ્યું ગમે છે કોઈને દીઠ્યું ગમતું નથી શા આ વરણાગિયાવેડા! મેન ને માનની મુરખાવેડા!

પણ ભિન્ન પ્રકૃતિવાળો માનવી છે એકને ન ગમે એ બીજાને બહુ ગમે કોઈને કાજળ આંજ્યું ખૂબ ગમે છે જુદા જુદા રંગનું જુદી જુદી ખૂબીનું, અલગ અલગ ભાતનું!

અને એ કાજળ આંખમાં આંજીને સહુ એની શોભા નીરખવા હાથમાં ભૌતિક અરીસા લઈને બેઠે છે શોભાની ખાતરી પ્રતિકાનું પ્રમાણ પોતપોતાની રીતથી નક્કી કરે છે! એમાં સહાય કરે છે જડ અરીસો

કેટલાક દીવાના આંખનો દોષ અરીસાને દે છે કોઈ કાજળની કાળાશનું કારણ આંખને માને છે કોઈએ વિચાર્યું નથી કે 'જેવી દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ!' આંખ અંજન ને અરીસો ત્રણે વસ્તુ નિર્વિકાર છે ભિન્ન ભિન્ન છે પણ પરસ્પરના

સંયોગથી એકબીજાનુ એકબીજામા આરોપણ થાય છે સસાર પણ સંયોગાધીન જ છે ને !

સ્ત્રી અને પુરુષ ઉભયની વૃત્તિઓમાં પણ આવુ બ યુ છે! અને પરિણામે એક વ્યથાની વિખવાદની વિસવાદની સૃષ્ટિ ઘણાં ઘરોમા સરજાઈ રહી છે!

સ્ત્રીને કોઈએ દેવી માની છાપરે ચઢાવી છે કોઈએ એને નારી પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી કહીને પગની જૂતી માની છે કોઈ એમા સર્વસ્વનો સાર જુએ છે કોઈ એમાં સત્યાનાશનુ મૂળ નીરખે છે!

કાપડ એનુ એ છે, પોત એનુ એ છે પનો એનો એ છ પણ વણકરે વણાટમાં જાણે ભારે ગોટાળો કર્યો છે ને રંગરેજે રંગોમાં ભારે રંગીલાપણુ દાખવ્યુ છે! રંગીન કપડાંની ખૂબી એ છે કે રંગ ઊતરતાં પોત અને પનો એનાં એ હોવા છતાં એના પરનો ભાવ ઊતરી જાય છે વણાટ તો હિસ્સો પડયો જ છે, એમાં કાચા રંગે ભારે કફોડી સ્થિતિ સરજી છે

હવે આપણી દૃષ્ટિ બદલીએ આંખ એની એ છે અરીસો એનો એ છે કાજળ પણ એ જ છે જે ફેર છે એ દૃષ્ટિમાં છે દૃષ્ટિને સ્વસ્થ કરીએ એ વણાટ ફેરવી નાખીએ! એ રંગો ધોઈ નાખીએ મૂળ પોતને પરખીએ

અમારી ખાતરી છે કે એ પરખમાં સ્ત્રી અને પુરુષ

એક સમાન દેખાશે સ્વતંત્ર, સમાનશીલ સમસહિષ્ણુ સરખા ગુણી–અવગુણી !

અને એમાં સ્ત્રી પોતે ખજોખમો પિછાનીને ખરી હશે સ્ત્રી ગાયડો નહિ માગે, સ્ત્રી સુકોમળતા નહિ વાછે, સ્ત્રી વિનાસનું સાધન નહિ બને ! સ્ત્રી નારીપણીનું તત્ત્વ નહિ હોય સ્ત્રી સયમી હશે સ્વતંત્ર હશે, સ્વસ્થ હશે કોઈના પગની બેડી એ નહિ હોય ને ચમરમધીની બેડી નીચે પણ એ નહિ દબાય

જે હશે એ પોતાની રીતે હશે ! કોઈની કૃપાથી નહિ ! પુરુષની દૃષ્ટિને સમૂળગી એ બદલી નાખશે

ગૃહજીવન નવી દૃષ્ટિ માગે છે એ દૃષ્ટિના ઘડતરમાં કઈક ઉપયોગી થાય તેવી થોડી કથાઓ આ સગ્રહમાં આપી છે વાચકો ક્ષીર–નીર ન્યાયે એને વાંચે !

આ પુસ્તકનો મુખબધ મુંબઈ–આકાશવાણીના જાણીતા ગેડિયો અધિકારી શ્રી વસુબહેને મારા પરની નિસ્વાર્થ લાગણીથી લખી આપ્યો છે સ્નેહીઓના ઋણ કદી ચુકવાતા નથી શ્રી વસુબહેનની ઠાવકી ને નજાકત ભરી કલમના ચમકારા ગુર્જરી પ્રજાને હમણાં હમણાં ઠીક ઠીક જોવા મળ્યા છે ગુજરાતના થોડાક લેખિકાઓમા એમનું સ્થાન છે તેઓએ આ ગ્રથને મુખબધ પૂરો પાડયો તે બદલ ઉપચારની રીતે નહી પણ હૃદયથી તેઓનો આભાર માનુ છુ

ચદ્રનગર અમદાવાદ–૭ —જયભિખ્ખુ

અનુક્રમ

કાજળભરી આરસીઓ

[વાર્તાસંગ્રહ]

જે શ્રદ્ધા દૃઢતર છે અમૃત થી નહીં પણ
અમૃત નહીં હતો અગાધ ની પીને છે

કાજળ અને અરીસો

"આ ગામમાં કોઈ મરદ વસે છે કે?" સ્વર્ગમાંથી ભૂલી પડી હોય એવી એ અપ્સરા ઊભી બજારે આ પ્રશ્ન કરતી નીકળી.

એ પનિહારી હતી. મનભરી પનિહારી હતી. માથે સોના જેવી ચકચકતી પિત્તળની હેલ હતી. હેલ જળથી છલકાતી હતી; સ્ત્રી જોબનથી.

અપ્સરા જેવી સ્ત્રીનો આવો પ્રશ્ન સાંભળી સહુ સડક થઈ ગયા. ગામને ગોંદરે અને નગરની ભરી બજારે આ પ્રશ્ન કરતી કામની જેવી બાઈ સડસડાટ ચાલી ગઈ! પુરુષો બધા આશ્ચર્યથી ઊભા રહી ગયા અને છાતીવાળી આ જુવાનડીને જોઈ રહ્યા. અસ્તરીની જાત અને આ ભવાઈ! અરે, લાજશરમ એ સ્ત્રીનું આભૂષણ છે. ભગવાને આને રૂપ આપ્યું ને મૂઈનું એ તો જ ન આપ્યું! પણ ના ના! કુળના પુરાતનની કોઈ પરીક્ષક બાઈ લાગે છે!

રાજરાણી જેવું રૂપ છે. ડોલર ફૂલ જેવી દેહ છે. ડોકનો મરોડ ભલભલા મયૂરને ઝાંખો પાડે છે! વાળની કાળી કાળી ઘટા છે. માથે પિત્તળની હેલ છે. રમતનું શરીર જળથી છલકાય છે!

સુંદરીએ ફરી પ્રશ્ન કર્યો: "આ ગામમાં કોઈ મરદ વસે છે?"

કા બાઈ એમ પૂછે છે? એક છાતીકાં જુવાને આડા ફરી પ્રશ્ન કર્યો પ્રશ્ન કરનારે તરુણીના નયનતારક સાથે નજર મિલાવવા પ્રયત્ન કર્યો પણ નિષ્ફળ નીવડ્યો તલવારની ખૂલી ધારનું તેજ એમાં હતું

મારી વાત ટૂકી છે આ ગામમાં મરદ હોય એ મારી હેલ ઉતારે વાઘણની જેવી બાઈએ કહ્યુ

બાઈ! આ ગામનું નામ માગિયા અહીં મરદનો મરદ પીઠો દાગી રહ્યુ છે ત્યાં જા ડેલીએ જ ડાયરામાં બેઠો હશે તારી હેલ એ ઉતારશે

બાઈ તો રૂમઝૂમ કરતી ડેલીએ ચાલી ડેલી આગળ જાતવંત ઘોડા બાંધ્યા હતા ને ડેલીની ભીંતે ભાતભાતની તલવારો લટકતી હતી ડાયરો જામ્યો હતો ને ડાયરાના દેવ જેવો પીઠો દાગી નામનો જુવાનિયો કસુંબા લઈ રહ્યો હતો ને બેનરાવી રહ્યો હતો હજી સુધી સ્ત્રીથી અસ્પૃશ્ય રહેલી એની દેહનો વળાંક અદ્ભુત હતો મોં તો અંગારા માનુ હતુ!

ભી બજારેથી જોઈને મન પાપમાં પડે એવી એક રૂપવતી નારી બેન્ક સામે ચાલી આવે છે આ જોઈ ડાયરાને અચરજ થઈ ગયું! પીઠા દાગીએ માથેથી ખસી ગયેલી પાઘડી સરખી કરી. બ ા ની તળી એક બે સર એમાં મ ફેરી લીધી

બાઈ નિર્ભય પગલે ડાયરા સામે જઈને ઊભી રહી કંકુવર્ણી પૂતળીની જેમ પગથી જમીન ખોતરતી એ બોલી

મ ની ડાયરામાં નીકળી છુ

એવું શું છે! પીઠાએ કહ્યુ

મરદ હોય એ અન્યાય પામેલી અબળાનું રક્ષણ કરે" બાઈની જ ન મા કગીના ઘા હતા

કોણે તારુ અપમાન ક્યુ , બાઈ? ક્યા રાવણે સુ ? સીતાને સતાપી? પીકાએ નમ્ર ક્યોં

સુંદરી હજી નીચુ મો રાખીને જ પ્રેમ કરતી હતી પરિ પણ પરસ્ત્રી સામે નજર નોધવામા અવિવેક માનનો હતો

એ વાત એ મર જ જા ણી શકે જે હેન Cતારવાનુ જેખમ માટે વહોરી શકે તૈયારી હાય તો હા પાડો નહિ તો હાનની થાઉં—રમી બીજે મર ની શોધમા અરેરે! મનમા મર નો દુકાળ પડ્યો છે!'

બોનના બોનના ભાઈની ગભ ટા ર થઈ ગઈ પી કની અને ભાઈની આખ મળી પીકાએ આશ્ચર્યભર્યા સ્વરે પૂ

કોણ બહેન વેજન! મોગલ ગામગિનાની ગૃ લક્ષ્મી!

ગૃહલક્ષ્મી નહિ અગાગલક્ષ્મી' પી। પતિવ્રતાને માટે ઘા થયો છે

કોણે ઘા કર્યો વેજલ? પરિ ગોરસ્નિયે થઈ ગયો

રામના વખતના ધાયી મોવાએ નહિ ખુદ મારા પતિએ રામે—સીતાને સતાપી છ

'તારા પતિએ તને સતાપી? વેજન! એમા અમે સાચા છીએ પરિ હાના પણ ગયા એણે ભાવેની બેક એક વાર છોડી ને ફરી વાર બાંધી ફરી છાડી

મને ખબર હતી. તમે પુરુષો બધા એક માટીના ઘડાયા છો ને કાયરો બધા એક સપ કરીને બેઠા છો ધ ની સ્ત્રીને મારીને—વગર વાંકે બોંમા બ હારી દે—અને બહારનાર એનો ધ ણી હોય—પછી મુગલ—ચહરના પોતરા તમે જગતમા અન્યાય સામે ઝૂઝવાનુ વ્રત ગણનાર તમારા મોમાથી હર ૫ણ ન નીકળે શા? તમે બધા પુરુષોએ એક

સપ થઈ સ્ત્રીઓ સામે માવતરું મ્યુ છે '

વેજન નેત્રમા હતી એના શ દામા તીરની તીક્ષ્ણતા હતી એ આગળ બોલી

સ્ત્રી આગ સાથે સહેલાઈથી રમી શકે પણ અપમાન સાથે નહિ તે પી। ગભરામ! હુ જાણીશ કે મરદ પીરો મારે ત્યા પરોણો નગેતો થયો કોઈ ભિખારી આવી બીખની ચાટ ચાટી ગયો હતો રે પીહા! મારી મનપીર કોને કહુ ? તારે કારણે તો મારે માથે દુઃખના ડુંગરા ખડકાયા છે!

શું કહે છે બહેન! ને પીરો ઊભો થઈ ગયો હેત ઉતારીને વેજનને ઘરમા લીધી કહ્યું

સમજી ગયો અમને મરદોને વહેમના દરદ થયા છે સ્વામી અમે નગ્ની સન્નારીઓને દામ ચાલીએ છીએ વધી માનીએ છીએ કે પરણેલી આને યમ સિવાય કોઈ આશરો આપી શકતો નહિ એટલે અમારા અત્યાચારોનો આરોઓવારો રહ્યો નથી! વધુ નથી પૂછતો નથી પૂછવું બહેન મારી! અહી નિરાતે રહે તારા બધા હિસાબ પીરો ભરપાઈ કરો પરોપકારતમા જરૂર પડશે તો પ્રાણ પણ પીરસીશ

વાહ! માથા દેખી મુનિવર ચળ એના રૂપાળી કાયા જોઈ ભનભના ફરી ગયા છ યા રાખજે! મરદ એ કે જેને મદન ન નડે વેજન અંદર જતી બોલી

ને આ કટારી ભેટમા રાખજે કુદૃષ્ટિ કરે એને વગર બોલે વીંધી નાખજે પીરાએ પોતાની ભેટમાથી કટારી કાઢી વેજલને આપી

માળિયાના સ્ત્રીઓના આવાસમા વેજલ જઈને વસી રહી પીરો તો સાત ખોટની બહેનને કઈ કઈ લાડ લડાવે છે પણ જખમી માણસની જેમ વેજલને હૈયે શાંતિ નથી કંઈક ખટકયા કરે છ રાત-

દિવસ અળાયેની રટે છે ભર્યા સંગોત્રમા કર્મશિની કરમાય છે કઈક કહેવુ છે ને કહેવાતુ નથી

એકવાર વેજલે પોતાના માનેના ભાઈ ને પીનકમ્યા કહેના કહ્યુ

ભાઈ પીકા! મારુ એકનીતુ અપમાન કયુ હોત તો આમ ઝરેયોક તારા ત્યા ચાની ન આવત એને તો અગ્નિવતુ સ । શરણુ છે, પણ મારી સાથે મારા ભાઈ પીકાની મશ્કરાવરી એની કરી પીકો! મારો પીરો લખમણ જતિનો અવતાર

પીકાએ કઈ જવાબ ન આપ્યો એ એમ સમીઆજને યા કરી રહ્યો ત્યારે પોતે ભૂખ્યોનરમ્યો વેજલના પતિ ભોજા કામળિયાના ગામને પાદરથી નીકળ્યો હતો

યાક દેનના અ કોરા તોડી ચ્યો હતો પેટની ભૂખ દેહને મગમ ભરતી હતી ભોજા સાથે તો જૂની ભાઈબધાઈ! અને આ ગામ ભોજા મામળિયાનુ એમ રાતના વિસામાની ભાવનાએ ડેલીએ જઈ ને સા દીધો

ભોજભાઈ!

કોણ છે? ચાદીની ડરી જેવો અવાજ આવ્યો

એ હુ પીકો

એ તો ગામડે ગયા છે

તો તો રામરામ કહેજો પીકાએ કહ્યુ

અરે પીકાભાઈ! થોભો એમ વાત કહુ એ ગયા છે પણ ઘર સાથે લઈ ગયા નથી પાછા વળો આગ્રહ થયો ઓરડાની આડશે થી રૂપાળુ મો ડોકાવુ! વા ગોખમાંથી જાણે ચદ દેખાયો કેટલાક માણસ એવા મનગમ્યા હોય છે કે મોટો આગ્રહ પણ પાછો દેતાતો

નથી તો આ તો અંતરનો આગ્રહ !

પોતે રોકાયો શું ઘર ! શું ચાકળા ચંદરવા ને આભલાથી મઢેલી દીવાનો ! દીવાનો હસીને અતિથિને આવકાર આપી રહી

પીઠો હિંડોળાખાટે બેઠો સાંકળની કડીએ-ની પૂતળીઓ જાણે પ્રેમગોષ્ઠિ કરી રહી તાંબાકૂંડી પાણી ભરીને આવી પીઠો એ કૂંડી એને પકડનાર હેમની દીવી જેવા હાથ ને અરીસા જેવા જળને જોઈ રહ્યો એ અરીસા-જળમા આવનારીનુ પ્રતિબિંબ નિહાળી રહ્યો.

પીઠો પાટલે બેસી જમ્યો આવા જમણ એ કદી જમ્યો નહોતો આવી જમાડનારી એને મળી નહોતી એના મધમીઠા આગ્રહે જાણે કોઠામા માગ થઈ રહ્યો, ને અન્નનો મોટો પહાડ અંદર સમાઈ જતો

પીઠો તો આ ઘર અને આ ગૃહિણીને જોઈ રહ્યો રે ! સ્વર્ગ ક્યાંય હોય તો અહી અપ્સરાઓ ક્યાંય વસતી હોય તો અહી ! બોજો કામળિયો ભારે ભાગ્યશાળી જેને ઘેર આવી સુહાગી નારી !

વેજલે વાતવાતમાં કહ્યું પીઠાભાઈ ! ઘરવાળાને એકવાર અહીં મોકલો

બહેન ! હજી નારીના ચિત્ત જ નથી ઘેરઘેર આ મારી વેજલ નથી હોતી પોતાની ઘોડી પર હાથ ફેરવતા પીઠો બોલ્યો ને પછી વેજલ તરફ જોતા બોલ્યો ને ઘેરઘેર વેજલ અવતરતી નથી કુવડોને ઘરમા આણી મનખાદેહ કાં બગાડવો ? એના કરતા છીએ તે જ ઠીક

ને પીઠાએ પસ્તાવાનુ આ ધાં સંધ્યાના સૂરજમા તેજથી ઝગઝગતા પીઠાને અને એની પાવક જેવી જુવાનીને વેજલ અભિનંદી રહી જેવી વેજલની દેખાવડી હતી એવી પીઠાની મનમોહકતા હતી

રાત રોકાઈ ગયા હોત તો—તમારા ભાઈ આવી જાત. અત્યારથી ટાઢ ફૂંફાડા નાખે છે વેજલે વળી રોકાવા આગ્રહ કર્યો આવા

મહેમાનને જાકારો આપતા એનોય જીવ ચાલતો નહોતો, પણ પીરે ન ગમાયો મન ત્યાં મૂકી માજિયે આવ્યો

ઘણા વખતે પીરે જૂના એ સ્મરણની મીઠાશ તાજી કરી ત્યો ને પડી વેજલે પોતાની વીતકકથા શરૂ કરી વાત લાંબી હતી પણ એનો સારાશ આ હતો

પીરે પા રથી થોડેક ગયો હશે ને ભોજો ઘેર આવ્યો સ પદર હાડ ઘેર આવ્યો હતો વેજલે પીરાની વાત પતિને કહી આગ્રહ કર્યો કે દોડીને પીરાને પાછો લઈ આવો મીઠાશનો મળો છે તમારો મિત્ર !

પતિ બધી રીતે નમ્યો હતો એને માટે સાર્થક પીરે આજ અ તરાયરૂપ હતો વળી ફરી મહેમાનગતિએ તેડાવવુ તેનો કલ દુઃખ છે ? પતિએ પત્નીને કહ્યુ

વેજલે કહ્યુ આવા મિત્ર જગમા ઓછા જડે. શુ જુવાની અને શુ જુવાનીનુ જતન !

ભોજાને આજે મિત્રમા રસ નહોતો શિયાળાની લાંબી રાત હતી ચાલ ગરમ પાણીએ અ ઘોળ કરીએ તનના થાક ઉતરે પતિએ આના છોડી વેજલે પતિને નવરાવ્યો

જમીરમીને પતિપત્ની સૂઈ ગયા વેજલને તો અતિ શ્રમથી ગાઢ નિદ્રા લાધી ગઈ પણ નિદ્રામા એ લવી રહી

પીરાભાઈ ! એક રાત રોકાઈ ગયા હોત તો

ભોજો હજી ગમાની દરમા હતો એ આ સાભળી ચમકી ગયો એણે કાન દીધા

વેજલ એક નહિ બે નહિ ત્રણ વાર એનુ એ જ બોલી પીરો પીરો ને પીરો ! વેજલને ભ્રમ પીરાની ર લાગી છે

બોજને જાણે પથારીમાં પીછીએ રંગ માર્યો એ બેઠો થઈ ગયો વેજન સામે જોઈ રહ્યો એની સોનેરી દેહ પર અરજોમન મખમલી કુમાશ પાથરી રહ્યુ હતુ પેરગી ડેકર ખાર્મ જાર એવુ ઉન્નત વક્ષસ્થળ બન્યુ હતુ ગાન પર તો ખંજન રમતા હતાં ને આ વાસુકિ નાગ જેવી વેણી ગૂંથવા ગમે તેવો જુવાનિયો તન મન ધન કુરબાન કરી નાખે, પછી ચિત્કાર વાળા પીઢાનુ શુ ગજુ !

રૂપવતી ભાર્યા શત્રુ ! પુરાણીનુ વારવાર પુનરુચ્ચાર પામતુ શાસ્ત્ર-વાક્ય મ દે આવી ગયુ સ્ત્રી ને ગાન હમેશા નવીનના શોખીન ! અને દુનિયામા ભાઈબધો જ હમેશા ઘર ભાગતા હોય છે

બોજને બધ-પુરાણીઓએ કહેલા તમામ સ્ત્રીચરિત્ર યાદ કરી રહ્યો ક્યાર પડે સવાર એની રાહ જોતો ઓરડામા આંટા મારી રહ્યો

આંખમા નિંદર ન ડોકાઈ મન પણ અસ્વસ્થ બન્યુ સૂરજના પહેલા કિરણ સાથે બોજને વેજનને ચૂટી ખણીને જગાડી

સામે પિત્તળની હેલ તૈયાર હતી આગળમા વહેલ ખડી હતી બોજને વેજતને માથે હેલ મૂકી અને કહ્યુ "તને એમ તો આગણામા ઉગેલી બોરડીની જેમ અત્યારે વાઢી નાખુ પણ મારે તો સારે તારા આશકને પણ વાઢવો છે પીઠાને કહેજે કે પારકી બાનડી સાથ રમતા આવડ્યુ હવે મરદ હો તો આ હેલ ઉતાર અને તને ઘરમા બેસાડે એને કહેજે કે હિસાબ ચુકવવા બોજો આવે છે ભગ થજે !

વેજલને બળી હેલે વહેલ પર બેસાડી દીધી ને ઘરમાંથી હાંકી મૂકી

આ ભૂતકાલીન સ્વપ્નમાંથી જાગતા પીઠાએ કહ્યુ

બહેન વેજલ ! નિરાંતમા રહે ? બોજને કાલ સુધી મારો ભાઈ-બધ હતો આજ એ મારો બનેવી થયો બનેવી સાથ કેમ બધ

ભરી એ મને આવડે છે!

ને એ વાતને દિવસો વીતી ગયા

,

મ ાર્ની વેળા છે ને શકરની દેરી છે!

પીડો શકરભક્ત છે સુરજ આથમ્યા વિના રટે તો પીડો માશા–દશન વિના રહે!

મ દિરનો પૂજારી ઓટને બેઠો છે એ વખતે બે જાણા બે ઘોડા પર આવીને ઊતર્યા પૂજારી સાથે વાતચીત કરી કહ્યુ પીડા ભાઈ ને અ ી મળવુ છે ખાનગી કામ છે નરાસા નથી થવુ

આજ એમને ઘેર ભત્રીજીના લગન છે શરણાઈ સાભળો છો ને! લગનના કામમાજમા રાતનુ મોડુ થવુ

થોડુ સુખડુ લાવશો? જુઓ આ પિયા મેતુ સુખડુ લાવજો અને એ આ તમારો આગતુકે ત્રણ રૂપિયા આપતા મ્હ્યુ

પૂજારી ગામમા વહેતો થયો થોડી વારમા એમનવારો પીડો દર્શને આવી પગેચ્યો શિવજીના બાણુ પર બીલી ચડાવી ચરણામૃત નેવા જાય છે ત્યા માથા પર વીજળીનો ઝબકારો જેવો

પડકારો થયો પીડા! તનવાર ખચ! હુ બોજો!

ભને આવ્યો સુખે હિસાબ પતાવવુ પગ એક વાત મારી રાખ માબાપ વગરની ભત્રીજીને પરણાવુ છુ કન્યાદાન આપીને હમણા આવુ છુ—ન આવુ તો શકર દાદાના સેગન મારી પૂજાની આડ!

બોજાએ કઈ ઝાઝા વિચાર વગર તલવાર નીચી નમાવી દીધી પી ાના શ દોમા અસર હતી એ તરત વહેતો થયો

બોજાની સાથ મ મા એનો ભાણેજ હતો એણે મ્હ્યુ

મામા! તમે પહાડ જેવડી ભૂલ કરી શિકાર હાથમાંથી છટકી ગયો

ભાણા! રામનો એ પરમ પૂજારી છે મારો દુશ્મન જરૂર છે પણ જૂઠાણોનો નથી અને નહિ આવે તો આપણું પણ ક્યાં ગિરિ મૂક્યા છે? સામે પગને જઈને ગૂડી નાખીશું આજ હવે પાછા ફરવા માટે કદમ બાંધ્યા નથી!

મામા–ભાણેજ રામના મંદિરમાં છુપાઈને રાહ જોઈ રહ્યા પૂજારી તો ગયો એ ગયો લગ્નમાં દાપુ લેવા રોગાઈ ગયો બ્રાહ્મણનો જીવ ખરો ને!

રાત મધરાત થઈ પણ ગીગો ન દેખાયો તારાઓ આભમાં આંખમિચૌની રમી રહ્યા ભાણે ? મામાને ફરી ટકોર કરી એણે મનમાં વિચાર કર્યો કે આવા ભોળા ચેલાની લાગણીઓને જ બીજા ભોળવે છે આ વાતમાં તો એક ઘા અને બે કટકા! વિચારવાનું શું વળી?

મામા પાસે કંઈ જવાબ નહોતો અને આ ? ખેરમાં ભાગતી જરૂર હતી! એ કે ! પર નજર નાખી રહ્યા તારલિયા તેજ વેરી રહ્યા હતા રાત આગળ વધતી હતી ત્યાં તો શ્વાસભેર કોઈ આવતું દેખાયું

એ ગીગો હતો, ભર્યા શ્વાસે ધસ્યો આવતો હતો

પણ આ શું? ગીગો સાવ નિ:શસ્ત્ર હતો નાનીશી કટાર પણ કેડમાં નહોતી ગીગાએ અંદર આવીને શંકર દાદાને બાજુને બથ ભરતા કહ્યું બોલ! કર ઘા

પણ તારું હથિયાર ક્યાં? નિ:શસ્ત્ર પર શૂરાથી ઘા ન થાય હું નામર્દ નથી

મારાથી હથિયાર ઉપાડાય તેમ નથી ભોજા! બહેનના ચૂડાનો સવાલ છે દુશ્મન તોય તું મારો બનેવી છે! ભૂંડો ભૂંડો તોય વેજલ

જેવી સતી માનો ભરથાર છે! મારે તારા મો ગુના માફ કરવા પડે શુ કહે છે તુ ?' ભોજો ઢીનો થઈ ગયો વેજલ સતી ?'

હા સતી એણે પુણ્ય કરતા કોઈ પાપ કર્યુ હશે કે તારા જેવો પતિ મળ્યો આપણા મો પર કાજળ હોય એને આપણે અરીસાને દોષ દઈએ છીએ. ભોજા! વેજલ સતી છે શકર દાદાના આ બાણની સાક્ષીએ કહુ છુ પીઠાના શબ્દો ચમત્કારી હતા

શુ વેજલ અરીસો?

'હા'

ને હુ કાજળ?

'હા પણ ભોજા! આ વાત જાણીને ઢીનો ન પડતો આજ તારી પૂરી રીસ ઉતારી ને! છેલ્લે માગુ છુ કે સતીને ન સતાપીશ નહિ તો

ભોજો શુ કહે? પીઠાનુ બોલવુ અડધે રહ્યુ ભોજાએ તન વાર ફેંકી દીધી ને દોડીને બથ ભરી લીધી! વાહ પીઠા વાહ!

આભાશની વા ગી ચૂએ એમ ભોજો રોવા મડયો!

દૂર દૂર લગ્નની શરણાઈ હજી ગહેંકતી હતી ને જાનડીઓ ગાણાં ગાતી હતી

શિવજીની જટા

શિયાળાના ધુમાડિયા આભને વીજળીની બત્તીઓ વિશેષ ધુમાડિયું બનાવી રહી હતી ને સુરેખા પોતાના ખંડમાંથી સજ્જ થઈને બહાર નીકળી

સુરેખાનો ઈશ્વરદત્ત સૌંદર્યનિધિ અપાર હતો એમાં નવા જમાનાના સૌંદર્યોપકારક સાધનોએ ભારે મ[illegible] કરી હતી એ પણ એટલે મદભરી રસભરી સુરેખાને નીરખી રહેતી એ ખરેખર જુવાનીની મોજી હતી

સુરેખા સન્ધિકાળમાં હતી ન જુવાન હતી ન કિશોરી હતી ન મુગ્ધા હતી ન અનભિજ્ઞા હતી! આ અવસ્થા એવી હતી કે થોડો પણ શૃંગાર રૂપને ત્રિભુવનવિજયી બનાવી મૂકે છે!

સુરેખા ઘણું જાણું હતી પણ સૌથી વધુ તો એ આજની અવૈતનિક રંગભૂમિની માનીતી તારિકા હતી. નગેતો એની પાસે કંઈ નહોતી એવી વાક્છટા બના એવું કંઈ એની પાસે હતું જે ભલભલી તારિકાઓને નિસ્તેજ બનાવતું સુરેખા પાસે વિધિએ બક્ષેલું સુરેખ રૂપમાં વ હતું! રેખાભર્યાં અંગ હતાં માધુર્યભર્યો યૌવનમદ હતો

સુરેખા આવતી કાલના નાટકના છેલ્લા રિયાજ માટે સજ્જ

થઈને જતી હતી. નીચે એના સાથીઓ અને એની સખીઓ રાહ જોઈને ઊભા હતા. સુરેખા નીચે ઊતરવા સીડી પર પગ મૂકે તે પહેલાં, તેના વૃદ્ધ પિતા કિશોરમોહન આડા ફરીને ઊભા આશ્ચર્ય! પણ આશ્ચર્યનુ આશ્ચર્ય તો એ હતુ કે એમના એક હાથમા નાનીશી લાકડી હતી

લાકડી—જ્યેષ્ઠિકા! અને તે આ યુગમા—વીસમી સદીમા!

દીકરી! પાછી ફરી જા! બાપે બૂમ પાડી અરે આ યુગમા આવ્યા જોરથી તો માત્ર જ ગલી લોકો ઓને. કઠમાર્દવ પણ કોઈ ચીજ છે ને!

અને આ શબ્દો નિરભ્ર આકાશમાથી વીજળી પડે તેમ સુરેખા પર પડયા એ આશ્ચર્યથી બોલી રહી

શુ છે પપ્પા!

દીકરી! આજથી નાટકમા તારે જવાનુ નથી '

શા માટે પપ્પા? સુરેખાએ નાનાશા હોઠ બીડીને કહ્યુ

એ પછી કહીશ બાપે વધુ મુદ્દામાન કર્યો માન અધિકાર દાખવો રે! આ યુગમા અધિકાર વાપરવાનો તે હોય? અને તે પણ માબાપે? પ્રજા માટે રાજાઓએ અધિકાર છોડ્યા તો માબાપે કયાથી નધર્યા?

કે મારા C ર પપ્પા! તમે જ મને નાટકોમા ભાગ લેવા આજ સુધી પ્રેરણા આપી છે તમે જાતે આવીને મને ત્યા મૂકી જતા અને આજ આ શુ?

દીકરી! તને જાતે ત્યા મૂકી જનારો પપ્પા તને જાતે પાછી વાળવા માગે છે દીકરી! હવે નાટક નહિ.

પપ્પા! તમારા અવાજમા નરી પેની માટે આ અવિશ્વાસની દુગ ધ મા? કમગાવાળો પીગ્રુ ભાગે તમને કમગો કયા છે?’ સુરેખા લાડ ભ્સ્રી પાસે સરી બાગો પગ્રુ માબાપની કમજોરી જાણ્તા હોન છે અને એ મજોરી સતાનની અતિ ચાહનામા પડી હોય છે

દીકરી! તને ખાતરી છે કે હુ કમળાવાળો પપ્પા નથી મે તમારા નાગ્કના રીના ખડમા પીગ્રુ ભાગ્યુ અવસ્થાનો પણ એ હોય છે મારા પર વિશ્વાસ કર પાછી ફરી જા મારી લાડની!

તમારા પર વિશ્વામ જરૂર કરુ પપ્પા! પણ પાછી ન ફરુ પાછી ફરુ તો મારુ વ્યક્તિત્વ લાજે મારા ભણતર પર પાણી ફરી જાય મારી અસ્મિતાની ભાવનામા પૂળો મુકાઈ જાય

એગ! બાપ સામે સ્વતત્રતા ન હોય બાપ પાસે નિરમન હોય આજ્ઞાગ્રીમાર હોર અને સાચી સ્વતત્રતા તો સ ન કરવામા વસેલી છે આજની સ્વચ્છ દતાને સરકારિતા ન લેખ દીકરી!

સીતાના ને કૃષ્ણાકુમારીના જમાનાના સ્વપ્ન ન જુવો પિતાજી! મારુ સ્ટેટસ મારું વ્યક્તિત્વ મારા ભણતર સામે જુઓ પિતાજી ને વચ્ચેથી હટી જાઓ!

નહિ હટુ દીકરી! આ સા જેવા

ચૂપ રહો પપ્પા! આમન્યા ન તોડાવો કેટલા સરસ ને ભાવનાશીલ યુવાનો છે? તમે મારી સાથે તેઓનુ પણ અપમાન કરો છો તેઓનુ અપમાન કરવાનો તમને લેશ પગ્રુ અધિકાર નથી ’

દીકરી! જુવાનીનો હુ ઉપાસક છુ પણ દરેક વસ્તુ મર્યાદામાં રાખી સારી બાકી સસારે તો સ્રીઓ સામે કાવતરૂં કયુ છે શુ આજના કે શુ કાલ ના જુવાનો—કાગળ કાથી સુધી હાગા!

ઓહ! નવા સ્વતત્ર જમાનાને તમારા જગલી જમાનાથી

મૂતો છા? કેની [illegible] ભાવના! શુ [illegible] તમે પપ્પા છો નહિ તો 'નુરખાનુ મુદર મોહવનનો કુડ બની શુ તમાચ્યા માગ ચચગી રહેના એના હાથને એને નીજા હાથથી ચૂંગી પપ્ડી

નહિ તો તુ મને રપન મારત એમ ને? આ તમારી કૂરેશી હાથની શીગી જેવી ભ્રાન્તના! જગ પગ સદન [illegible]વામા ન માન નારી તમારી અસ્મિના! તમારી ગ[illegible] ઉગાત્વા તમે સોનાની સગને બાગીને એની તાપ [illegible] કરો તમે ભરવા શુ ભજ્યા? જેને છૂટ આપવી જોઈએ સ ન[illegible]નના, સેવા વા માના એને નિરમનમા મૂકતા ને જેને નિરમનમા મૂક્યા જોઈએ—એને ન્તનના આપી મારી દૂધ વાત એ કે હવે તુ તારા તમ પહેલા નાગમા ભાગ લઈ શકીશ નહી

ઓહ! પપ્પા! તમે તો આગગ વતના નેઆે છા શુ આ રીતે હથ્ગ નાખરા દીકરીને ઉગીને—નાસીને નોકિરા હરી? પગુનચિનો જમાનો ગયા પપ્પા! હવે તો તમારી લાગણી [illegible] ભાગો પોતાનુ [illegible] તમને પગાર આપીને જડે [illegible] બહાર મારી રાહ જુવે છે ને સુરેખા ગુમા પમના સેનાપતિની જેમ આગળ વધી

નિચાગ સુરા બાપ' ખુમા આવીને [illegible] ઘી પગીએ દિમત હારી નથી [illegible] દઈ ન શકી સુરેખાની [illegible] જેમ નીચ ઉતરી ગઈ

જુગ બાપ [illegible] એ તુ [illegible] શકતો જો હારી તુ [illegible] છે એ હાર હર માને એ [illegible] થય છે

[illegible] પિતાએ [illegible] આ તુ [illegible] મહેનત કરીશ કેમિનો એ શિવ[illegible] નહિ [illegible] નહિ [illegible]

ને સુરેખા [illegible] મજાની [illegible] એમ [illegible] ગઈ [illegible]

બબડતો રહ્યો

દીકરી ! તને તારા વ્યક્તિગત અરમાન હોય માટે તો આખા કુટુંબના સમષ્ટિના અરમાન જાળવવાના બાર માણસનું કુટુંબ. બે બાળવિધવાઓ બે બાળકુંવારી ! ને સૌને માટે મહેનત કરનારો હું ઘરડો થયો તમને તમારા સ્વમાનની જ પડી હતી ... વિચારવા જોવાનું હતું ... ને કહેતી હતી કે જીવન તો ભાતરો છે

ને બાપની આંખ જરાક ભીની થઈ

હવા ઠંડી ઠંડી વહેતી હતી

સુરેખાનો સદ્ભાગી સિતારો ટૂંક સમયમાં ધ્રુવ બની ગયો કંઈ કેટલા એની કલાસમપનતાના વિવેચનો કરી કેટલી ગુણીઓ !

નેતાઓના દર્શન-શ્રવણ કરનારા નેકોને સુરેખા જેવી આકર્ષક સુંદરીઓમાં વિશેષ આકર્ષણ હતું—વિશેષ ઉત્સુકતા હતી

સુરેખા નીલ ગગનની ચંદા બની ગઈ ચંદાની એ ચાંદનીઓને મેળવવા ઠેકઠેકાણેથી એની આસપાસ ભમવા લાગ્યા લગ્નની પણ માગણીઓ આવવા લાગી લગ્નની વાત સામે સુરેખા સાપના જેવો ફૂંફાડો મારતી એને આનાથી એ વાતનું થયું કે મિત્ર બનેલો દરેક પુરુષ લગ્ન લગ્નની દરખાસ્ત પેશ કરતો લગ્નના દસ્તાવેજ પર સહી કરવા સુરેખા લેશ પણ ઈંતેજાર નહોતી

પણ ન જાણે શું થયું કે સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે એ એક એક કહાડો સુરેખા પરણી ગઈ જે લગ્નને એ તિરસ્કારતી જે માટે પિતા સાથે લડતી એ સુરેખા લગ્નગ્રસ્ત થઈ ગઈ !

મનમોહન કપૂરની એ અર્ધાંગિની બની ! સહધર્મિણી બનવાની એને ઈંતેજારી નહોતી ... કારણ કે ધર્મ સામે બળવો પોકાર્યો હતો

મારા શાણા પપ્પા મને કહેતા જ હતા કે માગણ મરી સુધી કોણી
અ ન તો કપટ આવેમ ! અનિ ! !

સુરખા કપૂરથી એક ધડાકે જુદી થઈ ગઈ એ કોઈથી જાણવા
માગતો નહોતો ઘરનો કે મિલ્કતનો પ્રશ્ન નહોતો ઘર ભાડાનું હતું
ને એમા મિલ્કત આગવી હતી ફક્ત અધિકારો હિસાબ એ હાકે
વિભક્ત થયા એ નું !

પ ા સુ ખાની હિમ્મત આ વિલક્ષણતાને કારણે ઓગળી ગઈ
ધામધૂમનો મન પગાર ! ન જતો કોઈ કે ના કંપનીવાળા આવી
ગયા કોઈ કેટલા નાટકોમાં ભાગ લેવાના નિમંત્રણ મળ્યા ! કોઈ કેટલી
સંસ્થાના નિમંત્રણ આવ્યા લેવાનું કે આવી સુ પા માર્ગમાંના મારો
ના પૈસાના નિ િાર મારે છે ! પ ા સુરખા ત્યાગ્યા માનુ
મા સાઈ જ્ઞી નહોતી એને એક કંપની સાથે પાકા વરસના કરારે
ામ લાગી ીધુ

સુરેખાને ઘણા દિવસે સ્વતંત્ર જીવન જીવવા મળ્યું એ આન-
ના સૂને સૂનવા લાગી એનું મન-પાન એ ગર્જથી પણ અધિક
થવા લાગ્યું સુરેખા ફૂલી ન સમાવા લાગી

એક હાડો નાટક કંપનીનો માલિક સુરેખાને મળવા આવ્યો
હમણાં હમણાં એની કંપની સામે એક હરીફ કંપની ઊભી થઈ હતી
એણે કહ્યું

સુરેખા ાનુ ! હરીફ કંપનીને ન તોડીએ તો આપણે તૂટી જવું
રહ્યું મારું તો ઠીક પણ મો માણસનો ોટલો ભાગી જાય

તો શું કરીએ ? સુરેખાએ હમદર્દીથી પૂછ્યું

એ કંપનીને એક ગૃહસ્થ પૈસા ધીરે છે એ રકમ એને
ન મળવી જોઈએ

એ માટે શું કરવું જોઈએ ?

એ હૃદયની ક્રેન્ડલીપ !'

તે તમે કેમ ક ના નથી?

અમારી ક્રેન્ડલીપનુ કોણ પૂછે છે? તમારે મિત્રના મ્રવાની

તમા (ત્લી ક્રે ડલીપ માટે છે ને? સુરેખાએ ક્હ્યુ

એ અનોગ્ય છે ક સ્તીના માનિક્ને આ જવા (આપના જેવા પુરુષો આ યો પોતાનુ અપમાન લા ઙ પણ મન માબૂમા રાખના ક્હ્યુ તમારા જેવી આગળ વધેલી સ્ત્રી એ માટે ચોગ્ય ગણા ન

સુરેખા વિચારમા પડી ગઈ એ ગ્રામતને એ જાણતો હતો કેટલીયવાર એને મળી પણ હતો જ્યારે એ મળતી ત્યાં મુખ્યા મગ્રાની જેમ એની સામે એ તા (રહેતો પ ઙ પોતે કોઈ ભા_-પાનો નહોની! આ જ એ બગ્રાની મુલાકાત રવાની? સુરેખા પળવાર વિચારમા પડી ઇ માનિક ઓ યો

આમા આપણી ક પનીની પ્રતિ ા છે તમારી આગઙ છે ને માણસોનો ાગ્નો છે બાળી મ (ઞગા તો થગેગમા ગગા!

વારુ માન્ન ન એને ઙ ઙગ્ની નથી " આગ્રા સ્ત્રી છુ પુરુ (એન ોઈ મગર નરી!

અને સુરેખા નવા મિત્ર સાથે મિત્રના સાથી રહી મોટર મકાનર ને મ્બાર્ગી મિત્રનાના એ મુખ્ય માન મત્યા જ—જવા હ્તનો તો એને તૂટા નહાતો

સુરેખા ફરી મુખ—વ (ના ગ્રૂને ગ્રૂની ર (

એ વાતી ધૂમન સવાર સુખમ્વગની એ દેરી એના પપ્પાના દ્વાર સામ્તી દેખાઈ

પિતાએ ઉપરથી જોતા ક્હ્યુ

શુ ગગા ફરી શમ્નની જ (મા કેમ થવા આવી?

હા પિતાજી ! હુ ખા છુ મગરા કાશી સુધી માળા મારી આરતીની

નથી સાભળતી દીકરી ! તારી વિરવા બહેનોના ભેગી તુ ભળી જા ! તુ નહોતો કહેતો કે સસાર સ્ત્રીઓ સામે ખતરું કરુ છે ! એ ખતરુ બે વાને મને તુ એની ભોગ બની આવડી મોટી જગચક્કીમા તે મૂડી દાણા જેટલી તુ ! તને બહુ મને એગ ! અહ! આર ! સ્ત્રીને જ દોર દેનાર હુ નથી દોર કોનો છે તે હુ જાણુ છુ સમરથને નહિ દોષ ગુસાઈ !

સુરખા નાની પોટલી સાથે ઘરમા પ્રવેશી

મોટી બહેને દોડીને બહેનને બાથમા લીધી પછી લીધી તેની હ મેલીને ફેરી લીધી ને ચિત્કાર કરે ' દાદ બાપ હા ! '

બુઢા બાપે લાકડી લીધી ને મોટી દીકરીને વારતા કહ્યુ

ખબરદાર કોઈએ મારી સુરખાને દુભવી છે તો ! લે બેટા તુલસીનો ઉકાળો !

બાપે દીકરીને તુલસીનો ઉકાળો આપ્યો દીકરીને પલગ પર પોઢાડી

કોણ જાણે કેટલા દિવસની ઊંઘ બાકી હશે કે સુરખા એમ ને ઊંઘી ગઈ આખ ઊચી જ ન થાય !

મોટી બહેન માડી મા અનાજનું નામ લીધુએ તો મ આવ્યો થાક ન લાગે ! નવરાતના નવ ઊજાગરા પછી પણ આવલી ઊઘ ન લાગે !

દીકરી ! દેહના થાક તો જાય ઉતર આ આત્માનો થાક છે એને લગીર દુભવશો મા સુરખા તો રામનુ રતન છે

બાપનો આ નેહ પ્યાર બીજાને ન ગમ્યો પણ બાપ દીકરીની શુશ્રૂષા કરી રહ્યો ગગાને જાણે શિવજીએ જટામા સઘરી !

કર્ણનો જન્મ

'વસંત તો હજી બેઠી નથી અને આ તમારી વાસંતિકા આવી બારણામાં ?' પતિએ એકાંતમાં પત્નીને પ્રશ્ન કર્યો.

ઈન્દ્રાણીનું નાજુકપણ લઈને અને લક્ષ્મીનું હાસ્ય ધરીને જતી પુત્રીને પતિ-પત્ની નીરખી રહ્યાં. દીકરીના માબાપની દુનિયા ઓર હોય છે. એનો આનંદ અને એની અધીરાઈ પણ જુદી હોય છે.

પત્નીએ કંઈ જવાબ ન વાળ્યો. હરિણી-શી ચપળ પુત્રીને મુગ્ધ બાળાની મદમંદ ગતિએ ચાલી જતી જોઈ રહી ને સ્ત્રીએ એક ભાર નિશ્વાસ નાખ્યો.

'કેવા વિચારમાં ડૂબી ગયાં છો, રાણી, કે વાતનો જવાબ પણ વાળતાં નથી? ને જવાબમાં માત્ર એક નિશ્વાસ નાખો છો? કંઈ બેચેની છે? કંઈ ન કહેવા જેવું છે?' પતિએ પત્નીની ખામોશીને પકડી લીધી.

'પુત્રી ઉંમરમાં હોય છે. આવું સાંભળ્યું, અડધું ન સાંભળ્યું ને દોડી પડે! ગમ્યાનું પરિણામ સારું આવશે કે નરસું—એનો કંઈ વિચાર ન કરે અને દરિયામાં હોમે!' પત્નીએ ખંજન જેવાં નયન પતિ તરફ ફેરવતાં ને ગુલાબી હોઠ પર મંદ સ્મિત આણતાં કહ્યું. એ સ્મિતમાં આનંદ નહોતો, વિષાદ હતો.

પુરુષો બોલવામાં છે એ તો તમારો આક્ષેપ છે મારો આક્ષેપ છે કે સ્ત્રીઓ માની હોય છે દેવે કંઈ હોઠે કહ્યું કહ્યું છે ને કે સ્ત્રીનું મન દેવ પણ જાણી શક્યા નથી તો મિથ્યાભાષણ પુરુષોનું તો શું ગજું ?

પતિનો ટોણો પત્નીને હૈયાસોંસરો વીંધી જાય તેવો હતો પણ એનો જવાબ ન આપતાં એ બોલી

સ્ત્રીનું હૈયું કે હોઠ કાચ તમારા ચહેરા તમાશે ન પકડી શકાય તેવાં હોય એમ માની લઈએ પણ વિધાતાએ સ્ત્રીની દેહને તો જીવની જોડે—અમર જ સરજી છે જરા કંઈ આઘુંપાછું કર્યું કે એની દેહ પર એનો ઇતિહાસ મોટા અક્ષરે અંકાઈ જ જાય ! સ્તે જોતાં જણ વાંચી શકે'

વાકચાતુરીમાં તો શાની તમને નહિ પરાજિત કરી શકું પણ મારા પ્રશ્નનો જવાબ આપો આ ઉંમરમાં વસંતની આવતી વધેલી બહાર માં ? પ્રભાતના શુક્રતારા જેવી દીકરી હિંમતે હારી ગયેલી ભરી વાદળી જેવી કાં દેખાય ? પતિએ પત્ની પાસે હાથ મૂકીને મૂળ વાત પર આવ્યો એને શંકા પડી હતી અને એને નિર્મૂળ કરવા એ અધીરો બન્યો હતો

પત્ની જવાબ આપતાં પહેલાં પળવાર ગંભીર થઈ ગઈ એણે પોતાના સુંદર દેહનો એક અંગમરોડ રચ્યો પત્ની પતિને પોતાના સૌંદર્યપાશમાં કેદ કરીને વાત કહેવા માગતી હતી વાત જ રંજ પડી હતી નહિ તો આવી અંગના પોતાના અંગનો આમ ઉપયોગ ન કરે !

પતિ પત્નીના અંગભંગને નીરખી રહ્યો આ પ્રસંગ ન હોત તો એ કવિ બનીને કાવ્યસરિતામાં વહી ગયો હોત એની આગળ સૌંદર્યલક્ષ્મી નજર સામે નગ્ન થઈ હતી

હું માનતી હતી કે આપણી દીકરી ચંપાનું ફૂલ છે પત્નીએ

વાતનો પ્રસ્તાવ કર્યો

તમારી દીકરીને તમે ચંપાનું ફૂલ માનતા હતા ને ?' ને પતિ મસ્ત્યની પાસ્ત ગણગણી રહ્યો

ચંપા તુજમેં તીન ગુણ રૂપ રંગ ઓર બાસ

એક અવગુણ તુજમેં બસે, ભ્રમર ન આવે પાસ

ને પછી બોલ્યો તે પછી તમારી દીકરી ગુલાબનાં વીનું ફૂલ નીકળી ? પતિએ કહ્યું એને પત્નીના જવાબમાં કંઈ સમજ ન પડી

ધીરજ ધરો મારી પૂરી વાત સાંભળો વાત ટૂંકી નથી લાંબી છે કારણ આખી જિંદગી ચાલે તેની પણ લાંબી!

ઓ હો હો! વારુ બોલો ?

માનતી હતી કે દીકરી ચંપાનું ફૂલ છે રૂપ રંગ ને વાસ અમે તેના ઉછેર અને લાડ પણ મજાના છે કે ભ્રમર પાસે ઢૂકી શકે! પણ વાત વિપરીત બની

રાની એવી વાત કહેતાં નજરે યાળી ગઈ એ બોલતી ચકી ગઈ

વાત વિપરીત બની મા ? અને જ જેમ મા પોતાની દીકરીને ચંપાનું ફૂલ માને છે ને પારકાની દીકરીને જાઈ-જૂઈનું ફૂલ ? જેમ મા દીકરા કરતા દીકરીને વધુ શણગારે છે કહે છે કે દીકરી હોય તો જ શણગારના જેવાના માના અભરખા પૂરા થાય અને મોટી મા દીકરીને શણગારીને પછી એ ફૂલને કાગડા હાથ પર વેડું મૂકે છે માને છે કે મારી દીકરી ચંપાનું ફૂલ છે કોઈ ભમરાનો પડછાયો પણ એના પર ન પડી શકે તમે સ્ત્રીઓ આરંભનું ઉમળકામાં રહ્યો છો પણ એના પરિણામ વિચાર્યા વગર એ માગો છો એમ નથી તો કે જેવું બીજ વાવો તેવા અંકુર ફૂટે જ છે

પતિએ પત્નીના રોષ માતૃત્વને અને એમાંના સામાન્ય સ્ત્રી-સ્વભાવને જરાક ઉપાલંભ આપ્યો ને આગળ પૂછ્યું

વારુ રાણી ! તમારા નપાના કૂતને શું ભમર લાગી ગયો ? ''

હા રા ણીએ મસ્તક હલાવી એકરાર કર્યો

વારુ વા ! તે આગલી બધી વાતથી એ વાત કહેવાનું કામ મગચિત્ત આતા હતા ? એક રીતે સમાધાન ન થયું એ તો જમને રોધવા જેવી જમાઈ ખોળવાની કપરી કામગીરીમાથી આ થશે છૂટ ના દીકરી અત્યારથી વરેલી ની લાગે છે સુરજને જોઈ સૂરજમુખી ઝૂકે ને એની નજ ની ની છે તો જમાઈનું નામ-ઠામ ? યોગ્ય હોય તો મુહૂર્ત કાઢીએ શુભસ્ય શીઘ્રમ્ ' ઢીલ ની બાબતમાં તો કહ્યું એ નામ ! ''

મુદ્દ ની વાત દાન તો તુ કઈ બેસી ન રહે પણ વાત જરાક ગભીર છે

શુ જમાઈ નામ ઠામ ની ના કહે છે ?

ના

તો ! એને શું -ત્રિયાવર જોઈએ છે ?

કશુય જોઈતુ નથી એ પોતે ગ ની છ કન્ય એને પોતે ની ની બાબતમા હી ન જોઈએ

એ ન તી સમજતી છે ? પતિનો ક્રોધ એકાએક અતિમ સીમા પર જઈને ગયો હશે ઘરીભર પહેરાનો જાણે એ માનુભાવ રાજવી જ નથી તો એનો હાથ તલવાર પર જઈ ન શે એણે દાન ર નાવના કર્યું

રાણી ! જાણો છો તમે કે આપણે વંશમા નથી જીવતા વશ અને આત મા જીવીએ છીએ આવી દા રીને તો કુળ કરી નાખવી

એ ઋષિને સહાયમાં જ સિદ્ધપ્રાપ્તિ થાય છે એ મંત્રશક્તિની અહીં લાવો !' પિતાએ વડુની જેમ ખૂંખાર કરી ફેંકી નાખ્યો

પત્નીએ ઊઠીને પતિના મુખ ઉપર હાથ દીધો ને બોલી

હું અની છું મારી દીકરી સતીની પુત્રી છે એવું જ કઈ ન તો હું મા પોતે જ [illegible] નેગરી એચાર રોજિયા [illegible] દેવ!

તો વાત શું છે [illegible] વાતો [illegible] [illegible] વાતમાં તને આડે આવશે તો તમે પણ કંઈ [illegible] [illegible] ઋષિરાજ હું

એ [illegible] ઋષિની [illegible] ઋષિરાણી છું એ પણ નહિ [illegible] નીએ [illegible] કહ્યું

પણ માતાની [illegible] નથી!

[illegible]

[illegible]

એ કહે છે કે લગ્ન પહેલા અમે મળ્યા એ અમારી ભૂલ મારી પન તમારી દીકરીની ભૂલ ને સાચુ કહેવડાવો તો તમારી મા-બાપની પાસે લાવી અને અગ્નિને એક ઠામમા એકત્ર કરીને તમે એમ માન્યુ કે એ પિગળશે નહિ? ઘી તમારો ગાયનુ છે ને અગ્નિ તમારા ચૂલાનો છે એમને શુ ઉપાલભ આપો જ નહિ?

સાચી વાત છે એની! માટે આપણે જે બીજા દીકરા કરીએ છીએ એ આપણા માટે કરીએ તો ભલે તોએ ગમેતેવુ આશરે તેવી છે જેના નિશ્ચય છે ચૂપચાપ લગ્ન થાય છે કામ આખા આ ને તેની નામ છે ને પોતે તો અનંગ જ રહે છે! શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે યોનિ ની પુત્ર રૂપા ની દુહિતા!

પતિ શાસ્ત્રાભ્યાસી હતો શાસ્ત્રની મ પોતાના મત યો માટે લઈ રહ્યો હતો

તમે તો શાસ્ત્રોની વાતોમાથી જ ઊચા નહિ આવો હુ એમની કેમ કરુ? શુ કરુ? આપણી કુતામા કંઈ કહેવાપણ જ લાગ્યુ નથી કે ની શાળી! કેની ડાહી! માતાએ દીકરીનો પક્ષ લીધો

સતાનને કોઈ બગાડવુ હોય તો માતા જ બગાડે છે પેલી નામી કહેવત છે ને કે મારા બગન-મગન સોનાના પાડોશીના પિતળ ને ગામના ચાંદા ગારાના! રે મૂર્ખ સ્ત્રી! આ વાતમા તો એવડૂક બન્યા નથ છે ને ચતુરને ચમરાવે ચડે છે વારુ એ છે કોણ?

એ છે હસ્તિનાપુરનો રાજા પાડુ

પાડુ! શાણો ને કુલીન રાજવી! એ શુ કહે છે?

એ એ નુ કહેવરાવે છ કે અપ્રગટ કાર્યનુ પરિણામ અપ્રગટ રહે એ જ ગોને હસ્તિનાપુરના માન્ય વિદ્વાનોને પૂછતા તેઓએ એવો અભિપ્રાય આપ્યો કે લગ્ન નથી પુનિત થતા વગરની સ્ત્રી પત્ની

ન કહેવાય ને એનુ સતાન તાજનુ ઉત્તરાધિકારી ન નેય ! ને બન્ને અવસ્થામા જે પ્રસગ એનુ પાતક ભારે છે માટે આ વાત અત્યત જ પતાવો મોગલાઇમા એ કઈ નવાઈ નથી ! આ મ-ના પનુ ભોગ થતા છે ભોગ ઘણા આવા નહિ જાય છે !

એટલે સમ પાતનુ પાતક વહોરી લેવાની દીકરીનો એરોતે કેવો મોટો છે કે આપણી જાતને હાથે નરકના દ્વાર ખોલવા બેસીએ ?

તો શુ દીકરીને મારી નાખવી કે ?

નહિ તો ?

બે જીવની હત્યા કરવી ?

નહિ તો ? દીકરીને મોટી કરી તમે દુ તો પરનેથી મ્હુ છુ કે દીકરી હિન્દમા છ તાજની કુવરી નહિ જ મીતે એનો એક જન્મ પછી ત્યા કે ગઢના પેટ વ જનીને ખાતર એ એને ત્યજી ન જ મા ! પરન્તુ જન્મ નગો–મીરને જ મ સમ્ના આપજો બીજે જ ન આરો મ અ મા તપ કરીએ છીએ દુખ વેઠીએ છીએ મથા ભેર રીએ ત્યીએ એમ હિન્દમા દીકરીએ પરના જ મમા તપની રિ ને દુખની કેટર ઘી મેળવી લઈએ

દાસરા પર પ્રેમ રેન કુ તમા, જન તમને મુખ કહ્યુ તો બન્ને જીવને બચવીશ

પરી ઘેનિયા શુ કરશે તમને નમગી દીકરીને !

મસલની દુ પરશા કરી નથી

એ નારી કસ્ત્રની વને છ જ કામ અથવા દુનિયાની વસ્તી એમના ભાગ્યમા છે તે ના ન કરવા તમ તેમા સ્પૃર્શ જન ના ! સમનની રૂપ જ રહી ન પ્રસગ આવ્ય બારી ન થઈ મથતા મ

જોતા છો! રામ-સીતાની વાત ક્યાં તમે નથી જાણતા! આ ઘરના સંસારમાં પ્રસિદ્ધ થશે તો કાલે તમારો જમાઈ તમારી દીકરીને ઇચ્છા છતાં નહિ સંઘરી શકે. લોકાપવાદમાં બહુ મોટું બળ હોય છે રાણી!

સાચી વાત છે. હું મા છું. માનો મોહ વાસ્તુ નિહાળી શકતો નથી. તો હું કરું? તમારી પિતા તરીકેની પણ કંઈ ફરજ ખરી કે નહિ? કે મને જ મૂંઝવીને મારશો? નિરાશ થયેલી માતાએ આખરે પતિની સલાહમાં તરણોપાય શોધ્યો.

તમે માતાઓ આપોઆપ સર્વ હક સ્વાધીન કરી બેસો, ત્યાં પિતા બિચારો પૂંછડી પછાડવા સિવાય શું કરે?

હું મરી જાઉં તો છૂટું! પત્નીએ આંખમાં આંસુ સાથે કહ્યું.

પત્નીના રૂપાળાં નયનોમાં આમ જોઈ પતિ ઢીલો થઈ ગયો. એણે કહ્યું.

દીકરી તો સાચું કહેવાય ના ન કહેવાય. આ જશ માગ દશ માબાપની! હવે પ્રસૂતિ આવી જવા દો. નવજાત સંતાનને પાણીમાં વહાવી દઈશું ને દીકરીને જાળવી લઈશું. સંસાર શું જાણવાનો છે?

પત્ની કંઈ ન બોલી! એણે એટલું જ કહ્યું.

મારી નિષ્કલંક દીકરીને કલંક ન લાગે એટલું જોજો!

કલંકની વાત મૂકોને! એ તો છીંડે ચડ્યો તે ચોર. બાકી રાજકુળો ને શ્રીમંત કુળોમાં મર્યાદા કોણ પાળે છે? મર્યાદા પાળનારા ગયા. આપણા વૈભવ વિલાસ ને વિહારમાંથી કેવી બૂ આવે છે?

અત્યારે જ [illegible] ની ધમની જતો ન હશે। જુઓ બીજી એક વાત એ [illegible] જિગુને જિવા [illegible] [illegible] કરશે'

[illegible] મારો [illegible] [illegible] માથો [illegible] એનુ આયુષ્ય [illegible] [illegible] ન [illegible] તો એ [illegible] હશે તો મારું નહિ રહે [illegible] તો આમ ત્યા હશે [illegible] [illegible] [illegible] જતા [illegible]

[illegible] નહિ [illegible] અમ [illegible] મારી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મારી [illegible] [illegible] છે

પત્ની આજનું [illegible] [illegible] પતિએ પત્નીને [illegible] [illegible] [illegible]

*

થા [illegible] આ [illegible] [illegible] ગુજરાતભર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] એક [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતા

એમની પાસ એક પેટી હતી'

એ પેટી તમોએ [illegible] [illegible] મૂળ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ગુમનામી'

પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] એ પેટીમાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતો

એ [illegible] નામ [illegible] [illegible] માતાએ ખૂબ [illegible] હતો પણ [illegible] માટે [illegible] [illegible] માટે [illegible] [illegible] [illegible] માતાપિતા [illegible] ની સાથ એની પાસથી [illegible] એને [illegible] [illegible] નાખ્યા હતો

કીડે પડેલો પથરો ઉપાડીને ઘા કર્યો નમણા હાથનો નાજુક ઘા!

કૂગી તો ન પગી પણ ફૂગતી કોયલ પાંખો ફફડાવીને ઊડી ગઈ

યુવાને આ જોયું ને તરત પથરી નીચે મૂકી ઠઠોગ માર્યો. વાંદરો ઝાડ પર ચડે એમ આંબા પર ચડી ગયો સાખ પોચી કેરીઓ દૂર દૂરની ડાળો પર હતી ને ડાળો ખૂબ નાજુક હતી! ચડવામાં જીવનું જોખમ હતું પણ જોખમની તો અવસ્થા જ હતી

જુવાન એ ડાળ તરફ ચાલ્યો

અલ્યા જુવાનિયા! જોજે પડતો અચાનક યુવતીથી અજાણ્યા યુવાન સારે મન નહિ જાણ ખેંચાઈ ગયું

કોઈ રૂપાળું જણ જાગવનાર હોય તો પડવા જેવી મજા ક્યાં છે! જુવાને જરા છેલ્લી ઢબે જવાબ આપ્યો ને ડાળ પર પહોંચી જઈ ઉપરાઉપરી સાખો તોડીને નીચે નાખવા માંડી

યુવતીએ લીલા ખમીસ પર કુમાશી ગીનડિયાળી ચૂંદડી ઓઢી હતી ચૂંદડીનો પાલવ પ્રસારી એણે બધી સાખ ઝીલી લીધી! એ યુવક તો ટપોટપ કેરીઓ નાખતો જતો હતો

અરે! હવે મારો પાલવ ભાર નહીં ઝીલી શકે ને આંબાનો ધણી આવશે તો તને ગાળી નાખશે

એ માર મોજ આવશે' એ ગુણગણતો જુવાનિયો ધીરે ધીરે નીચે ઊતર્યો

ક્યાં રહેવું જુવાન?' યુવતીએ પ્રશ્ન કર્યો તારું નામ શું?' રૂઆબ બાદશાહી બેગમને છાજે તેવો હતો

રહેવાથી મોગી મોરાનો નામ છે લાખણશી જુવાને કહ્યું

લખણનો લાખણશી ક!'

પણ જુવાનડી ! તારું નામ ?

હુ નગીચાણાના આહીરની પુત્રી મારું નામ માણેક દે !

અરે ! મને કોઈ જાણકાર ઝવેરીનુ હાટ તો બતાવો ! લખ મૂલ લઈને જઈએ અને કહીએ માણેક દે !

ચતુર છે તું ! પગ ઝવેરીને હાટે પહોચ્યુ તારે માટે મુશ્કેલ છે

ચતુરા છે તુ ! જાણુ છુ કે પ્રીત કઈ ગાના ગરભ જેવી નથી ગળા પાસે મૂકી અને ગળે થઈ ને ઊતરી ગઈ ! પ્રીત કરવી સહેલ છે નિભાવવી મુશ્કેલ આપણો સાથ ક્યા સુધી છે, માણેક દે ?

'બસ, દૂર સાથ છે એ પેલી મારા ગામના મંદિરની ધોળી ધજા દેખાય' માણેક દેએ કહ્યુ

લાંબો સાથ ન બને ? લાખ ગરીએ ભારે હિંમતથી પૂછ્યુ

મારા મા–બાપ અને ભાઈ ઓને પૂછી જોઈશ ' માણેકદેએ કહ્યુ

પણ એમનુ કહેતી જા હુ તને ગમુ છુ કે નહિ ?' લાખગુરી મનો થઈને લાખ્મા એ યે એ ઘડીની ઓળખાણમા પ્રીત બે ભવ જેટલી બધાઈ ગઈ હતી કહે છે કે જુવાન હૈયાની મજુની આ આપવીની ટેવ છે !

હુ તને એ પૂછુ તો ? માણેકએ કહ્યુ

'મને તો સાત ભવ સુધી ગમે લાખણશીએ કહ્યુ

તો મને ય માણેકદેએ આખેથી સરી જતા આંસુને વાર વાર સરખુ કરતા કહ્યુ સદૈવ ક્યારેક આવગુ ત્યારે જરૂર આવજે '

અને એક કેડા પર ચાલતા આ ચાંદ–સૂરજના કેગ આખરે જુદા પડતા બન્ને આખોના આ ભાવ સાથે અનગ પાથા અનગ થતા માણેકદેએ પૂછ્યુ

કાજળ અને અરીસો

માતા સાક્ષાત કર્ણને એ આપવા આપતી રહી છતાં કદી આપી ન શકી *

* મહાભારતના કર્ણના જન્મની આ વાત છે મહાભારતમાં એ જુદી રીતે કહેવાયલી છે ને અહીં જેમ પાંડુપુત્ર તરીકે ઓળખાયેલો છે તેમ ત્યાં સૂત પુત્ર તરીકે નામ પામ્યો છે

આમાં રાજકુમારી કુંતા અને યુવાન રાજા પાંડુના લગ્ન પહેલાંની સુરતા કાલનું ફળ કર્ણને લેખવામાં આવ્યા છે આ વાત વધુ બુદ્ધિગમ્ય લાગી એટલે આપી છે બાકી તો આમાં સમાજનો ચિતાર છે આ કથા જૈન મહાભારતમાંથી લેવામાં આવી છે

લાખનું માણેક

સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલ નળિયાણા ગામ તરફ એક સૂનો રસ્તો ચાલ્યો જતો હતો. ગામડામાંથી માન વટાવીને એક ચારણ જેવી જુવાની ચાલી આવતી હતી. સામેના રસ્તેથી એક સૂરજ જેવી રૂપાળી નરજુવાનિયો ચાલ્યો આવતો હતો.

ઉનાળે કસૂંબો પીને એમ બંનેની જુવાની પીગળતી હતી. એક રમતા પંખી પર, એક ગોવાળની વાંસળી પર તો એક એકબીજાની પાસેથી આવતી જવાનીની મીઠી ફોરમ પર એકબીજાના હૈયા ઓળઘોળ થતા હતા.

ઓળઘોળ થવાની એ ઉંમર હતી અને મોસમ પણ એવી જ હતી.

વગડો લીલોછમ હતો ને મારગ પર આંબા, આમલી ને રાયણ લૂમેઝૂમે હતા.

યુવતીએ એક આંબા પર કેરીની પાકેલી સાખો જોઈ. એણે આજુબાજુ જોયું. આંબાનું કોઈ રણી–ધણી ત્યાં નહોતું. તરત મારગના

કાંઈ પગનો પથરો ઉપાડીને ઘા કર્યો નમણા હાથનો નાજુક ઘા!

કેરી તો ન પડી પણ ફૂલની કોરન લાખો ફડફડાટીને ઊડી ગઈ

યુવાને આ જોયું ને તરત પાઘડી નીચે મૂકી ઠેકડો માર્યો. વાંદરો ઝાડ પર ચડે એમ આંબા પર ચડી ગયો સાખ પડેલી કેરીઓ દૂર દૂરની ડાળો પર હતી ને ગાળો ખૂબ નાજુક હતી! ચડવામાં જીવનુ જોખમ હતુ પણ જોખમની તો અવસ્થા જ હતી

જુવાન એ ડાળ તરફ ચાલ્યો

અલ્યા જુવાનિયા! જોજે પડતો અચાનક યુવતીથી અજાણ્યા યુવાન માટે મન નહિ છતાં બોલાઈ ગયું

કોઈ રૂપાળું જણું જાગવનારનો તો પડવા જેવી મજા કેવી છે! જુવાને જરા છેતમગતિ જવાબ આપ્યો ને ડાળ પર પહોંચી જઈ ઉપરાઉપરી સાખો તોડીને નીચે નાખવા માંડી

યુવતીએ લીલા કમખા પર ગુલાબી ટીલડિયાળી ચૂંદડી ઓઢી હતી ચૂંદડીનો પાલવ પ્રમાણી એણે બધી સાખ ઝીલી લીધી! એ યુવક તો ટપોટપ કેરીઓ નાખતો જતો હતો.

અલ્યા! હવે માગે પાલવ ભાર નહીં ઝીલી શકે ને આંબાનો ધણી આવશે તો તને ગીમી નાખશે

એમાંય મોજ આવશે એવું બોલતો જુવાનિયો ધીરે ધીરે નીચે ઊતર્યો

ક્યાં રહેવું જુવાન? યુવતીએ પ્રશ્ન કર્યો તારું નામ શું? રૂઆબ ભા શાહી બેગમને છાજે તેવો હતો

રહેવાસી મોગી મોરડનો નામ છે લાખણશી જુવાને કહ્યું લખમૂનો લાખણશી કાં!''

'પણ જુવાનડી! તારું નામ?'

હું નગીચાણાના આહીરની પુત્રી. મારું નામ માણેક દે!'

અરે! મને કોઈ જાજુમાર ઝવેરીનું હાટ તો બતાવો! લાખ મૂલ વઈને જઈએ અને કહીએ માણેક દે!'

ચતુર છે તું! પણ ઝવેરીને હાટે પહોંચ્યું તારે માટે મુશ્કેલ છે

ચતુરા છે તું! જાણું છું કે પ્રીત કઈ દેશાના ગામ જેવી નથી. ગાગા પામે મૂખી અને ગાં કઈને નીતરી ગઈ! પ્રીત કરવી સહેલ છે નિભાવવી મુશ્કેલ. આપણો સાથ ક્યાં સુધી છે માણેક દે?

બહુ દૂર સાથ છે. ઓ પેલી મારા ગામના મંદિરની ધોળી ધજા દેખાય. માણેક દેએ કહ્યું

લાંબો સાથ ન બને? લાખજુવીએ બાગે હિંમતથી પૂછ્યું

મારા મા-બાપ અને ભાઈઓને પૂછી જોજો. માણેકેએ કહ્યું

પણ એ પુ એની જાત હું તને પૂછું છું કે નહિ? લાખજુવી શાનો થઈને સામો જોઈ રહ્યો. બે ઘડીની ઓળખાણમાં પ્રીત બે બાજુ જેટલી બંધાઈ ગઈ હતી એટલી કે જુવાન દેખાતી માણેકની આ આપત્તિની રીત છે!

હું તને એ પૂછું તો? માણેકે એ કહ્યું

મને તો સાત જન્મ સુધી નમે. લાખજુવીએ કહ્યું

તો મને જ. માણેકદેએ માથેથી સરી જતા ઓઢણાને વારવાર સરખું કરતાં કહ્યું. સરીયા જેર તું તારે જરૂર આવજે

અને એક ૨ પર વાસના આ આડા-સરજના કે લાખે જુદા પડ્યા અને લાખના આગમન મંડ્યે અવસર પર અવસર થતાં માનેકદેએ પૂછ્યું

હાંડે પોને પથરો ઉપાડીને ઘા કર્યો નબળા હાથનો ના

ફેરી તો ન પગી પણ ફૂલતી કોયલ પાંખો ફફડાવે

યુવાને આ જોયુ ને તરત પાઘડી નીચે મૂકી ક
વા રો ઝા' પર ચડે એમ આમા પર ચડી ગયો સાખ
દૂર દૂરની ડાળો પર હતી ને ડાળો ખૂબ નાજુક હતી!
જોખમ હતુ પગ જોખમની તો અવસ્થા જ હતી

જુવાન એ ડાળ તરફ ચાલ્યો

અરર જુવાનિયા! જો? પડતો અચાનક યુવ
યુવાન સારે મન નહિ છતા બોલાઈ ગયુ

કોઈ રપાગુ જન જાગવનાર હોય તો પડવા
છે! જુવાને જરા છેલ્લગાઈ જવાબ આપ્યો ને ત્યા
જઈ ઉપરાઉપરી સાખો તોડીને નીચે નાખવા માંડી

યુવતીએ સીના મમાખા પર ઝુલાવી ગીતડિયા ગી
હતી ચૂંદડીનો પાલવ નમારી એણે બધી સાખ ઝી
યુવક તો ટપોટપ ફેરીઓ નાખતો જતો હતો

અરરા! હવે માંગ પાલવ ભાર નહી ઝીલી ર
ખાશી આવશે તો તને ગીમી નાખો

એમાર મોજ આવશે એમનુ બોલતો જુવા
નીચે ઊતર્યો

ક્યા રહેવુ જુવાન? યુવતીએ પ્રશ્ન કર્યો તાર
ક્યાય ખા શાહી બેગમને છાજે તેવો હતો

રહેવાશી મોગી મોરડનો નામ છે લાખશશી
લખમનો લાખસુથી કા!

દરવાજા ઓળગી શકે એણે કેડે તલવાર લગાવી તલવાર જાય ત્યારે કટારીના એન બેની શમર માટે ગપ ની કટારી કેડે ઓમી

અવનવા નૂતન પહેરી સારા શુભ્ન લઈ એક દાડો લાખ પુલી નગીયાણુ જવા ઉપડયો પણ માણેકના વેર પરોયવુ કઠિન હતુ સાત યમની ત્યા આશુવનતી હતી માણેક કુ માનતી નજરની માટે એના પર ચોકી મેરી હતી કે આવનાર-જનાર સહુ પર કડ નજર રહેતી

લાખ પુલીએ જોયુ કે નિમે માણેકને એકનજર જોવાય તેમ પણ નથી પડી મળવાની તો વાત કેવી!

એ રાતની ગડ જોવા લાગ્યો રાત પડી માણેકના વનના બાગ બામા સાત ભાઈઓની સાત પથારીઓ પડી હતી અભિમન્યુના માન ચક્રવા જેવો ઘાટ હતો એ ચક્રવો ભેદવો મુશ્કેલ હતો

આ ડાના ઓરડામા મા સૂતી હતી

અદરના ઓરડામા માણેક સુવાનો ઢોંગ કરીને જાગતી પડી હતી

લાખગ ાીએ પળવાર વિચાર કર્યો ત્યા તો ઉપરથી એક બિલાડી નિતરી લાખગલીને થાતુ કે બિલાડી મને માગ બતાવવા આવી કાય માણેકની પાળેલી બિલાડી હોય લાખણશીએ નિર્ણય કર્યો કે બાપરે ચડુ ને ખપેડો મારી માણેકને મળુ! વિચાર આવનાની માટે લાખગ ીી ઉપર ચડ્યો કગાર મારી ખપેડો ઉડયો માડીને નીચે જોયુ તો માણેક દેસૂતેલી! જાગતી સૂતેલી! મ અનુ યવન જાણે ચત્તોપાર પાયુ હતુ

તેમીએ નનુને ધન્યવા આ યો ધીરેથી એ બો યો

વ ાની માણેક! જાગ છે ને!

લાખણશી! તે કિમ તુ આવ્યો?

હા સદેશો મળતા વેત આ યા

સદેશે મોઢનુ તો જ ? આરીશ ને જુવાન ?

અરી ા દર્પણ તેય મમ નમાથી રીને આરીશ, પણ માણસ દે તુ સદેશે મુખ્ય ીશ આ રો'

મને ાા મ ી ત્યા સુધી આખો મેળવન અને પછી આખોથી એ મી ની દૂ ૂર ની દેના મનુ ીના જુ ા જુ ા કેશ પર નાખ્યા ગયા

લાખ ાિખ મે ઉના ો મ ામેનતે વીના રો આ વખતના તાપ જેવો ના ા ભરા ભરમા એણે ાખો નોતો

ર ર ની વા ગોમા મમુમ ની આશી પગેની વિ ા ગેરેના ન ાના ના ર ન આવતા નાગ્યા પ ા ાખ રથી જેની ડાઢ જેનો નતો એ ર ન ન દેશ ન ના ા મોર ટ ો મરતનો ફ્રાપને તો ગ ા ા દે માના ા ાખમા દ ો આ ા

અ ાકા િ નુ ધ ા સૂને ાા ગામને પા રથી નીકળ્યો તાપ ની માથે એક સ ો હતો વાસ્ફુરી માટે !

એની ાાદે માગેકે મેગ ુ હતુ ?

લાખમ ી ' મ ા ાખ સ્વન ને લાખ લાખ અ નુ નિ ય મથા ાારા શ ૃ સિદ્ધ જેવા સત ભર્ઈ હશે છે કે સાતમાઈની એક મનગીને આરા હાીમરાની સાથે નહીં વગરવી માબાપ ના પાડે છે ાકા ાા તો તારું નામ સાભળવા તૈયાર નથી એ તુ જાણુ ન કે લાખ ૃલી વિના મારે બીજા ભર્ઈ-બાપ છ, પણ લાખ લગ્નને મોતને ધા ઉના વો નથી મને મૂરી ન પણ જૂનના પરવા એક વાર મળી ન જા ?

લાખણશીને સદેશાની વા હતી એ સમજતો હતો કે ગેમના નાભા પ મમની ચોળી ાસ છે જે મરીને છતી જાય એજ એના

દરવાજા ઓળગી શકે એવો કેડે તલવાર લટકાવી તલવાર જાય ત્યારે કંગરીના એક એવી શમય માટે પગની કગાગી કેડે બાંધી

અવનવા લૂગડા પટેરી સારા શુકન લઈ એક દ્વારે લાખણ ll નગીયાણા જવા ઉપડયો પણ માણેકના વેર પરોવયુ કઠિન હતુ સાત ભમની ત્યા આશુવતતી હતી માણેક કેવુ માનની નજોની માટે એના પર ચોકી મેલી હતી જેર આવનાર-જનાર સહુ પર ડ નજર રહેતી

લાખણશીએ જોયુ કે દિવસે માણેકને એકનજર જોવાય તેમ પણ નથી પછી મળવાની તો વાત કેવી !

એ રાતની ૧૭ જોવા લા યો ગત પડી માણેકના વરના આગ ણામા સાત ભાઈઓની સાત પથારીઓ પડી હતી અભિમન્યુના સાત ચક્રવા જેવો ઘાટ હતો એ સરાવો ભેવો મુશ્કેલ હતો

આગળના ઓરડામા મા સૂતી હતી

અ દરના ઓરડામા માણેક સુવાનો ડોળ કરીને જાગતી પડી હતી

લા મ ગુશીએ પડવાર વિચાર ર્યો ત્યા તો ઉપરથી એ બિનાડી ઊતરી લા મ ગુશીને લાગ્યુ કે બિનાડી મને મારગ બતાવવા આવી ક ાય માણેકની પાળેલી બિનાડી હોય લાખણ ll એ નિશ્ચય કર્યો કે છાપરે ચઢ ને ખપેડા કાઢી માણેકને મળુ ! વિચાર આવતાની સાથે લાખ ગુશી ઉપર ચ યો ચાર કાઢી ખપેડા ાડ શે માડીને નીચે જોયુ તો માણેક દે મૂતેલી ! જાગતી સૂતેલી ! મ ભયુ ય વન જાણે ચત્તોપાટ પડ્યુ હતુ

પ્રેમીએ નનુને ધન્યવા આપ્યો ઊંચેથી એ બો યો

વડાલી માણેક ! જાગ છે ને !

લાખણસી ! કે કિ ! તુ આ યો ?

હા સદેશો મળતા વેત આ યો

આ યે તો આ યે પણ હવે સાત સાગર સામગા ઓળગીને શી રીતે પાછો જઈશ ?

જેવી રીતે આ યો તેવી રીતે જઈશ સાથે તને લેતો જઈશ ! ને લાખણશીએ ફેંટો છોડીને છાપરાની વળીઓ સાથે નાખ્યો તલવાર મોમા લીધી ને નીચે ઊતરવા માડયો !

માણેક તો જાણે સ્વગ નીચે ઉતરતુ હોય તેમ સૂતી સૂતી લાખણશીને જોઈ રહી ! શી જુવાનીની રૂપ !

એ પળ ! એ ઘડી ! સિદ્ધિ પહેલાની એ લાખેણી ઘડી મુક્તિ જેટલો આનદ આ લ્હાવ લેવા પ્રેમી સાત ભવ ઓવારી નાખે

મારા હૈયાનો હાર આ યો ! માણેક ગવિ બની ગઈ પણ ત્યા તો એના હૈયા પર કઈક આવુ ખચ્ચ લઈને એની છાતીમા પેસી ગયુ લોહીનો ફુવારો છૂટ્યો ! અરે ! આ શુ ?

માણેકરેથી ઓય થઈ ગયુ લાખણશીથી અરે થઈ ગયુ !

લાખણશીને કરૂ રહેની કટારી નીચી થઈ ને સરી ગઈ હતી અને નીચે સૂતેલી માણેકના રૂપાળા કાળજામા જઈને એ ખૂપી ગઈ હતી

ગજબ થયો લાખણશીએ પરતુ મૂક્યુ માણેકને બરમા લીધી એક હાથે કટાર ખેચી કાઢી બીજે હાથે પેટ પર ફાળિયુ બાધી દીધુ

માણેક ! મને માફ ! ' લાખણશી ગળગળો થઈ ગયો

લાખણશી ! જ યા યો જા ! જીવુ તો આવજો મળવા મરુ તો બાળવા આવજો

મળવા નહિ—મળવા કહે માણેક ! હુ અહીથી નહિ ખસુ

તો મારુ કમોત થશે મારી સામે ઝાઝા દિવસ મારાથી જોવાશે નહિ

જેમમાં ભાનભૂલેના નાખણશીને ઉદ્દાપણ આવ્યું લાખણશીએ પ્રસંગ પારખ્યો અરે ધીમાણ થાય તો પછી માણેકની સારવારને વાર થાય! સારવાર વગર માણેક જાય તો જીવવું મરવું સરખું થઈ જાય

આગળ સૂતેલી માને સચેત થયો હતો જુવાન દીકરીની માને સુખની ઊંઘ કેવી? એ અંગ આવી અને માણેકને લોહીમાં લથબથ જોઈ બૂમ પાડી

સાત ભાઈઓ એક સામટા પથારીમાંથી કૂદ્યા જાણે ધમધમતા અંગારા ચંપાયા

લાખણશી વખત વર્તી ગયો એણે તલવાર કાઢી વાહ રે વાહ! આજ માણે મારી પરખાણ જોઈ અને એના મોમાંથી ધન્ય વાના સૂર નીકળ્યો વાહ લાખણશી વાહ! વખણાય તારા ઘા!

લાખણશી કૂદ્યો સાત ભાઈ હાથમાં લાકડીઓ લઈને સામે જ આવતા હતા અદ્ભુત પરાક્રમ બતાવી લાખણશી નીકળી ગયો ભત્રીજાના ત્યાં ને પાણીમાં માછલું સરકે એમ સરકી ગયો મોટા ભાઈએ કહ્યું

અરે! ચમત્કારની મીઠી સસલી કરતા જશો? પહેલાં માણેકની સારવાર કરો!

બધા માણેકની સારવારમાં લાગી ગયા. વૈદ આવ્યા હકીમ આવ્યા પણ ભાઈ અને ભાભીની જીભો ધારામાં બી પૂરવા લાગી લાખણશી માટે અને માણેક માટે લાખનાખના વચન તોળવા લાગી

ભાઈ-ભાભીની વાતમાં માએ સૂર પુરાવ્યો આખરે બાપે પણ બોલવામાં બાકી ન રાખી

માણેકદેએ કહ્યું આ બધાનું મૂળ હું છું દીપક પતંગને નોતરે હતો એને મારો અપાતી સામગ્રી જીવવું ધૂળ છે મારા લાખણશીને

કોઈ ન રહેજો. લો સહુને રામ રામ !' ને આમ બોલતા મલેકે ઘાના બંધ છોડી નાખ્યા. આંતરડાં બહાર નીકળી આવ્યાં. માલેકનું પ્રાણપંખેરું પળમાં ઊડી ગયું !

તરત સ્મશાનીઆ ભેગા થયા.

સ્મશાનમાં એક ખડકાળી ! ઝાઝાં લાકડાં ગોઠવાયાં. માલેકને એમાં સુવાડી. અગ્નિ ભભૂકી ઊઠ્યો.

બધા દૂર બેસી દીકરીના ગુણ અવગુણ ગાતા હતા ત્યાં ચિતામાં કંઈ પડ્યું ? શું લાકડાનું બીમ પડ્યું ?

ના ના !

જોયું તો માલુમ ! અરે આ તો ચોરટો લાખણશી !

કોઈ રોકે એ પહેલાં આગે એણે ઝંપ લીધો ! લાખણશીએ અગ્નિની વચ્ચે ઊભા રહી સહુને જુહાર કરતાં કહ્યું :

એ ઘા તમારા સહી લેત. જો માલેક જીવતી હાલતે તો હવે માલેકના મોતનો એક ઘા મારાથી ઝીલાશે નહિ અને મારાથી જીવાશે પણ નહિ. લો રામ રામ.

થોડી વારમાં ચિતાએ કામ ખલાસ કર્યું.

સતી સ્ત્રીઓની ચિતાઓ તો ઘણે ઠેકાણે જોવાઈ છે. સતાની ચિતા તો નગીચ રૂના પારે જ ખડકાઈ.

આજે એ ગામને પાદરે બંનેના પાળિયા ઊભા છે ને સહુને મૂક સંદેશ આપે છે :

પ્રીતને બીન જેવી ન માનતા, જે સારંગી ય ગમે ને છૂરીય ગમે. પ્રીત તો તાતી તલવાર છે. પોતાને પણ છેદી નાખે ને પારકાને પણ ! જેને ખેલ કરતાં આવડે એ ખેલે. બાકી બીજા એનાથી દૂર રહે.

મણિમંદિર

દરબ્બની ધ્યાનીમા પશ્ચિમનો ચિનાગે સૂરજ અનેક રંગની પીંછીઓ બોળી રહ્યો હતો ને મોરમી શકેગને પા ગ વડી રંગેની મચ્છના મ ભર્યા નીગ– પગન પર એક અદ્ભુત છબી કંડારી રહ્યો હતો !

એ છબી હતી એક મ ધ્વર નયનાની ! સ ના ઝાડ જેવી એની ઊંચી દેહયષ્ટિ હતી વિધાનાએ માગથી કંડાર્યા હોય એવા એના હોઠ ના ને હડપચી હના

એ હડપચીના એક દૃ ા પાછી આખુ રાજ અરણુ કરી દે એવી એની સૌંદય છગ હતી ! અનારના ફૂલના જેવા એના દેહ પગ–અનારના ફૂલનો રંગ અને એના અ, અવયવો પગ અનારની કોરના હતી !

સા દય ના બાગનુ આ બેનમૂન ફૂલ હતુ

ચિનાગે સૂરજ એના ગેર ર પાયજામાને અને તીની અગ નસના કમખા પ ા જાગે એવી વેન–બુગીઓ ચીતરી રહ્યો હતો હતી તો માત્ર ગરજવાગની મેવિમ–પરિચારિકા ! પણ આ ધગનાની પરિચારિકા પદ્મિનીનુ પ લઈ ને જ મની હતી

માયામાંથી કમળ જન્મે એમ રાજમહાલના વિલાસમાંથી એ આવી હતી હતી તો ખવાસ કોમની પણ રાજકુમારીઓને—દેવસુંદરીને સ્વરૂપમાં ઝાંખી પાડે તેવી રૂપવતી હતી

રાણીઓના મ્યાન ગુલાબ હતા આવી અપ્સરાઓથી જે અપ્સરાઓ ખુ નગ્નગરમાં વસતી હતી—

ગઢના અંતઃપુરોમાં રાણીઓ ભમનુ જીવન ઢવે છે એ જીવન રાણીઓ જીવી શકે માટે નરનુ—રાજાનુ જીવન ખવાસ કોમ ઢવતી હોય છે એનુ પોતાનુ કઈ નહિ। જીવન પણ નહિ જ્યાં પણ નહિ નિ પણ નહિ આરઝુ પણ નહિ। ગગ્મીરની કન્યાઓના રૂપને એમ્વાર વિસરાવે એવા રૂપ એવી જુવાની આ કોમની નારીઓ પામે હોય છે

નાડીનગર કયા દીને સોભના જડી હતી ને! આ જ કોમમાંથી એમ મોગ્મીનરેશ વાસુને આ મણિ મળી હતી—સોનાગના માથા ૫ ના મણિ જેવી!

એ વખતના અંતઃપુરે રાણીઓ અને ખવાસ સુંદરીઓના ગજ્યાથી ભરેના રહેતા માણકે રાજાઓ ઘણી બાબતોમાં કુશળ હતા પણ રૂપના ભ્રમર હતા ખુશબોદાર ફૂલ જોયું કે ચેના! બીજી બધી વાતમાં ડાહ્યા આ વાતમાં ઘેના

જેવુ વાત નામ એવો વનરાજનો જુસ્સો એવી વનરાજની તરસ! મોરમી શહરને એણે કૌતુ ધૂળિયા રસ્તાઓને એણે સુશોભિત કર્યા પોતાના રાજને અગ્રિમ પ અપાવવા રાત–દિવસ એક કર્યા એના હાથ ગજવેલના હતા દિલ વજ્રનુ!

રાજા વાટે કેડાની બે બાજુ કેરીના ઝાડ ન વાવ્યાં બાવળ વાવ્યા ગરીબ ખેડૂત પ્રજાને બાવળ ઉપકારી બાવળનો વાવનારો ખુ

આવગના દૂન પર આશક થઈ ગયો સૂતાનુ એને રમગણુ ન રહ્યું

આ વાતના દિનને મણિ નામની ખવાસ સુંદરીએ મીણનુ કરી નાખ્યુ સગના ઝાડ જેવી નમ્ર દૃષ્ટિએ હિંગળોકિયા જેવા ધાગીના અંગોપાગે કોમ્નિ સ્વરે અને રાણીઓમા પ્રાપ્ત ન થતા ગમિની તત્ત્વે વાઘને વશ કરી લીધો વાઘ બકરીના ચરણ સેવી રહ્યો

વાઘના અંત પુરમા સનીની ચિંતાઓ ક્ષમી જાજવલ્યમાન રજપૂતાણીઓ હતી એક નહિ એ નવ હતી પણ વાઘને તો બકરી ભાવી એ મણિ પાછળ ફિટ હારી ગયો!

મુખ્ય પટરાણી—યુવરાજની માતાથી આ સહન ન થયુ એણે રાજાને કહેવરાવ્યુ

તમારા વાસનાના દીવાને ઠારવાનુ કહેતી નથી પણ કૃપા કરીને એટલુ કરો કે એને પતગિયુ બનાવો એની સાથે પરણો લગ્નવિધિથી એને અંત પુરમા સ્થાન આપો!

વાઘ એ ને શુ ? એ કઈ ગણ્યુ હરે આવી વાતોને! મગરુના મ ભર્યા જળ એના હૈયામા હિલોળા લેતા હતા અનેક નાગ એ ખગમે અરડાઈને ભુક્કો થઈ ગઈ હતી

ફરી યુવરાજની માતાએ કહેવરાવ્યુ

વાઘ બકરીઓમા ન ચરે! એનો વાસ તો વાઘણો સાથે શોભે કૃપા કરીને એટલુ કરો લગ્ન ભલે ન કરો પણ હીનજાતની સ્ત્રી સાથે ન ફરો! શોકય એ અમારી બહેનો છે મા મૂનો ને બાપ માજર જેવી સ્ત્રીઓને બહેન કહીને બોલાવતા અમને શરમ આવે છે!

પણ મોરબીનરેશના ચિત્ત સુધી આ વાતોની અસર ન પહોચી પથ્થર પરથી આજીજીના પાણી રેલાઈ ગયા પથ્થર જરાય પલળ્યો નહિ. વાઘ બકરીઓમા ચરતો જ રહ્યો ને એ બકરીઓમા ચતુર મણિ

કીચડમાંથી કમળ જન્મે એમ રાજ્યઘરાનાના વિનાસમાંથી એ આવી હતી હતી તો ખવાસ કોમની પણ રાજકુમારિકાને—દેવસુંદરીને સ્વરૂપમાં ઝાંખી પાડે તેવી ઉપજતી હતી

ગણીઓના સ્વર્ગ સુંદર હતા આવી અપ્સરાઓથી જે અપ્સરાઓ ખુદ નરકનગરમાં જન્મતી હતી—

રાજાના અંતઃપુરોમાં રાણીઓ સ્વમનું જીવન જીવે છે એ જીવન રાણીઓ જીવી શકે માટે નરકનું—દોજખનું જીવન ખવાસ કોમ જીવતી હોય છે એનું પોતાનું કંઈ નહિ! જીવન પણ નહિ જહાં પણ નહિ નહિ પણ નહિ આરજુ પણ નહિ! માછીમારની કન્યાઓના રૂપને એક્વાર વિસરાવે એવાં રૂપ એવી જુવાની આ કોમની નારીઓ પામે હોય છે

લાખીનરેશ કનાખીને રોઝના જડી હતી ને! આ જ કોમમાંથી એમ મોરબીનરેશ વાઘજીને આ મણિ મળી હતી—શેષનાગના માથા પરના મણિ જેવી!

એ વખતના અંતઃપુરો રાણીઓ અને ખવાસ સુંદરીઓના ગજગ્રાહથી ભરેલા રહેતા માણકે રાજાઓ ઘણી બાબતોમાં કુશળ હતા પણ રૂપના ભ્રમર હતા ખુશબો ઇર ફૂલ જોયું કે ચેના! બીજી બધી વાતમાં ડાહ્યા આ વાતમાં ઘેલા

જેવું વાર નામ એવો વનરાજનો જુસ્સો એવી વનરાજની તરસ! મોરબી શહેરને એણે કોનનું ધૂળિયા રસ્તાઓને એણે સુશોભિત કર્યાં પોતાના રાજને અગ્રિમ પદ અપાવવા રાત-દિવસ એક કર્યાં એના હાથ ગજવેલના હતા દિલ વજ્રનું!

રાજા વાઘે કેરાની બે બાજુ કેરીના ઝાડ ન વાવ્યા બાવળ વાવ્યા ગરીબ ખેડૂત રાજાને બાવળ ઉપરાંત બાવળનો વાવનારો ખુ

જેવી મણિને અંતરમાં સ્થાન દઈ બેઠો !

યુવરાજની માતા રજપૂતાણી હતી. રજપૂત ભલે વિલાસી બન્યો હોય પણ રજપૂતાણીઓએ સતીત્વના દીપને જરાય ઝાંખો પડવા દીધો નહોતો. માયા ને મમતાના મનેને બાળીને એને અજવાળાં વેર્યાં હતાં.

પટરાણીએ એ નરના બાળને ખોળામાં લીધો, અને પોતાના પિયર સાનીનાપુ ભણી પરિયાણ કર્યાં ! જતાં જતાં મહેનત કરું.

જે દિવસે સ્વામી સુધરશે ત્યારે વગર સોનાની ચરણું ચાપવા આવીશ. બાકી ઇન્ના-મૂઆના જુહાર સમજજો ! તમારો બાળ અમારી પાસે અનામત માનજો. યોગ્ય ઉંમરે આવી પહોંચશે.

પટરાણી તો વિદાઈ લઈને ચાલ્યાં ગયાં. એ અમોના ભવના રહ્યાં. રાજાએ પોતાનો માર્ગ ન મૂક્યો. રાણીએ પોતાનું માન ન મૂક્યું.

નારના ફેન-સ્થમાં નવી ખીલી આ એક હતી. બાકી નાનપાનક નારાધીન અને રાજમાજનો એ ભારે મર્મી હતો ! એના શિર અને સંસ્કૃતિના ગોમને એ વેળા કોઈ પહોંચે તેમ ન હતું.

મણિ જુવાન જગતની જીવ હતી. એને પસંદ નાપસંદ કરવાનું નહોતું. ફક્ત જે શિરે રહારે જગતનો નાથ તે સહેજે—એને ભનુ-મૂર્ક એક ભાવની વેડવાનું હતું. એમાં જ એની મુક્તિ હતી.

મણિના રૂપ પર રાજા દીવાનો હતો. મણિનું બાહ્ય કલેવર માત્ર રૂપાળું નહોતું, અંતર રૂપરૂપની ભનુ હતું. એ ધર્મ-પરાયણા હતી ! ભગવાન કૃષ્ણવનવિહારીની પૂજારણ હતી ને રાજાના ચરણે ઉછરતી હતી ! એ રોજ પોતાના દેવ પાસે કરુણ સ્વરે નાચતી : ગો ! રૂપ આપ્યું, રસ આપ્યો, સુખ આપ્યાં, બધું આપીને મા-બાપે એવાં મા-બાપને પેટ પળી કે ... આપ્યું પૂરું થઈ ગયું. કોઈ રજપૂતાણીને પેટ પાણી દાન તો તારું શું જાય ?

મન્દિના ક્રોડે પોતાને મન નીરૂપુ જેવા વાનના ઉછંગમા રમતી મણિ આરી - ઈ કંઈ નાર્થનાઓ કરતી ! એ પ્રાથનાઓ આ ભવે નહિ તો સભવે—સાગર જેવા ધર્મપુરાણીઓને નિમંત્રણ આપતી !

કાવી થઈને વેદનુ । ાિઓને પૃચ્છા કરતી ગે। રાના એનુ સ્યુ તપ કર કે સફિમા િથઈને પોતાના ફૂચ્યુને વરે ?

વે પુરાણીઓ કઈ માના કઈ નત ઈ તપ મનાવના પોતાની લિપ્યા સાઠ ક ના

નપુ મણિ ગની નાથના સામ૧ એને ગ મર્મ માન્ય રનો એ ગ ધમના નાનુઓને પોતાની વામના ક ૌ સ નગારની નાનુઓના આશ્વાસને આશામની એ ઉત્તની નત નત જર રની

મણિ આમ રર રમની પૂત । મની રહી ' વાર એને નિ પે તનો એ એના નમ ર નનુ નતી ર ર ર પ ! નાવી થરા હોય તો જર એ નનુ કપ ન

સસાના કેગતાક નિ નો એવી ત મરતામા ગયા મણિ ગ દર પાન જઈને માની કે આ રુખના ગોગમા જ મને મેગ્રહ બનાવી રાખ ન ' એ માની નાના નાનથી મને દૂર રાખે ને ' એ ગાની મને નાન નવી મનુ રણ િપણ ગ મને તો નમ્નિથી નાવ !

❧

એક હાડાનુખના ગોગમા વીન ઉત્તને ગેના જગનો આરનેક થયો મણિની કાનિસરી દે ગોખ્યા તારવી ધમર ની રત્વા ઢાળી વાર એની નવાગુનામા પડતો એને અનેક મનિ હતી પનુ આ મણિ પાન આત્માને જે શાન્તિ લાધની એ બીજે ન લાગની '

હમીમ રે ને દાસ્તગેની રગાર ચાનુ થઈ મણિની ગતિ જેવી દેહના કેસામા દપના જતુઓએ મનરંગે નારંગે નાચ મ પડો !

જેવી મણિને અંતરમાં સ્થાન કઈ મળે!

કુંવરાણીની માતા રજપૂતાણી હતી. રજપૂત ભલે વિનામી બન્યો હોય, પણ રજપૂતાણીઓએ સતીત્વના દીપને જરાય ઝાંખો પડવા દીધો નહોતો. ગયા ને ગમના બંનેને બાળીને એણે અજવાળાં વેર્યાં હતાં.

પટરાણીએ એ વરના માગને જગતમાં લીધો અને પોતાના પિયર પાલીતાણા ભણી પરિયાણ કર્યું! જતાં જતાં કહેવરાવ્યું:

જે દિવસે સ્વામી સુવરણે ત્યાગે, વગર સોનાની ચરણ સ્થાપવા આવી આવીશ. બાકી જીવ્યા-મૂઆના જુહાર સમજજો! તમારો બાગ અમારી પાસ અનામત માનજો. યોગ્ય ઉંમરે આવી પહોંચશે.

રજપૂતાણી તો દિવાળીને ચાલ્યાં ગયાં. એ અમોલા ભવના રજા. રાજાએ પોતાનો માર્ગ ન મૂક્યો, રાણીએ પોતાનું માન ન મૂક્યું.

વાતના અંતઃસ્થમાં આવી ખાની આ એક હતી. બાકી નરપાલક મનાગોખીન અને રાજમજનો એ ભારે મર્મી હતો! એના શિકાર અને સંગીતના શોખને એ વેળા કોઈ પહોંચે તેમ ન હતું.

મણિ જુદા જગતની જીવ હતી. એને પણ નાપસંદ મરવાનું નહોતું. કુંવર જે ઘરે ત્યાગે જગતનો નાથ તે મહેર—એને બનું-નૂર એક સાથી વેડવાનું હતું. એમાં જ એની મુક્તિ હતી.

મણિના રૂપ પર તાજ હીરાનો હતો. મણિનું બાહ્ય કલેવર માત્ર રૂપ જ નહોતું, અંતર પણ રૂપથી ભર્યું હતું. એ ધર્મ-પરાયણા હતી! ભગવાન ગ્રહવનવિહારીની પૂજારણ હતી ને ત્યાંના આંગણે રહેતી હતી! એ રોજ પોતાના દેવ પાસે કરુણ સ્વરે ગાતી: રૂપ આપ્યું, રસ આપ્યો, ગુણ આપ્યા, બધું આપીને આવા પાપી એવા મા-બાપને પેટ જન્મી કે બધું આપ્યું ધૂળ થઈ ગયું. કોઈ રજપૂતાણીને પેટ પાકી હોત તો તારું શું જાત!

દેવની પધરામણી થાય દેવના કલામય ગોખલાની નીચેની તખ્તીમાં તે તે દેવની પવિત્ર વાણી કંડારાય અને રોજ રાત-દિન મણિનો આત્મા એમાં વિહાર કરે અને નૃત્ય કરે

એટલું જ નહિ એની આજુબાજુ મુખ્ય દેવોના મંદિરો નિર્માણ થાય એ ધર્મના સંતો ત્યાં નિવાસ કરે ને રોજ ધર્મપરિષદ ભરાય. મણિ તો દરેક ધર્મમાં આસ્થા ધરાવનારી હતી બન્નેને મણિનો આત્મા એ પરિષદમાં ઘૂમ્યા કરે ને ધર્મબોલથી પુનિત થયા કરે

ઈમારત ખડી થઈ! મનછુ લીત ાાવા લા ી આમ્રકુંજોના પવન ત્યાં વેણુ વાવા લાગ્યા ઊંચી ઊ ી આ ન ોની ઈમારત! અદ્ભુત વિશાળતા રંગગૃહમાં તો હજાર દો’ હજાર માણસ સહેલાઈથી બેની શકે ને બમ્મે માળ પર ફરતા ઝરૂખાઓ! અસૂર્યંપશ્યાઓ માટે ત્યાં બેસવાની સગવડ રવાના આવી

નાના ાજને અને નાના મનને તો ઘોડીવાર તાજમહેલ કે પુરી-ભવનેશ્વર ભૂલી જવાય એવ ને એવું શિ પ સ્થાપત્ય ને સા ય બ ી ધમમનું લા ો!

દેલવાડા-આબુની ભવ્ય કોતરણી ભલે નથી પણ સાદુ ભા નકશીકાર શિ પ અને સા । પથ્થરો પર ફક્ત સા । મે રંગની અસરથી નિપજાવેલ આ કલાકૃતિ હૈયામોંસરવી નીસરી જાય તેવી છે

તાજમહેલ રોશો રોશો જોવા જઈએ ટીએ તેરા જોવા દક્ષિણના દૂરના નવામો બેશીએ ડીએ પણ બાગગ્રાની આ ઈમારત-પાવાનું કાવ્ય-જોવાનું ઘણાને ઓછું સૂઝે છે

૫ડીની ક્યા એવું કહે છે કે

રાજા વાઘને અને પગરાણીને ભવના બરોબર રહ્યા પાગી કુવરની ખબરે રાજા જાય ત્યારે આડો પ દો રાખી બન્ને વચ્ચે વાતો થાય.

વાત્રનુ દિલ ભેદી ઊઠ્યુ ! આગલી રાણીઓનો વિયોગ એને સાલ્યો ન હતો. પટરાણી જેવી પટરાણી પિયર જઈને રહી. યુવરાજ જેવા યુવરાજને અળગો રાખવો પડ્યો. એ બધુય સહ્ય હતુ. પણ મણિનો વિયોગ આકરો થઈ પડ્યો. દવા મળી તેટલી કરી. દેશના ખૂણેખૂણે ફર્યો. પણ ! દિન ર સાજી ન થઈ તે ન થઈ.

પ્રેમજીવાની રાધા એક દહાડો સદાને માટે આખ ઢાળીને ચિર નિદ્રામા પોઢી ગઈ ! નાજુક કળી સહસ્ર ગણુ કમળ થતા પહેલા મુરઝાઈ ગઈ. મણિ બચી ન શકી ! એને કાળના મુખમા કોળિયો થતી કોઈ અટકાવી ન શક્યુ ! સમર્થ વાત્રને પોતાનુ અસામર્થ્ય ખટકી રહ્યુ !

મણિ તો ભસ્મ થઈને અનત અવકાશમા ભળી ગઈ ! હવે તો વાત્રને પોતાના મનને આશ્વાસન આપવુ રહ્યુ. આ માટે એણે એક મણિમદિરની યોજના કરી. તાજમહેલની ભવ્યતા, પુરીના મદિરોની ઉત્તુગતા ને મથુરા–બનારસની શુચિતા એમા લાવવા ઈજનેરોને આગ્રહ કર્યો. એને મન શાહજહાની મુમતાઝ અને પોતાની મણિમા ઝાઝો ફેર નહોતો. અને તો તાજમહેલ અને મણિ–મદિરમા ઝાઝો ફેર રહેવો ન જોઈએ. એ ભવ્ય ઈમારતનુ માનચિત્ર તૈયાર કરી પોતે મણિની ભસ્મ પધરાવવા અડસઠ તીર્થની યાત્રાએ નીકળ્યો. દોઢસો જણાને સાથે લીધા.

બ્રાહ્મણોને રોજ મોદકનુ જમણ મળે.

પોતે અને પોતાનો રસાલો સાદા રોટલા–દાળ જમે. આ તરફ તાજમહાલ જેવી એ ઈમારતમા ઝડપથી ઈંટો મુકાવા લાગી. રાત અને દહાડો કામ ચાલવા લાગ્યુ. શિલ્પીઓના ટાંકણા ધડાધડ પડવા લાગ્યા.

જોતજોતામા એ વખતના ત્રીસ લાખ રૂપિયામા એ ઈમારત ખડી થઈ ગઈ. આજે બે કરોડે પણ ન થાય. ધારણા એવી રાખી હતી કે એમા મણિના આરાધ્યદેવની વચ્ચે મૂર્તિ થાય. આજુબાજુ દરેક ધર્મોના

દેવની પધરામણી થાય દેવના કલામય ગોખલાની નીચેની તખ્તીમાં તે તે દેવની પવિત્ર વાણી કંડારાય અને રોજ રાત–દિન મણિનો આત્મા એમાં વિહાર કરે અને નૃત્ય કરે.

એટલું જ નહિ એની આજુબાજુ મુખ્ય દેવોના મંદિરો નિર્માણ થાય એ ધર્મના સંતો ત્યાં નિવાસ કરે ને રોજ ધર્મપરિષદ ભરાય. મણિ તો દરેક ધર્મમાં આસ્થા ધરાવનારી હતી બન્નેને મણિનો આત્મા એ પરિસરમાં ઘૂમ્યા કરે ને ધર્મસ્રોતથી પુનિત થયા કરે

ઈમારત ખરી થઈ! મનહુ ઊન ાવા લાગી આસ્રકુંજોના પવન ત્યાં વેણુ વાવા લાગ્યા ઊંચી ઊંચી આ નકશી ઈમારત! અદ્ભુત વિશાળના રંગગૃહમાં તો હજાર દો હજાર માણસ સહેલાઈથી બેસી શકે ને બન્ને માગ પર ફરતા ઝરૂખાઓ! અસૂર્યપશ્યાઓ માટે ત્યાં બેસવાની સગવડ રવામાં આવી

નાના ગજને અને નાના મનને તો થોડીવાર તાજમહેલ કે પુરી-ભુવનેશ્વર ભૂલી જવાય એવ ને એવું શિલ્પ સ્થાપત્ય ને સા ય અ ? ધર્મનું લાગે!

દેલવાડા–આબુની જાત્ય કોતરણી અહીં નથી પણ સા, ધ્વા નકશી ર શિલ્પ અને સા । પથ્થરો પર ફક્ત સા । એ રંગની અસર થી નિપજાવેલ આ કલાકૃતિ હૈયામોસરથી નીસરી જાય તેવી છે

તાજમહેલ હોરી રાતે જોવા જઈએ છીએ દહેરા જોવા દક્ષિણના દૂરના નગરોમાં બેઠીએ છીએ પણ આગળાની આ ઈમા ત–પારાણુ કાવ્ય–જોવાનું ઘણાને ઓછું સૂઝે છે

પડીની ક્યા એવું મ્હે છે કે

રાજા વાઘને અને પનિહારીને ભરના અમોલા ત્યાં પાણી કુવ ની ભમરે રાજા જાય ત્યારે આગ પ દો રાખી બન્ને વચ્ચે વાતો થાય.

કાચ અને અરીસો

એ કુવર એને લખ્યું ! ન ...નો નામાહિત નગર ! ... વાર હતાં હતા ત્યારે એ ભવ્ય ઈમારત મણિમંદિરને નામે પંકાઈ

પછી એ નામ દીધું લખાયું એને ... એ વાંચ્યું ... નામ આવું મણિમંદિર નામ જાહેરમાં બોલનાર હતો

પછી તો એ ઈમારતને અનેક દીવોને રોશન કરતા ચિત્રિત ... નામ મળ્યું એ પછી ... ઈમારતનો વળી એક નવો અવતાર થયો અત્યારે ત્યાં ...ઓ એને છે

હું અને ત્યારે એ ઈમારતને જોઈ ત્યારે સંધ્યાના સોનેરી કિરણો તડકામાં ... હતા ને ... નીર ... નાસ્તાની ... આગ ઝીલતા આકાશમાં ... હતા ને એમાંથી આવતા ... મંદિરની ઘુમ્મટની આભા ... કરતા હતા

મારા એ મિત્રોના મુખમાં મૌન હતું અને પણ પેલા મસ્ત કવિની આગીઆવળી એ પંક્તિઓ યાદ આવી ગઈ

જગતના કાચના યંત્રે ખરી વસ્તુ નહિ ભાસે
રાત-માછી થઈને તું વટારી ના પીણ લેજે

અન્ના

મા નસ સમુદાયનું નાણું છે એને વાત કરવા વ઼ગા અને વહાલ કરવા કોઈ જોઈએ જ છે અને એવા કેમણા એ શોધતું ફરે છે।

આગગાગીની આગથી અને અંતરના અગ્નિથી શેમાની અન્નાને વાત કરવા માટે ભાઈ હતો વઢવા માટે પડોશીઓ હતા પણ વહાલ ગળવાનું કોઈ ઠેકાણું નહોતું

નાનપણથી એ કમભાગી હતી મા જન્મ આપીને મરી ગઈ બાપ રોગનો રળવાની મહેનતમાંથી પોષણના અભાવનો ભોગ બનીને ગુજરી ગયો રહી ગયો એમનો એક ભાઈ અને પોતે એકની એક બહેન

ભાઈ સમાચારવાળાના છૂટા ખાઈ ભણ્યો પાંચ ગુજરાતી અને અંગ્રેજી પસાર કરી કે સમાચારવાળાએ આવી પડેલી વેઠને ટાળવા કોઈની લાગવગે રેલગાડીમાં નોકર રાખી દીધો કહ્યું હવે ભાઈ! અમે તને પાંખો આપી હવે તારી ચણ તું ચર।

ભાઈએ નોકરી કરવા માંડી. ભાઈ-બહેનના બે પેટ પૂરા થાય એટલું રળે એટલું ખર્ચે અને આનંદ કરે. એમાં શીતળાના વાવર આવ્યા.

નજીથી કમજોર બહેન એમાં ઝડપાઈ ગઈ માતાના દાણા સે

બદલી કરનારા હૈવાનીન અમલદારો બદલીની રોતરજ પર દયા-માયા વગર સોગઠીઓ ફેંકતા રહે છે! અન્નાનો ભાઈ જ્યાં બદલી થતી ત્યાં વગર બોલ્યો કે વગર લાગવગ લગાડે ચાલ્યો જતો. જ્યાં સ્થિરતા જેવું લાગે એટલે ઘર રાખી અન્નાને બોલાવી લેતો.

અન્નાનો ભાઈ દિવસે નોકરી કરતો, રાતે થાકીને પથારીમાં પડતો. એક ઊંઘ ભેગી સવાર!

અન્નાનો ભાઈ તપાસ કરતો. હાડે નાના ઘરના એક ખૂણામાં કુંવારી ભિખારીની જેમ ટુંટિયું વાળીને પડ્યો પડ્યો ઊંઘતો! એને આનંદની ખેવના નહોતી! કામ પર સમયસર પહોંચાય એ ચિંતા અને સાહેબ રાજી રહે એ ઝંખના અને નિયત તારીખે પગાર મળે એ મહા આનંદ!

અન્નાને ભાઈ પરણાવવાના કોડ જાગ્યા. જો કે અન્નાનો ભાઈ ત્યાં સુધી બ્રહ્મચારી હતો એમ કહેવું અસત્ય લેખાશે, પણ એમ તેની મનમાન્યા ત્યાં રખવાળવામાં હિત નહિ એમ માની કાકી અન્નાએ કન્યાની શોધ શરૂ કરી. ઉંમર પણ કોઈ ઓછી છે ને!

કન્યા મળતાં બહુ વાર ન લાગી. કારણ કે અન્નાનો ભાઈ ઠીક ઠીક કમાતો હતો. ગૈવરેમાં પાબજા રવાજની કંઈક કમાણી હોય છે એને તોફરો નિરાંતે ગણતા હોય છે. કોઈને કન્યા હરી આપી કોઈને ખાવાના લીધા કોઈને દિકરો લીધી સામે ઈનામ લીધું.

અન્નાએ ઘરનો અસબાબ પણ સારો કર્યો હતો. પાઈનાથી ચડતી પાઈ પણ બચાવતી વગ પર સરસ રાખી. ચોટીક સારી ચાપગીઓ ભાજલી પર સાચવીને રાખી હતી. ભાઈ નાન સાનમાગીનો શોખ નથી સાહિત્ય વગરનો પણ શોખ છે એમ જાણીને સાડી પણ એક મિનાર પણ રાખી મૂકી હતી. રાધાકૃષ્ણના કાગળ છબીઓ પણ હતી

અનાનો ભાઈ પરણ્યો રમકડા જેવી ભાભી ઘરમા આવી ઘરમા અજવાળુ અજવાળુ થઈ ગયુ હવે ભાભી અનાની ચિંતા કરવા લાગી અના માટે ઠેકાણુ શોધી જલદી કામ પાડવાનો નિર્ણય કર્યો પણ જટનાને જોવા બોલાવ્યા તેઓએ અનાને પસદ ન કરી સિનેમાના યુગમા કાવડી અને મુખપર ચોમાવાળી અનાને કોણ પસદ કરે ! એમને તો સોનેરી ચિડિયા જોઈએ

અનાને મો? ચાંઠા હતા વાળ ટૂકા હતા વળી ગરીબ ઘરની હતી ન મળે રૂપ, ન જડે રૂપિયા એને લઈને કોઈ શુ હાસલ કરે ? ભાઈ વારવારની નિષ્ફળતાથી મૂઝાતો નાનીનાઓને લાડતો બહેનની આ દયનીય દશા માટે દુખ પણ ઝગ? કરતો

અના શાત અવાજે કહેતી ભાઈ! ચિંતા ન કરીશ મારુ ઠેકાણુ હુ શોધી લઈશ

પણ અનાની શોધનુ ક્ષેત્ર કેટલુ ? એની જાણુમાં નાતીલાના બે ઘર હતા. એમા એક પ્રૌઢ ઉમરનો મુરતિયો હતો બીજે જુગારી ને બધી વાતે પૂરો હતો

એક વર થોડે દૂર હતુ એક જુવાનિયો એમા રહેતો હતો તેજસ્વી હતો તદુરસ્ત હતો કઈક કવિ હતો પોતાનુ નામ ધાયલ રાખતો

એની થોડે દૂર એક પરોઢાનો માણસ રહેતો હતો એની ચાર સ્ત્રીઓ અકાળ હારબધી ગુજરી ગઈ હતી પાચમી શોધતો હતો આપેપીતે નુખી હતો

વરસ બે વરસ મથામણુ ચાલી પણ અનાને જોઈએ તેવો વર ન મળ્યો ભાભી તો ગે? કટાપુ મો કરતી એને ઘરમા આ ત્રીજુ માણુસ ન ગમતુ પોતાના આનદમા એ વિઘ્ન હતુ જમાનો બે

માણસનો આવ્યો છે વર અને વહુ ગમે તેમ રહેવાય ગમે તેમ રંધાય ગમે તેમ ખવાય આ કિલ્લની ભાવનામા બીજા પેટના દીકરા પણ પીડા દે છે।

પણ એમા અનાની ભાભીને મહિના રહ્યા એ પિયર ગઈ ઘરની સભાળ ફરી અન્નાને માથે પડી

એક દહાડો અનાના ઘરથી થોડે દૂર ટોહા મચી રહી તરતના જ મેતા બાળને કોઈ મૂકીને ચાલી ગયુ હતુ।

આજુબાજુના રહેવાસીઓએ ભારે ધમાલ મચાવી પોલીસ આવી કેડો શોધવો શરૂ કર્યો ગ્રામ માણસો કહે છે કે દુનિયામા કુગળીની વાસ છે એ હજી ધુમાન્યુ છૂપતુ નથી કોઈ અન્નાને આગળ આવ્યો પાડોશીઓએ પોલીસ કાના કાન ફૂક્યા અન્નાની દાક્તરી તપાસ થઈ અને સહુના આશ્ચર્ય વચ્ચે અન્ના ગુનેગાર જાહેર થઈ લોકો કહે આ યુગમા કનક વેળા દૂધ જેવા ચદ્રમામા જ જડે છે

અનાએ રોતા રોતા કહ્યુ જે કામ દેવને મોટા સંતો વશ ન કરી શકતા એમા હુ પણ લાચાર હતી

તારા યારનુ નામ દે। પોલીને પોતાની ભાષામા કહ્યુ

મારો યાર મારો પ્રભુ।

વેશ્યા તેમા ભાઈએ મેનના મોઢા પર છૂટો જોડાનો ઘા કર્યો જોડાને નીચે નાળ જડેલી હતી અનાનો આગળનો એક દાત તોડી નાખ્યો

અન્નાએ જોડો લઈને ભાઈને પાછો આપ્યો પણ પોલીસ અધિકારીથી એ વર્તન સહન ન થયુ એણે અન્નાના ભાઈને તતડાવ્યો

બેવકૂફ। ગુનો તારો છે મોટી બેનને કુવારી રાખી તુ નાનો ભાઈ પરણી બેઠો અને પરણ્યા વગરના ક્યા ભાગે છે તે જાણુ છુ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

કેમ જન્યા? વિશ્વામિત્ર કેમ ચૂક્યા? પણ ના! જે ભૂલ પુરુષો રોજ કરે છે એવી એક ભૂલ સ્ત્રીથી જિંદગીભરમાં એકાદ વાર ન થઈ જાય? અને એ ઉદારતાથી માફ ન થાય? આ શોખ નથી રોગ છે, ભૂખ છે'

અન્ના દિવસુકની જેમ ગોવતીદની એવું જેલમાં સતત ગીતાનુ પારાયણ કર્યું હતુ!

થોડી વારમાં એક સાયમ્સ આવી એના પર બે જણા બેઠા હતા. એક હતો એનો જૂનો પાડોશી ધાયક અને બીજો હતો તેનો મિત્ર!

અન્ના! તારો હુ લેવા આવ્યો છુ!

રે ધાયક! તુ મને પાછી લઈશ?

શા માટે નહિ? જ્યારથી જ્યારે મારા ત્યાં પણ મારી મા મૂઈ હરિજન હોવાથી મને કોઈ કન્યા આપતુ નથી

પણ ધાયક! સમાજનો સામનો કેવી રીતે કરીશ?

આનાથી તે ધાયને કમર પરથી ધરી માગી 'તારી ટીકા કરનારા બધા બાયલા છે, આ જેરો એગરે સામા પણ નહિ મળે

અને ન્યાય આપણને ન બન્યુ તો?

તો ત ડાક અમારે ત્યા છે જ ધાયને કહ્યુ એના શબ્દોમા શરાફત ને ઓસ ભાન હતુ પોતાની જરૂરિયાતોનો સ્પષ્ટ ચિતાર ને જવાબદારીઓનો સ્પષ્ટ એકરાર હતો

સાહેબ! અન્નાએ જેલર સામે જોઈને કહ્યુ તમારી દયાને કદી નહિ ભૂલુ હવે રજા લઉ

અન્ના સુખથી આનુભરી આગે જુદી પડી જુદી પડતા એટલુ બોલી

જેલર સાહેબ! મને લાગે છે કે મારા જેવી સ્ત્રીના નસીબમાં

કેમ ભૂલ્યા ? વિશ્વામિત્ર કેમ ચૂકયા ? પણ રે ! જે ભવ પુરુષો રોજ કરે છે એવી એક ભૂલ સ્ત્રીથી જિ ીમરમા એકા વાર ન થઈ જાય ? અને એ ઉ રતાથી માફ ન થાય ? આ રોષ નથી રોગ છે, શૂળ છે '

અન્ના દ્વિસુકૃતી જેમ બોલતી હતી એણે જેલમા સતત ગીતાનુ પારાયણ કર્યું હતુ !

થોડી વારમા એક સાયન્સ આવી એના પર બે જણા બેઠા હતા. એક હતો એનો જૂનો પાડોશી ધાયલ અને બીજો હતો તેનો મિત્ર !

અન્ના ! ચાલો હુ લેવા આવ્યો છુ !

રે ધાયલ ! તુ મને પાળવી શકીશ ?

શા માટે નહિ ? જીવવી જ્યારે મારા ત્યા પણ મારી મા મૂઈ હરિજન હોવાથી મને કોઈ કન્યા આપતુ નથી

પણ ઘાયલ ! સમાજનો સામનો કેવી રીતે કરીશ ?

' આનાથી ને ધાયલે કમર પરથી છરી કાઢી તારી ટીમ કરનારા બધા બાયલા છે, આ જોરો એ.ને સામા પણ નહિ મળે.

અને ક ાચ આપણુને ન બન્યુ તો ? '

તો તત્કાળ અમારે ત્યા છે જ ' વાયલે કહ્યુ એના શબ્દોમા શરાફત ને સ્ત્રીસન્માન હતુ પોતાની જ ખ્યાલોનો સ્પષ્ટ ચિતાર ને જવાબ ારીઓનો પ્રગટ એકરાર હતો

સાહેબ ! અન્નાએ જેલર સામે જોઈ ને કહ્યુ તમારી દયાને કદી નહિ ભૂલુ હવે રજા લઉ

અન્ના સ ુધી આસુભરી આખે જુદી પડી જુદી પડતા એટલુ બોલી

જેલર સાહેબ ! મને લાગે છે કે મારા જેવી સ્ત્રીના નસીબમા

આ જેલ જેટલુ સુખ બીજે નહિ હોય પણ આ ઘાયલ દિલદાર માણસ છે એનો ધર્મ માણસની કમજોરીને પિછાને છે એને જીવવાની તક આપે છે '

અન્ના ઘાયલની પાછળ ચાલી ગઈ ક્યાં ગઈ એ કોઈએ ન જાણ્યુ કહે છે કે આજે પાકિસ્તાનમા છે ને એનો દીકરો મોટામા મોટો દાણચોર છે।

ખરેખર! મોટામા મોટા ચા[illegible]માર જ્યારે ચાર હોય ત્યારે દાણચોર એ કઈ ગાળ નથી! એ એ જણુ હજારોના ઘરમા અમન-ચમન પહોચાડે છે અને બેન-દીકરીઓને સારા ઠેકાણે વરાવવા દ્રવ્ય પણ પૂરુ પાડે છે દ્રવ્ય આ સમાજનો પહેલો દેવ છે

નાગિલા

પીઠીનો રંગ હજી તાજો જ હતો ઘરચોળે હજી ગેડ પડી નહોતી, મીંઢળના બંધ હજી નેશ પણ ઢીલા થયા નહોતા નગરસુંદરી નાગિલા સાથે પ્રાણનું પ્રાણમાં મિલન કરવા નેત્રની પરમના પાણી હજી પીવા જ માંડ્યા હતા ને બહારથી સાદ પડ્યો

દેવ !

દેવનો વાસ તો સ્વર્ગમાં હોય. પણ આશ્ચર્ય એ હતું કે જે દેવને સાદ પડ્યો એ દેવ અત્યારે પૃથ્વી પર પોતાનું સ્વર્ગ રચીને બેઠો હતો

દેવની સામે સદ્યસ્નાતા એની નવવધૂ નાગિલા બેઠી હતી હાર-સિંગારની સંપૂર્ણ સામગ્રી પાસે જ સજ્જ હતી લેપ અને વિલેપનના મનોજ્ઞ ભરેલા કચોળાં પણ સુગંધ વહાવતા સામે પડ્યા હતા

સોહાગી નારીનું એક એ આ ગમ્ય હતું અને એ ગમ્યને રચતો દેવ ખરેખર સ્વર્ગમાં વસતો હતો ત્યાં એને સાદ પડ્યો

દેવ ! રે લઘુબંધુ દેવ !

આ જેલ જેટલુ સુખ બીજે નહિ હોય પણ આ ધાયલ દિલદાર માણસ છે એનો ધર્મ માણસની કમજોરીને પિછાને છે એને જીવવાની તક આપે છે "

અન્ના ધાયલની પાછળ ચાલી ગઈ ક્યા ગઈ એ કોઈએ ન જાણ્યુ કહે છે કે આજે પાકિસ્તાનમા છે ને એનો દીકરો મોટામા મોટો દાણચોર છે।

ખરેખર! મોટામા મોટા શાહુકાર જ્યારે ચોર હોય ત્યારે દાણચોર એ કંઈ નવાઈ નથી! એ એક જણ હજારોના ઘરમા અમન-ચમન પહોંચાડે છે અને બેન-દીકરીઓને સારા ઠેકાણે વરાવવા દ્રવ્ય પણ પૂરુ પાડે છે દ્રવ્ય આ સમાજનો પહેલો દેવ છે

તેમણે આજ્ઞા કરી, અને પાછા વળીને નગર બહાર ચાલવા માંડ્યું.

ગજની પાછળ ભ્રમર ખેંચાય એમ દેવ મોટાભાઈની પાછળ ખેંચાયો. વટોળિયામાં જે પરવશતાથી પાંદડું ખેંચાયે જાય એ પરવશતાથી એ ખેંચાયો. તન અને મન જુદી જુદી દિશામાં પ્રવાસ કરી રહ્યાં.

લગ્નનિમિત્તે શણગારેલી હવેલીના દરવાજે બાંધેલાં આસોપાલવના તોરણ હવામાં ફરફરી જાણે દેવની મશ્કરી કરી રહ્યાં. રે! આ ભર્યું સ્વર્ગ છોડીને ક્યાં જાય છે મૂરખ!

દેવનું મન જવાબ દેતું: હું મૂરખ નથી. મારા ભાઈનું વાત્સલ્ય અપૂર્વ છે. મારા સ્વર્ગ ખાતર એણે નરકની પીડા સહી છે. આજ એને તરછોડી નહિ શકું. મોટાભાઈ! મોટાભાઈ! આ આવ્યો! નહિ પૂછું કે શા માટે મને લઈ જાઓ છો! નહિ પૂછું કે ક્યાં લઈ જાઓ છો! નરકમાં પણ આનંદથી તમારો અનુગામી થઈશ.

દેવ મક્કમ મન કરી ભારે થયેલા પગને મનના જોરથી આગળ ધકેલી રહ્યો.

ઝરૂખે ચડીને ઊભેલી નાગિલા બોલાવતી હતી: કહાં ચાલ્યા રે નિર! સાધુ અને સંસારીના ધર્મ જુદા છે. પાછા વળો! તારું સ્વર્ગ મારી પાસે છે! નિરર્થક અદૃશ્ય સ્વર્ગની જૂઠી જાળમાં ફસાઈશ નહિ.

દેવનું તન તો આગળ વધી રહ્યું હતું, પણ નાગિલા તરફ જેવું મન પાછળ ઘસડાતું એ નારીના ચરણ ચૂમીને કહેતું: સુંદરી! ભાઈને તરછોડી નહિ શકું. તું મારા સ્વર્ગની દેવી છે, તો એ મારા સ્વર્ગનો પૂજક દેવ છે. આવું છું. તું તારા હાથે વિલેપન કરી લે, સિંગાર સજી લે. તારો સિંગાર સંપૂર્ણ થશે ત્યાં હું આવ્યો સમજ!

મોટાભાઈની પાછળ નાનો ભાઈ ચાલી નીકળ્યો. મોટાભાઈ કહેતા હતા: "મારે તને સાચું સ્વર્ગ અપાવવું છે. ક્ષણભંગુર સ્વર્ગથી શું વળ્યું!"

તેમણે આજ્ઞા કરી અને પાછા વળીને નગર બહાર ચાલવા માંડ્યું.

ગજની પાછળ ભ્રમર ખેંચાય એમ દેવ મોટાભાઈની પાછળ ખેંચાયો. રંગીલિયામાં જે પરવશતાથી પાડું ખેંચાયે જાય એ પરવશતાથી એ ખેંચાયો. તન અને મન જુદી જુદી દિશામાં નિવાસ કરી રહ્યાં.

લગ્નનિમિત્તે શણગારેલી હવેલીના દરવાજે બાંધેલાં આસોપાલવનાં તોરણ હવામાં ફરફરી જાણે દેવની મશ્કરી કરી રહ્યાં : રે! આ ભર્યું સ્વર્ગ છોડીને ક્યાં જાય છે મૂરખ!

દેવનું મન જવાબ દેતું : હું મૂરખ નથી. મારા ભાઈનું વાત્સલ્ય અપૂર્વ છે. મારા સ્વર્ગ ખાતર એણે નરકની પીડા સહી છે. આજ એને તરછોડી નહિ શકું. મોટાભાઈ! મોટાભાઈ! આ આવ્યો! નહિ પૂછું કે શા માટે મને લઈ જાઓ છો! નહિ પૂછું કે ક્યાં લઈ જાઓ છો! નરકમાં પણ આનંદથી તમારો અનુગામી થઈશ.

દેવ મક્કમ મન કરી ભારે થયેલા પગને મનના જોરથી આગળ ખેંચી રહ્યો.

ગોખે ચઢીને ઊભેલી નાગિલા બોલાવતી હતી : ક્યાં ચાલ્યા રે પ્રિય! સાધુ અને સંસારીના ધર્મ જુદા છે. પાછા વળો! તારું સ્વર્ગ ભાગી જાય છે! નિરર્થક આ સ્વપ્નની જૂઠી જાળમાં ફસાઈશ નહિ.

દેવનું તન તો આગળ વધી રહ્યું હતું, પણ નાગિલા તરફ ગયેલું મન પાછળ ધસતું એ નારીના ચરણ ચૂમીને કહેતું : સુંદરી! ભાઈને હું તરછોડી નહિ શકું. તું મારા સ્વર્ગની દેવી છે, તો એ મારા સ્વર્ગનો પૂજ્ય દેવ છે. આવું છું. તું તારા હાથે વિલેપન કરીને શિણગાર સજી લે. તારો શિણગાર સંપૂર્ણ થશે ત્યાં હું આવ્યો સમજ!

મોટાભાઈની પાછળ નાનો ભાઈ ચાલી નીકળ્યો. મોટાભાઈ કહેતા હતા : "મારે તને સાચું સ્વર્ગ આપવું છે. હાજુમગુર સ્વર્ગથી શું વધુ!"

કાજળ અને અરીસો

ને બન્ને ભાઈ વણથંભી કૂચ કરતા ગુરુદેવના આગમે આવીને ઊભા રહ્યા આંહી ત્યાગનો મહિમા હતો તપનુ વાતાવરણ હતુ સયમનો શણગાર હતો

મોટાભાઈ દત્તના ચહેરા ઉપર ગૌરવ હતુ નાનાભાઈ દેવના ચહેરા ઉપર આશા ને શ્રદ્ધા હતી

આખરે ઊંડા જળમા જતા મત્સ્યને જાળમાં લાવ્યા ખરા!

આશ્રમના અંતેવાસીઓએ કહ્યુ

નાગો ભાઈ સસારમા થયો નથી થવો નથી નામ તેવા ગુણ છે એનુ નામ દેવ છે ને દેવના દરેક લક્ષણો એનામા છે મોટાભાઈ દત્ત કહ્યુ આ શબ્દોમા અપૂર્વ વિશ્વાસ ગુજતો હતો એ વિશ્વાસને પાત્ર દેવે થવાનુ હતુ એ માટે દેવ વિરાગ કેળવી રહ્યો

આવા યુવાનો મુનિ થાય તો સસારનુ કલ્યાણ થાય પણ હજી તો દેહ પર પીઠીનો રગ છે એક સાધુએ કટાક્ષમા કહ્યુ

પીઠીનો રગ શુ જુઓ છો? જીગનુ કમળ છે મારો ભાઈ! એના દિલનો રગ જુઓ ને! મારા ભાઈને મારે સાચુ સ્વગ અપાવવુ છે મોટાભાઈએ કહ્યુ

તો આ ચોખ્ખુ સારુ છે મૂઉ ભવિના'

ને દેવને વાત વાતમા ભાઈની શ્રદ્ધા ને વિશ્વાસ ખાતર કમને પણ મુનિનો વેશ સ્વીકારી લેવો પડ્યો મોટાભાઈની આશાકળીઓને ખુદી નાખવા એનુ દિલ ન ચાલ્યુ!

દેવ મુનિ થઈ ગયો મોટાભાઈ દત્ત પોતાની સાધના છૂટી એની સારસભાળ લેવા લાગ્યા રોજ રોજ તપ સાધના ને સ્વાધ્યાય વધતા રહે તેની તકેદારી રાખવા માંડી.

થોડા દહાડા ઉમગમા પસાર થઈ ગયા

થોડા દહાડા વિરાગ ભાવનામા વ્યતીત થઈ ગયા, પણ વર્ષાના પૂર જતા ફરી સરિતાના તળિયે કાકરા દષ્ટિગોચર થાય એમ મુનિને હવે એકાતે નગરસુદરી નાગિલા યાદ આવવા લાગી

મુનિ દેવ ભિક્ષા અર્થે રાજપથ પર ચાલતા ત્યારે ભૂમિસરસી નજર રાખીને ચાલતા હજારો સુદરીઓ પાસેથી સરી જતી પણ નજર ઉઠાવીને ન નીરખતા નીરખે પણ કેવી રીતે ? નજર આખી દબાવીને પલક પર નગરસુદરી નાગિલા બેઠી હતી ને !

સાધના અને ધ્યાનમા એમનો સુદીર્ઘ સમય વ્યતીત થઈ જતો બીજા મુનિઓ ધ્યાનથી કટાળી જતા કેટનો સમય કોનુ ધ્યાન ધરવુ ? પણ મુનિ દેવને તો ધ્યાનમા નગરસુદરી નાગિલા આવીને ખડી રહેતી એની સાથે આનાપ-સલાપમા સમય ન જાણે ક્યા વીતી જતો !

ઋતુ આવતી ને ઋતુપીડા જાગતી શિયાળાના ને ઉનાળાના દિવસો વિહારમા વીતી જતા પણ ચાતુર્માસના ચાર મહિના ઋતુપીડા કરતા ઇન્દ્રધનમા નાગિના નૃત્ય કરતી નીરખાતી ઘનશ્યામ વાદળો જાણે નાગિનાના કેશપાશની નવી આવૃત્તિ લાગતા

મયૂરોની કેકામા નાગિનાનો કઠસ્વ સભળાતો

રિમઝિમ વરસતા વાદળોમા નાગિલાના આસુ નિહાળાતા રહતી સુદરી કહેતી રે દેવ ! આવુ જ ઠગારુ તારુ વતન ને ! આવી જ જૂઠી તારી વાણી ને ! મનની રાણી સાથે આ વચના !"

દેવનુ મન ઘણી વાર અળવો પોકારતુ રે મુનિ ! આ શો ગાભ આદર્યો છે ? તારુણ્ય ચચળ છે તારુ સ્વર્ગ સભાળ જલ્દી ઘેર જા તારી નાગિલા તારી રાહ જુએ છે !

પણ જાઉ કેવી રીતે ? શુ ભાઈની અપકીર્તિ કરાવુ ? ભાઈના

એણે ચાલવા માંડ્યુ

નગરના દ્વાર પર એક વૃદ્ધ દરવાન પહેરો ભરતો હતો. દરવાન પરિચિત હતો. મુનિથી ન રહેવાયુ. એ બોલ્યા

અરે! શુ દીકરો ઘેર આરામ કરે છે ને શુ! બાપને માથે હજી નોકરીનો ભાર રહ્યો છે? બિચારો ભગવાનને ક્યારે ભજશે?

આગળ ચાલતી સ્ત્રી જરાક થોભી. મુખ પાછુ ફેરવીને એણે કહ્યુ. જુવાનજોધ દીકરો બે દહાડાના રોગમા ઉપરી ગયો. ભગવાનને ઘડપણમા ભજવાની વાત સાવ ખોટી છે. કહ્યુ એ ભજ્યા એ રામ

બાઈ! મારે તારો ઉપદેશ નથી જોઈતો.' મુનિને વળી સ્ત્રીના સૂકા જવાબ પર ક્રોધ આવ્યો. વળી અંતર રાખીને એણે ચાલવા માંડ્યુ

શેરીના નાકે નગરસેનાપતિનુ ઘર હતુ. દેવને એની સાથે ઓળખાણ હતી. આંગણામા જઈને તેને હાક મારી

વર્માજી!

અંદરથી સામો જવાબ ન આવ્યો. ફરી હાક દીધી. જવાબ ન મળ્યો.

આગળ ચાલતી પેલી સ્ત્રી વળી જરા થોભી ને બોલી. સેનાપતિ સંગ્રામે સંચર્યા હતા. દુશ્મન બળિયો હતો. ભાગીને ઘેર આવ્યા. એમની પત્નીએ કહ્યુ કે જે સ્વધર્મથી પીઠ બતાવે તે મારે કાયર છુ. એને ઘરમા સંઘરુ નહિ. કાયરને કામિની ન વરે. સેનાપતિ ફરી સમરાંગણે ચડ્યા. વિજય વર્યા પણ પોતે સ્વર્ગે ગયા. તેમની પત્ની પણ પાછળ સતી થયા. સહુએ સતી થવાની ના પાડી. તો એ બોલ્યા કાં તો સંગ્રામે સંચરવા દો. કાં સતી થવા દો. સ્વધર્મના મેદાનમાથી જે પાછો ફરે એ કાયર. એ પશુ. એ નામર્દ!

મુનિને લાગ્યું કે આ નફટ સ્ત્રી પોતાના પર ટીકા કરી રહી છે એ મો મચકોડી આગળ વધી ગયા પોતાના ઘરના આંગણામાં જઈને ઊભા રહ્યા, હાક મારી,

'નાગિના! હું દેવ આવ્યો છું દ્વાર ઉઘાડ

પાસેના દ્વારમાંથી એક સ્ત્રી નીકળી આવી એ પણ દેવ સામે જોઈ રહી પછી એકદમ હસી પડી ને બોલી

અરે આ તમારી પાછળ જ દેવી નાગિના ઊભા છે ને!

મુનિએ પાછળ જોયુ તો પોતાની સાથે અરુચિકર વાતો કરનારી બાઈ પોતે જ ઊભી હતી એનું તો મુખ પણ જોયુ નહોતુ શું એ જ નાગિના!

ઓહ! . આ શું જોઉં છું?

મુનિ જે જુએ છે તે સાચું છે સત્ય નીરખે છે સંસારનું સાચુ રૂપ નીરખે છે તને પરેવા ગમની અને આજે અનુપમની વેળા વેળાની તડકી-છાયડી જેવી નારી નાગિના તે . જ!

મુનિ આના બનીને જોઈ રહ્યા અરે એમની સકળ રૂપસૃષ્ટિ આજ વિનષ્ટ થતી હતી એમનું સ્વપ્ન આ . સરી જતું હતું આ નાગિના! એને માટે બાર બાર વર્ષ સુધી મુનિનો જુઠો સ્વાંગ ધર્યો! યોગમાર્ગને છેતર્યો! એના માટે મુનિ સઘને છોડીને નાઠો! શું આ સ્વર્ગ ખાતર!

નાગિના! નાગિના! મારું સ્વપ્ન

તારું સ્વપ્ન નહિ જેવા હતું તારી રાહ જોઈને બેઠી હતી આ આવી સમજ!

નાગિના ઘરમાં પ્રવેશી ગઈ ચાડીવારમાં સાધ્વીનો વેશ ધારણ

એમાં શૂં દોષ ?

સ્ત્રીની અતિ નિ । એ જૂના જમાનાનું ધમવાનું હતું સ્ત્રીની અતિ નયસા એ નવા જમાનાનું સગ્ગારવગનું વા । ક્ !

આ બંનેના સ્ત્રીનું નાનું થાન કે સમાન નથી એમ । ન નતો એટે પોતાની પત્નીને મજુર ખી ગૃહસ્થાનમ નવાવેતો એ નુ સ્વેપ ાસ્યુ હતું અને એની જુવાનીનો મૂ મષ્યાગશ ઓગની પવિમમા પાના નમારતો હતો ત્યારે તો આમ્નોના વિમ નમ પ ને પૂરી ડુ ામીનના નવતો હતો

રા ની પત્ની દરી મર્યાદામા માનનારી હતી વ ી વાર નર્ન્ી કરી ત્યારે રા એને કહેતો હવે તો અને મર્ગી થઈ ગયા. પરા પડ નવા હાય ન ચ ? ' આ ઉમરે હાયરનુ ખવ અમને ગી પનુ વો નદિ

દેરી હમની અને વિવો કઈ ન કહેતી પનુ ગ્રીનો બોલવાના ની ા ર વ ઇ એની એ ના હાય નહિ ના પનુ નદિ '

પનુ ખ ખર' વા । વખતમા ને પકે પર શાા ન ાવવા

કાજળ અને અરીસો

ફરી બહાર આવી અને બોલી

સતી છુ મૃત્યુના રાહમાથી મારા પતિને પીછા બોલાવવા નહિ દઉ ચાલો પિયુ સાચા ત્યાગી બનીએ ત્યાગની માયા મરીએ દેવનુ સ્વર્ગ અમર બનાવીએ

એ દિવસે નૂતન મુનિ તરીકે નગરમા પ્રવેશેલા દેવ સાચા મુનિ બનીને નગરનો ત્યાગ કરી રહ્યા એમનુ સ્વર્ગ હવે એમની સાથે જ હતુ

જ ભની નરગી! આજ તારો જાદુ આ રાજ પર હરગિજ નહિ ચાલે.'

રાજે એ વળી નીચે પડેલા કાગળ સામે જોયું. વાયરના વિનોદનો અગ્નિ એમાંથી હમણાં ફૂટ્યો કે ફૂટશે એમ લાગતું હતું. કાગળ પણ બિચારો જાણે નરમ ઘીસ જેવો બનીને પડ્યો હતો. રાજને કાગળ ઉપર દયા આવી. ઉપાડીને ફરી વાંચ્યો. વાંચવામાં શું દોષ છે?

હું તમને પ્રેમ કરું છું. ફરી એ વાક્ય પર નજર ચોંટી રહી.

મને પ્રેમ કરે છે એક પરકીયા યુવતી! રાજ પોતે પોતાને નજર કરી રહ્યો: શું હું રૂપાળો છું? શું હું જુવાન છું?

રાજે સામે જઈને પશુલીનું પણ રૂપની વ્યાખ્યા કરતા પડેલા વધેલી દાઢીએ ધ્યાન ખેંચ્યું. તરત જ રાજે હજામતનો સામાન લઈ મુખકમળ ઉપર ઊગેલું તૃણવત્ ઘાસ સફાચટ કરી નાખ્યું.

ફરી મુખકમળની મૂર્તિ આયનામાં નિહાળી રહ્યું. રાજને એમાં સૌંદર્ય ન દેખાયું! બેશક કવિઓ રૂપની વ્યાખ્યા ભિન્ન ભિન્ન કરે છે.

રાજ ચોગીવાર નાકા પર બેઠો. આગળ પાછળ એ વિચાર કરવા લાગ્યો.

દરેક માણસને માટે સમાજનું બંધન છે. જ્ઞાનમાં પાપ નથી. જાણવામાં દોષ નથી. હશે કોઈ ભિખારી દુખિયારી! આપણે આમ જ પત્ર ... કાગળો ... લઈ ગયો હશે. હું સામે પગને ન જાઉં પણ મને આવકાર છે. સમાજનો એક સહકારી ... એને જરૂર તપાસ કરીશ. એમાં શું દોષ છે?

રાજ આમ વિચાર કરતો હતો ત્યાં એને નઈ કાંઈ સાંભર્યું. એને ... એક યુવતીયા આવી અરે ... જેવી જ એની આંખ હતી! ભરી ... જ રીતે તાણી હતી. ... જ્યાં એ ... હતી. હું ... પર બેઠો હતો. એના ... બેઠી હતી.

જેવો નસમ આવીને ઊભો રહ્યો સારુ થયું કે નવા જમાનાની પત્નીઓની જેમ પતિની ટપ વને જાસૂસી ખાતાની ઢબે એની પત્ની હેરી ન ચગાવતી નહિ તો મામનો જરૂર એ મ થઈ જાત ! વડુનો ભગવાન છે ને ! એણે જ આજ લાજ રાખી.

વાત એવી બની હતી કે આજની ટપાલમા એક કવર આવ્યુ હતુ એમા એક પત્ર હતો. કવરમા પત્ર જ હોય કંઈ પાન ચોરી ન હોય પણ પત્ર અજબ ગજબ હતો.

પત્રની લખનારી એક નવયૌવના હતી

નામ નયનમેના હતુ જેવુ નામ સુંદર એવુ લખાણ પણ સુ ર હતુ લખાણ ટૂંકુ હતુ પણ કાવ્યમય હતુ

લખ્યુ હતુ આવો ! કુંજવિહારી ! ધ્યાને મગાવા કુંજમા સખી સાથે પધારો હુ સુંદરી છુ યુવતી છુ તમને પ્રેમ કરુ છુ બસ આ નુ લખવુ પૂરતુ સમજુ છુ કાને જોયા ત્યારથી જીવને જપ નથી દર્શન દો મુરારી ! રાહ જોઈશ આપની જ નયનમેના !

પિનાકીસના આ પાસે પહોચેલો રા જ આ વાચીને હેરાન પરેશાન થઈ ગયો એકવાર તો એના ધમ પ્રાણ દેહમાથી હરે રામ ! હરે રામ ! નો માતર ધ્વનિ પણ નીકળી ગયો.

મને—અજિત મનચિત્તવાળાને આ પત્ર ! અને આ ઉમરે ! રાજે પત્ર લઈને દૂર ફેંક્યો યોદ્ધાની ઢબે એ ક મ ચાલીને એના પર પગ મૂકતો એની તરફ જોઈ થૂથૂ કર્યુ !

ને રસુનત્રમા યોદ્ધો ગર્જે એમ રાજા બોલ્યો

રે નકટી ! હુ પતંગિયુ નથી કે દીવાની જ્યોત જોઈ કે વગર વિચાર્યે ઝપલાવ્યુ જ છે ! હો કોઈ નાલાયક ટોળકીની આ નાનમેના નયનમેના નહિ પણ નરમી ! મારા એ વિમો ગયા ! બે

જ બની નરમી! આજ તારી જાદુ આ રાજ પર કદાપિ નહિ ચાલે'

રાજે એ વખતે નીચે પડેલા કાગળ સામે જોયું. ચક્કરના વિવેચનો અને એમાંથી હમણાં ફાગ્યો કે ફાગ્યો એમ લાગતું હતું મગજ પણ નિચોવાઈ જાણે નરમ થીપું જેવો બનીને પડ્યો હતો. રાજે મગજ ઉપર ત્યાં ઘણી ઉપાડ્યો ફરી વાંચ્યો વાંચવામાં શું દોષ છે?

હું તમને પ્રેમ કરું છું ફરી એ વાક્ય પર નજર ચોંટી રહી

મને પ્રેમ કરે છે એક પરણીયા યુવતી! રાજ પોતે પોતાને પ્રેમ કરી રહ્યો શું રૂપાળો છું? શું હું જુવાન છું?

રાજે સામે જઈને પણ લીધું. પણ રૂપની વ્યાખ્યા કરતાં પહેલાં વચ્ચેની દાઢીએ ધ્યાન ખેંચ્યું. તરત જ રાજે હજામતનો સામાન લઈ મુખકમળ ઉપર ઉગેલું તૃણવત્ ઘાસ સફાચટ કરી નાખ્યું

ફરી મુખકમળની કાંતિ આયનામાં નિહાળી પણ કાંઈ એમાં સૌંદર્ય ન દેખાયું! બેશક કવિઓ રૂપની વ્યાખ્યા ભિન્ન ભિન્ન કરે છે

રાજ ચોગીરદ સોફા પર બેઠો. આડો પડ્યો. એ વિચાર કરવા લાગ્યો

દરેક માણસને માટે સમાજનું તંત્ર છે. જ્ઞાનમાં પાપ નથી જાણવામાં દોષ નથી. હશે કોઈ બિચારી દુખિયારી! આપઘાત આમ જ થાય છે. મારો જીવતું લઈ ગયો હશે. હું સામે પગે ન જાઉં પણ મને આવાહન છે. સમાજની એક સન્નારી વ્યક્તિની રુએ જરૂર તપાસ કરીશ. એમાં શું દોષ છે?

રાજ આમ વિચાર કરતો હતો ત્યાં એને કંઈ કાને સ્વર વેગાએ સામે મળતી એક યુવતી યાદ આવી. અરે નર ઊંસના ફૂલ જેવી જ એની આંખો હતી! ભરી બાદલ જેવી એ નાગી હતી પતંગિયા જેવી એ ઊડતી હતી. હું જે બાંકડા પર બેઠો હતો એના એક છેડે એ બેઠી હતી.

એ ✓ સ્ત્રાની પરી! એનુ જ નામ નયનમે ! હતી એ સની સાજની વેળા!

!✓ જેનુ મૂળ નામ રાજારામ ધોળકિયા હતુ પહેલા એ ઘણા માન્ય સાહિત્ય ને ચ ુ ભરો હતો અને એના ના મા પોતાનુ નામ ાજ ાખ્યું હતુ પજ પછી મિત્રમા બજાર કારણ મન્ચો ને ત્યાથી રેશ ફીપ બન્યો હવે એ લાગવગ શોધી મિત્રનો સક્રેટરી બનવા ચાહતો હતો એને ખરાબ યા હતુ કે ભદના દવા કે બેરૈયા એક ચગડા જ્યોતિષીએ એને ક ુ હતુ, કે એક દ્હાડો તમે મિત્રમાલિક બનશો!

આ સ્વપ્નની પરી જ ક ાવ પોતાની પાએ મેસાડી એને મિત્રની મનો ર સુવજ્રુ ભૂમિ સર થઈ ન જાય! તક આ રીતે જ આવે છે રાજને ઘણા મિત્રોની યા આવી જેઓ શ્રીમત ક્તા શ્રીમતની પત્નીઓના ખુશામત કરીને આગળ વધ્યા હતા

રા કે તરત નિ ુય કો બને હાથમા લાડુ છે જવુ જરૂર જવુ જવામા દોષ નથી જોવામા દોષ નથી ગેર વૃત્તિમા છે

રા કે તરત રસોયા તરફ જોઈને ક્યુ મોઈ તૈયાર છે? શેઠને મળવા જવુ છે

હા! થાળી પીરસુ છુ ગીએ ક્યુ એને પણ મિત્ર-માલિકની પત્ની થવાની ઘ ી હોશ હતી

જમતા જમતા રાજે પત્નીને ક ુ તારા બાપે અનેકને જોઈને મને પસ દ કર્યો હતો ને! ુ રૂપાળો ખરો ને!

દેરી બોલી બ ુ રૂપાળા ખરા ને! તમને કોણ કન્યા આપે? એ તો બાપની સાવિમા ભરોસા નુરતિયાની બાર! અને માત પિતાએ મને ભણાવેલી.

રા કે હસ કર્યો ુ ુ રૂપાળો નથી?

દેરીએ વાત ફેરવના ખું રૂપ તો સાચું છતનું ! આ તનનું રૂપ તો પતંગ જેવું સંધ્યાની તડકી જેવું

રાજે વિચાર્યું કે રૂપની ખરેખર કોઈ એ વ્યાખ્યા નથી. વતનવાળાએ બીજા જોઈ ન શકે તેવું રૂપ મારામાં જોયું હોય! પણ કે મારે હવે એની સાથે પરણવું છે! આ તો કુદરત ખાતર ! બે ઘરીની મોજ ! દૂર થી જઈને જ પાછો વળી જઈએ જોવામાં શું દોષ છે?

રાજે આજ ખાસ સારા કપડાં પહેર્યાં હમણાં દાઢી ખાવી બધ કરી હતી તે સારી ! ટોપી ખાસ બની રૂમાલમાં અત્તર નાખ્યું ! એક્વાર વાળ વેળા દેવા હતા એ ચૂંટી નાખ્યા

રાજ નીકળ્યો છેલી વાર એણે આયનામાં જોયું પિસ્તાલીસ વર્ષ પાછા પડીને રપ-૩ થઈ ગયા હતા અને અત્યારના આ છોકરી જેવા છોકરાઓ કરતાં તો હું સારો દેખાઉં છું તમન અને સુંદિનો માલુમ પડે છે રાજે પોતાના સમયનમાં એક કવિની પંક્તિ ટાંકી

ઓ હું યુવક પુરુષ જ બન્યો !!

રાજે ફરી આયનામાં જોયું જરા ! ફરીવાર જોયું વાહ ખૂબ બન્યો ! મોઢેથી સીટી મારતો રાજ ત્રીસ વરના જુવાનની અદાથી બહાર નીકળી ગયો

સંધ્યાના સાત સાડા સાત થયા હતા નવયુવાનો અને નવયુવતીઓ લગાર મારવા નીકળ્યાં હતા જુવાનોને જોતો હાસ્યરસ ઉડાતો હતો

રોજ ખરીદીના બહાનામાંથી ને મારના કારણોમાંથી કમિશનના ગુલામ ચૂકતો રાજ આજે એક એક યુવતી સામે જોતો અને એના રૂપયૌવનની સમાલોચના કરતો ચાલતો હતો પણ બાંધતો હતો વિચારીઓ મારતો હતો. મનમાં અચાનક કોઈ ભાગતી યુવતી ભાગી.

રાજે એને નયનમેલા ધારી પણ એ તો વાતિથી આગળ વધી ગઈ

માથે ઊંચા ચોટલાવાળી ઉત્તરની નારી નીકળી પણ રાજ એને નયનમાલા માની ન શક્યો એ જ વખતે પારદર્શક દુપટ્ટો ઉડતી સૌંદર્યના સરોવર લહેરાવતી એક કાશ્મીરી કન્યા નીકળી.

રાજ કવિતા કરી રહ્યો
નમણા નેત્રનું લાજવું
કમતકદનું સહજ નમવું
તનુપલ્લવનું ઝળવું નીતરવું
સુભગા ! એ મુખ સ્નેહના વદન છે !'

રાજ થથી ગયો પણ એ સુંદરી થભ્યા વિના આગળ નીકળી ગઈ

આમ દરેક સુંદરીને જોતો એના વિશે વિચારણા કરતો રાજ ઘણુ ચાલ્યો આખરે થાકી ગયો શાસ્ત્રમા નાયકના ૪૮ પ્રકાર હતા પણ નાયિકાના ૩૮૪ પ્રકાર હતા ચિત્રવિચિત્ર નાયિકાઓ જોઈ જોઈને રાજ થાક્યો !

આખરે સધ્યા થતા એણે કુંજમા જવાનો નિર્ણય કર્યો ત્યા જ બેસવુ ને ત્યા જ રાહ જોવી ! આ રીતે અજાણી સ્ત્રીની રાહ જોવામા પાપ નથી ? દોષ નથી ? બીજું મને રંત ર્યાં આ મન જ ઉશ્કેરવુ ને એ જ મન પાછુ પાડતુ મન એ કોણ ના રે ના ! સંસારમા મનથી મહાત્મ કોણ છે ? અને આમા શુ દોષ છે ? શુ જ્ઞાનીના હિતસૂક્તની વાણી નથી કે દરેક નરના અંતરમા બે નારી વસે છે એક વાસ્તવિક અને બીજી કલ્પના !

આ નયનમાલા મારી કલ્પના બનશે કવિતા બનશે વર્ષોથી સુમાઈ ગયેલુ કાવ્યઝરણુ પાતાળના પડ ભેદીને ફૂટશે.

નાયક રાજની નાયિકા નયનમાલા બનશે ! પ્રિય ન મળવાથી

છેતરાયેલી ! કલહાતરિતા ! અને મળશે તો વિરહોત્કંઠિતા !

નાજે કુન્જમા નજર કરી દૂર ડાહ્યાના વેલાની આડમા કોઈ એ, હતુ આસમાની નારનોનનુ એવુ વસ્ત્ર દેખાતુ હતુ નક્કી હુ મોડો પડ્યો અને મીરી નયનમાલા રિસાઈને પીઠ ફેરવી બેઠી ! હા હન્ત ! મે વેદિયાએ વિલંબ કર્યો ! આખ મિચૌનીનો ખેલ ખેલુ ! માનુનીને જઈને મનાવુ

નાજ આગળ વધ્યો વેલા હઠાવીને બાકડા પાસે પહોચ્યો જઈને જોયુ તો એને આશ્ચર્યનો આઘાત લાગ્યો પૂરા વીસ વર્ષનો એનો સો સાળો નાજ ત્યા બેઠો ! એનુ મૂળ નામ તો નાગભાઈ નથવાણી હતુ, પણ રાજારામે નાજ ક્યુ એમ એણે નાગભાઈમાથી નાજ ર્યુ હતુ ! બનેવીથી રસપ્રમરમા સાળો કમ નહોતો બ કે ચાર ચાસણી ચડે એવો હતો

કે ! તુ અહી ક્યાથી? આસમાની રગના એના બુશશર્ટ પર ખરા મરણ કરતા રા કે કહ્યુ મનમા ઈશ્વરનો પાડ માન્યો કે સારુ થયુ કે ધસી જઈને એની આખે હાથ ન દીધા

વાચવા ઘરમા વચાતુ નથી અહી એકાન્ત છે, પા ક્રીને મને વાચવા દો ખલ ન કરો ! નાજે વગર મારણે અરાઈ નરો

અરે ! અહી નાટ'ર સ્વર્ગમા તે વાચવાનુ હોય ! જા પેલા મેદાનમા જમ્યા વિશારદ એમ વિદ્યા વિશારદ રા કે શિખામણની રીતે કહ્યુ મારે અહી કુન્જમા એકાંતી આરામ લેવો છે

આરામનુ કામ મહત્ત્વનુ છે કે મળવાનુ ? આપ મહેરબાની કરી હમણા અહીથી ચાલ્યા જાઓ નાજે વિનતી કરી એને બનેવીની હાજરી પળવાર પણ નમતી નહોતી એ અભ્યાસી જીવ હતો, અને અતિ વિદ્યાવ્યાસગમા જ એણે વગ ના વેદિયાનુ ઉપનામ મેળવ્યુ

હતુ કોઈ વ્હાગે કોઈ યુવતી સામે એણે આખ ભરીને જોતુ નહેતું મશ્કરીમા એ વર્ગનો મહાત્મા કહેવાતો

પાછળી કાક્ષની વેન્ન હાની માવનીના મારવાના લાવ ફૂંક ખર્યા એ આવી ! રે! મુરખ નાજે આજ ઘાણુ બગાડશો ! તાર મનમા બબરચો

અરી ઠકક છે થાકેનો છુ માગુ છે છે ! મને આરામ કરવા દે. નાજ બોલ્યો

કૃપયા આપ ઘેર જાઓ મને વાચવા દો ! નાજે કહ્યુ

મારી વાત નહિ માને?

આજ નહિ હાથ જોડુ છુ જાઓ!

સાગા–મનેની વચ્ચે ઠીક ઠીક દલીલો થઈ એમાથી તકરાર થઈ હમેશાં એક-બીજાની આમન્યા જાળવનારા બેમાથી એક પણ આજ નમ ખાવા માનતો નહોતો આજુબાજુથી માણસો ભેગા થઈ ગયા. બધા આવી તકરારમાં નવનવાના ક્યાથી આવે ? આવી રોષ તો છૂપી કેમ રહે!

આખરે બન્ને લોકોએ અલગ કર્યા

ઘ

સાંજે સાગા–મનેની એક ટેબલ પર જમવા બેઠા પણ ઝાઝે ઘરકીવાર બને મગના હાથ તેવા બનેના ચરે । હતા

રેલી ' હુ ના । ભાઈને કાઈ ન કહે ! ' તાજે રોગથી કહ્યુ

નાજ બોલ્યા. શુ એ મારા જેવાા છે ? કઈ સમજ્યુ જોઈએ કે નહિ ' મારો અભ્યાસ બગા ડો ! નજે કહ્યુ

મારી તબિયત બગાડી ' તાજે કહ્યુ

એમા નુ દોષ ?

દેવી હસતી હસતી બહાર આવી ને બોલી   એમનો અભ્યાસ
બગ'તો અને એમની તબિયત બગડી । ને આટલુ બોલતા દેવી વળી
ખડખડાટ હસી પડી કેમે હસવુ બધ ન હ !

વેખન તેમા બૈરા ભોધાએ ને સાવ બેવકૂફ વાત તો સમજ !
રાજે કહ્યુ એ વિડારેનો હતો ચીડ બની દેવી પર ભ'વાની તૈયારી
ફરી એના બોલવામા પતિપત્નીનો અધિકાર હતો

હું સમજુ ? બધુ સમજી તમને સવારમા એક પત્ર મળ્યો હતો
ને ? દેવીએ સીધો પ્રશ્ન કર્યો

પત્ર શું ને વાત શુ ? રાજે કહ્યુ એ જૂઠ બોલ્યો સાનુ
બોલીને વળી નવુ મહાભારત કયા ખડ કરવુ ?

નાજ ! તને પણ એક પત્ર સવારે મળ્યો હશે જે આ તેની
નીરૂ કારમન કોપી ! ર ! તમે મારા અંદર પણ ન પડી શક્યા ?

રાજ અનેના (પત્ર જોઈ રહ્યા પછી એકબીજાનુ મો જોઈ રહ્યા

દેવીએ હસતા હસતા કહ્યુ   તમે મને ઘ માથી તબિયત અને
અભ્યાસનુ બહાનુ કાઢી બહાર નીકળતા નહોતા માર વર સારુ કહુ
હતુ એટલે આ બાબત, કયુ આ તો બે ઘડીની મજાક હતી ।

શુ મજાક ! રાજને ગુસ્સો કરવો કે શુ કરવુ તે ન સમજાયું ।

બહેન ! ખરખર ! અમે આધશાનીત થયા હતા તારા અંદર
ગુ ઓળખી ન શક્યા !

ને ત્રણે જણા હસી રહ્યા ।

• આર

હમણાં જ અમે એક જાણીતી હોટેલમાં પડખે બેઠેલા ભાવિ દમ્પતીનો વાર્તાલાપ સાંભળ્યો. કોઈ સાંભળે તેની તેઓને શરમ નહોતી, ને શરમ ધરાવનારથી શ્રવણ આડે પૂમડાં ભરાવાય તેમ નહોતું.

કન્યા વરની પરીક્ષા લેતી હતી.

વર કન્યાને પોતાને ત્રાજવે જોખતો હતો : અધૂરી છે કે પૂરી !

સામાન્ય રીતે પરીક્ષા-પ્રસંગમાં મોટો ભાગ ચિત્રપટો વિષેનો, નામાંકિત નટીઓ અંગેનો. જુદા અદાકારો ને જાણીતા સંગીતકારો વિષેનો હતો. એ પછી હોટલો ને ફેશન વિષે વાતો નીકળી. સંયુક્ત ને વિભક્ત કુટુંબની પણ ચર્ચા ચાલી.

જુવાને જુવતીને પ્રશ્ન કર્યો : 'કયો નટ ગમે ?'

જુવતીએ જુવાનને પ્રશ્ન કર્યો : 'કઈ નટી ગમે ?'

'ગીત કયું ગમે તને ?' જુવતીએ પૂછી લીધું.

'કે કયા ગમે તને ?' જુવાને પૂછી લીધું.

આ પછી ભૂરની ચપળની સાડીની ફેશની સમીક્ષા ને દરી વડાની રસભરી ચર્ચાઓ. ઠેઠ ગેરેજ એક રોલના નૃત્યોમાં પરાકાષ્ઠા પામી !

તરત નૃત્યકાર તરફ જવાના મોરચામાં અમને વરકન્યાની પ્રાચીન પરીક્ષાનો એક જૂનો સાહિત્યિક નમૂનો યાદ આવ્યો. અમારા વાચકોના સામાર્થ અમે અહીં રજૂ કરીએ છીએ.

ॐ

નગરનો પ્રાન્ત ભાગ છે. શિવાલય છે. શિવ વસ પાસે નાનકડી વાડીમાં નાનકડું નગર છે.

નગરને કાંઠે બે સખીઓ બેઠી છે. એ સભામાં સોપારી વેરાય છે. ને એક પ્રોફેસર આવે છે.

શિવાલયના બાગમાં મા વ છ ા વી પગ ખ ડાય તેમ છે એક યુવતી આગળ આવે છે પપીનો પાનો ને વસ્ત્રખંડ આપી કહે છે પગ શુદ્ધ કરીને મ િ મા પ્રવેશજો

મ િ નુ ની ઈંટો ગોઠવી છે, પણ ઈ ર પગ મૂકતા લપસી જવાનો ડર છે સ્વચ્છતા અમા પરિપૂર્ણતા દાખવે છે યુવાન કીચડમા ડૂબાવે છે ગ ધોવ વાગા થાય ?

તાંબામા થોડુ પાણી છે પગ ધોવાય કઈ રીતે ? અક્કલની પરીક્ષા થા । છે યુવાન પાત્રમા વસ્ત્ર બોળી પગ લૂછીને સ્વચ્છ કરે છે ને મ િરમા જઈ શિવને પ્રણિપાત કરે છે । અહી વ્યવહારુ જ્ઞાનની પરીક્ષા થઈ જાય છે એ શિવ મહિમ્ન તોત્ર ઉચ્ચાર છે નવુ ગ઼ુ છે અવાજ ડ મરુ જેવો છે પૌરુષનું પરેનુ લક્ષણ સ્વર છે !

યુવાન પેલી યુવતીને પ્રશ્ન કરે છે ર ચારુ ! ક્યા છે તારી સખી ?

પહેલા મારા પ્રશ્નોના જવાબ આપો સખી મારી અહી જ છે

અને જુવાને કહ્યુ

નાયકના પ્ર ાર કેટલા અને ક્યા ક્યા ? સખીએ પ્રશ્ન કર્યો

નાયકના પ્રકાર ચાર ધીર ધીરલલિત ધીરશાન ને ધીરોદાત્ત. એ તો નાયક અભિજાત સમર્થ દ ન નમ્ર ક્ષમાવાન ને અહંકારી હોય છે

આ કેવા પતિને પસંદ કરે છે એ જાણો છો ? સખી વાગ્મિએ પ્રશ્ન કર્યો એની સખી વૃક્ષની આડમા ઊભી હતી અર્ધચંદ્ર જેવુ એનુ અર્ધમુખ વૃક્ષની ઓથેથી દેખાતુ હતુ

સ્ત્રી શઠ પતિને તિર ારે છે કારણ કે એ વંચક છે ધૃષ્ટ પતિ એને ગમતો નથી કારણ કે એ ઉ ામીન છે ક્ષિણ પતિ બધી

સુંદરીઓ તરફ સમાન ભાવ વ્યક્ત કરે છે એ એને ગમતો નથી અને સાનુકૂલ પતિ બને છે

'સંસારમાં સૂરજમુખીને એક જ સૂરજ હોય છે પણ સૂરજને અનેક સૂરજમુખી હોય છે ના?'

રાજ્ઞીએ ભારે પ્રશ્ન કર્યો માર્મિક પ્રશ્ન હતો

જુવાને એનો એવી જ સ્વાભાવિકતાથી જવાબ વાળ્યો

સખી! તારી સખા નિર્ભય છું જીવનની આ પહેલી વસંત છે આ પ્રથમ પુષ્પ પેખું છું જુવાને સ્પષ્ટ જવાબ આપ્યો એને જણાવ્યું કે પોતે અવિવાહિત છે અને આ પહેલો પ્રેમપ્રસંગ છે

જુવાન! શ્વેત મુકુટ વર્ણના વસ્ત્રો પહેરે નારીને કયે નામે ઓળખશો? અને કઈ રીતે રીઝવશો?

એ નારીને પદ્મિનીને નામે પિયુ પ્રીતમ એને મોતીના અલંકાર વારીને રીઝવે છે જુવાને જવાબ વાળ્યો એ રસચર્ચામાં અનુપ નર્તો તેની ખાતરી કરાવી આપી

ચિત્રિણીઓ કેવા રંગના પુષ્પ પસંદ કરે છે?'

રક્ત વર્ણના એ માનુનીને મણિનાં અલંકારો ખૂબ ગમે છે'

લીલા વસ્ત્રમાં આસક્તિ ધરાવનાર સ્ત્રીને કહો છો!

હા હસ્તિનીના નામે એ વિખ્યાત છે

જુવાન! જગતનો શણગાર કોણ? જગતમાં અજવાળું કોણ? કોણ મૂંગો ભક્ત? મેઘનો ચાતક કોણ અને પતિ વિનાનું કોણ?

તારા સખાના જવાબ તો જડી એક આપું ને? જુવાને કહ્યું

હા પણ અમારો જવાબ એકમાં આપવાનું કંઈએ તો શીખવ્યું છે કે કવિ ચતુર નર' સખી માનુએ કહ્યું

શીખવું છ એનો જવાબ ઉચ્ચારશ' જુરને કહ્યું

ચતુની સામી નદનોપા ? ઊભો રહી આડમાં હતી એ હવે બહાર નીકળી આવી અને પ્રનીપત્નિ બેઠી.

સ્વાન સમુ સ.સમ
વિના આસુર મદ સ.?
વિના પુ મ મસ્તક મા

ત્રણ વસ્તુ મી નદનોપા ચૂપ થઈ ગઈ અને જુરાનને અનિનો નમને નીરખી રહી.

જુરાને તરત જે હું વસ્તુ ભોગી દીધું

મર ૧૧ સાચે સુન ?

નદનોપા ગંભીર થઈ ગઈ એ આગળ બોલી.

દુનિયામાં પણ હલકો કોણ?

માનવ-મૃત્યુ માનનારો.

અને જાણો છો કે વિશ્વના માનવોનો ભાગ શો?

વિશ્વ નની નરસા.

હે વિશ! પાપના મૂળને જાણો છો? નદનોપાએ ચતુર નમ્ને વિશ્વ ગુણથી સંબોધ્યો. એ પોતાના પ્રેમની પ્રીતિથી અતિ-ભક્તિ ભરી રહી.

ઈર્ષ્યા.

એ ઈર્ષ્યા દૂર કેમ થાય?

પરાક્રમથી દેવાશ્રયી ઈર્ષ્યા ઉડી જવાથી. જુરાને કહ્યું આ પ્રશ્નમાં આડીઆડી પિછાણ હતી.

પોતાના પરાક્રમથી પરદેશને સ્વદેશ કોણ બનાવે છે?

વૈશાખ ને માગસર ’

કારણ?

લગ્નના રળિયામણા દિવસો એ મહિનામાં આવે છે

‘રસ કેટલા છે?’ નદગોપાએ પૂછ્યું

નવ

તમને કિયા રસ પ્રિય?

બે રસ મારે માટે પ્રધાન છે અને તે બંને મારી ભુજાઓમાં વસે છે એકથી શત્રુ વીરરસને પિછાણે છે બીજાથી મનની માનેલી શ્યામા શૃંગાર રસ અનુભવે છે ’

આ પછી પ્રકૃતિ અંગેના પ્રશ્નો બાર માસના દુહા વગેરે પુછાયા આખરે યુવાન અને યુવતી જીવનભરના કોલ આપીને જુદા પડ્યાં

પતાબને ને બનેવિના ન ચાને એ ન્યાને સર એચ પી મોદીની પ્રોપ્રેસીવ પાર્ટીનો એ સભ્ય સર એચ પી મોદી એને વફાદાર માનતી સર વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ જેવાને ચૂંટણીમા ગુલાટ ખવરાવેલી

આ શ્રીમત નર પાસે એક દનાન આ યો ભિનકતનો માનનો કે ઝવેરાતનો નહિ દનાન નમા ી નાજનીનનો !

નાને કહ્યુ ' હજૂર ! રજવાડી નજરાણુ છે ખરી રો ? લાખન મે એક છે

શ્રીમતે કહ્યુ દિદારે ચરમ હોને તો દો

દિદાર ચરમ (નજરે જોવુ) થયુ એ નજરાણુ ઓહ માણસ પાગલ થઈ જાય એવુ સ્વગીય રૂપ ગમે તેવાની જુવાનીને કેફ ચડી જાય એવુ નજરાણુ

સરમિશાન સુદરી બેઠી છે એની લાબી લાબી પનકો પર રતિનુ લાવણ્ય છે શરીર બનફશા જેવુ છે માતિ ને કોમળતા અર્ધખીલી કળીઓ જેવી છે રખે ને ગમે તેવાના સ્પર્શથી નજાકતીની આ વેન કરમાઈ ન જાય ! એને પનાહ ઘટે

કયાની છે આ લાજવતી ? શ્રીમતે પૂ છુ

આ લાજવતી અમૃતસરની છે ઊચા ઘરાનાની છે

ઊ ચા એટલે ?

' મહારાજા રણજિતસિંહની પ્રેયસી રાણી મનોરમનુ આ ઘરાણુ છે

' ભલા માણસ ! એની ખાની લાની રિકાનની જરૂર નથી હાથ કકણને જોવા અરીસો લાવવાની જરૂર કોની નથી ' શ્રીમતે કહ્યુ

મેડમ ! કઈક ગાઓ શેઠ શોખીન છે દનાને કહ્યુ

બુલબુલ જેવી નાજનીને થાડુ ગાયુ હજારો બુલબુલો જાણે

ા બાગમા એક સાર્રે ચડવી રહી

બેગમ ! ગીત પાગડુ છે નૃત્ય એના પા છે નાક વગર

ન શોભે નૃત્ય વ ર ગીત ન શોભે દાન પોતાના મસમા

ા હતો

મયૂરી જેવી સુદરી નૃત્ય કરી રહી આ ામા જાણે સોનેરી

ળી પર બેગીને સ્વગની પરી આવી !

સોદો મજૂર ! આકડો આ સબ્જપરી મૂકે તે

હજૂર ! આરજવાડી નજરાણુ છે સત્તર તોપોના માન ઇજ્જત

વાળા મહારાજાની સોડ છોડીને આવે છે ! કઈ અનુરાગ ન અનુભવે

એવુ બોલજો મોતો એવુ પાન્જો ગોર વર માડી આપે ઘર ચલાવી

ન આપે દાન જમાનનો ઝવેરી હતો એક એ મોતી લાખનુ

રાખતો હતો

સોદો પાકો થયો દાન નાની લઈને ચાલ્યો ગયો

સુદરી નીમતનુ ઉપસ્થ બની

બાજરમાન ાાડી મ નકુ ાના હકીમ બિ ડીગ પર આટા ખાવા

લાગી અને એ સુદરીને લઈને કાનથી ાય જવા–આવવા લા ી

આવી સુદરીઓ પૃથ્વીને સ્વર્ગ બનાવી શકે છે અને એને જ ારણે

પૃથ્વી નરમાગાર બને છે ! કુ રતની રીત છે કે જે પોતુ તે માનુ

પૃથ્વી પૃથ્વી રહે એ જાણે કોઈને ગમતુ નથી સ્વાભાવિક દૃશ

કોઈને રુચતુ નથી મા માખનુ મા ગયા એને રચે છે

નીમત સ્વગના મૂને મૂનતો હતો આ વાત ઈ સ ૧૯૨૪ની

ઈસુ ખ્રિસ્તનુ વા પૂરુ થતુ હતુ ત્યાર પેલી સુદરીને કેમ્પા ૂસ્ત

એો પીકતા હતા ! કેટલાક ઓળાઓ એનો પીછો લઈ રહ્યા હોય

તેમ તે ગભરેલી સ્ત્રીઓ ગઈ અમ્મા મહેશ્વર ચોપાટી ના એના વિનાશ થતમા અનેક દારૂ—ખાનાઓની વચ્ચે પણ એ ચડ લાગતી.

નામન હતો હું ગા! મારી પત્ની તને વન પણ છોનવી નહિ કે નિશ્ચય છે તારી બીક।

એ વર પૂરું થયું નતાલના તહેવાર નુત—ચીનમાં કુરી ગયા ઈ. સ. ૧૯ પની સાત મેટી જાન્યુઆરીનો કઠોનાર મહિનો આવ્યા એના એ ને અને ચાર દિવસો પન પસાર થવા.

આ ની જાન્યુઆરીની સંધ્યા આવમા મેટી છે જેનતી ગાડીમાં સુ ગી પોતાના ચોક સાથે મવમાગ ટીવરી ને ગ્રીક ગાડનના સ્તે જઈ રહી , ત્યા પાછળ ની મેઈ નોર ચાકીને અથડાણી

અને નો ગે થની નઈ આ ગની મોટ તો પ્રાયવર જીનગીને પાછળની નો ના પ્રાયવર ને ઠપકાના બે વેણ કહ્યા, ત્યા તો પાવ નાખુસો ઘણી આવ્યા ડિતોલની ગાળીઓ છૂટી ધાધડ।

નામન ગે બેભાન થઈને ત્યાંને ત્યા જ પડયો અને નકી ગોળીઓ ધ ણની જેમ ચાન થઈ

એક જણ સુ રીની નજીક સર્યો એને પ ગી ગો મા ઉપાડી આ વખતે આવનારાઓના કમનસીબે અને સુ ગીના સા નસીબે ચાર સા ઠરો ત્યાથી નીકળ્યા

અંગ્રેજ સાર્જન્ટોની ફરજાએક સુખ્યાતિ છે ફરજપાલનમા એ કદી ડિઝર મારતા નથી બીજાગ અંગ્રેજોની નચરડ તાબાનું એ મૂળ છે હતા બાનુસ આજુબાજુ ગેના હતા પણ આ ચાર તો બામતાની જગ્યાએ એક મ ધસી ગયા

એક સાર્જંટે એક ગુનેગાને બાવમા ધાલી લીધો બીજાએ પેલી સુંગીને ઝોગલી અને સુ રીને છૂટી કરનાર કઈ નહિ તો એ

સુંદરીનું નમણું નાક લઈ જવાની પેરવીમાં હતો ખુલ્લું રામપુરી ચાકુ નાક નજીક જ હતું એને એક દેટ મોટો નાખ્યો

સારજન્ટોની દખલગીરીથી મામનો આખો બ વ્રાઈ ગયો જીવની બાજી હારમાં પલટાઈ ગઈ સુંદરી બચી ગઈ ગુંડાઓ ભાગી ગયા પણ એક ગુંડો પેલા સારજન્ટના બાથમાં હતો પોલીસે એને પોતાના હાથમાં લીધો

એક ફરી ઘો ર્યો એવું બાબા થયું ! ભીતરના ભેદ જ્યારે પ્રગટ થયા ત્યારે આખું ભારત આચંબો ખાઈ ગયું !

એ શ્રીમંત જેનું નામ અબ્દુલ કાદીર બાવલા હતું, તેનું હોસ્પીટલમાં લઈ જતા માર્ગમાં મૃત્યુ થયું ! સુંદરી સ્ટેજમાં બચી ગઈ

સારજન્ટે જેને પકડ્યો હતો તેનું નામ શફી અહમદ એ કોઈ મુંબઈનો વતની ન હતો કોઈ લેભાગુ માણસ નહોતો ઈંદોર રાજ્યનો વફાદાર રિસાલદાર પોલીસ હતો એની નોકરીમાં અનીતિનો એક ધબ્બો નહોતો

અને એના પાનેરી જાસૂસ મત્યુ કે મોટર લઈને આવેલા બધા ગુંડાઓ નહોતા—એમાં તો ઈંદોરના અગ્ર અગ્ર અમલદારો હતા કીરે કરીને એક વિમાની ખાતાનો અમલદાર હતો નાડકરીને ઈંદોર મહારાજાનો મોટો અંગત મિત્ર હતો ફાગુને કરીને એવો જ એક જાસૂસ અમલદાર હતો ઉપરાંત અન્ય વાહ બહાદુ વાહ કરામતખાન વગેરે ઈંદોરના પોતાના ને ફાઈવ. ા હતા સહુ ખાવંનું નમક અદા કરવા આવ્યા હતા

મુંબઈના ચબરાક પોલીસખાતાને તરત માલૂમ પડ્યું કે આ બધા લૂંટારાઓ નહોતા અંગત રીતે સુંદરીને હરી જવાની મુરાદવાળા નહોતા મરી જનાર બાવલા સાથે એમને કોઈપણ તકરારનો

વેર વિરોધ નહોતો

તો આમ બન્યુ કેમ?

જાસૂસી ખાતુ પ્રવૃત્તિમય બન્યુ! જેમ જેમ કડીઓ સંધાતી ગઈ એમ એમ આખી વાર્તાની જાળ નગ્ન થઈ ગઈ! અજબ જેવી જાળ!

આ સુંદરીનુ નામ હતુ મુમતાજ! અમૃતસરના ઊંચા ઘરાનાની નાચનારી! એની માતાનુ નામ વઝીરબેગમ!

રાજાઓ શ્રીમંતો શાહસોદાગરોના ખાનગી જીવનના આ સુંવાળા પાસાઓ હતા! એમની અઢળક કમાણી અને અપાર સુખો હરનારી આ કમનીય કૃત્યાઓ હતી! હજારોના ગૃહસ્થાશ્રમને આગ લગાડી તાપણી કરનારી આ મેનકાઓ હતી

ઈંદોરના મહારાજા સર તુકોજીરાવ હોલકર જ્યારે મુંબઈમાં હતા ત્યારે વઝીરબેગમ પોતાની પુત્રી મુમતાજને લઈને મુજરો કરવા આવી જુવાન મહારાજા પતંગિયાં પાળનારો હતો. એણે ઈંદોરના દરબાર માટે ગાયિકા અને નર્તિકા તરીકે મા–દીકરીને મોટા પગારે રાખી લીધા

પણ માસૂમ મુમતાજે ઈંદોરનરેશનુ દિલ હરી લીધુ પ્રેમી શંકિત હૃદય હોય છે કોઈની નજર મુમતાજને ન લાગે એ માટે એણે જીવતી કાંટાની વાડ ખડી કરી રજવાડાના ભેદભરમ અજબ હોય છે કોઈ એને જાહેરનુ પાનુ ભેગ ન કરે એ માટે સહુથી અલગ રાખી

પણ ગુલાબ સાથે કાંટા હોય છે મુમતાજ ગુલાબ હતી અને એની મા કાંટારૂપ હતી મહારાજાને વઝીરબેગમ વિઘ્નકર્તા લાગી આખરે દીકરીને માથી જુદી કરી મુમતાજને ખૂબ દેખરેખ નીચે રાખી એને કહ્યુ કે તને મહારાણી કરીને પાળીશ તારૂ નામ કમળાબાઈ રાજે તારી માને તજી દે!

મુમતાઝ નાચનારી નહિ હોકર વરાનની રાણી! એનું નવું નામ કમલાબાઈ રાખ્યું! આ કમલાબાઈને લઈને હોલ્કર નરેશ ઈંગ્લેન્ડ ફ્રાન્સ વગેરે દેશોની સફરે ઊપડ્યા!

મુમતાજની મા મુંબઈમાં બેઠી હતી અને ત્યાં બેઠી બેઠી પોલીસ ખાતા પર ફરિયાદ પર ફરિયાદ મોકલ્યા કરતી હતી રજવાડાના સ્વચ્છંદને અંગ્રેજોએ છૂટ આપી હતી કારણ કે તેઓ એ વાત જગતને ભારતના રાજવીઓ કેવા નાલાયક છે એ દર્શાવવા માગતા હતા વિલાસી રાજવીઓ તો મૂર્ખ બનીને વર્તી રહ્યા હતા ભવિષ્ય ભાવિનું ભાન એમને નહોતું

વઝીર બેગમને ખબર પડી કે મુમતાઝને લઈને ઈંદોરનરેશ વિલાયત જાય છે મુંબઈના બાગમાંથી પ્રવાસ શરૂ કર્યો એણે મુમતાજના કબજા માટે અરજ કરી સ્ટીમર પર પોલીસે મુમતાઝ બેગમની મુલાકાત લીધી મુમતાઝે પત્રમાં લખી કહ્યું કે હું મારી મરજીથી જાઉં છું

યુરોપની સફરથી પાછા આવ્યા બાદ મુમતાજને રીતસર મહારાણી તરીકે જાહેર કરી નાચમુજરા મહારાણીની હાજરીથી થવા લાગ્યા આ વખતે મુમતાઝ ગર્ભવતી બની આ વખતે દરએક સ્ત્રીને પોતાનું માણસ યાદ આવે છે એણે સુવાવડ માટે પોતાની માતાને બોલાવવા આરઝૂ કરી

ઘણી ઘણી આરઝૂઓ બાદ વઝીરબેગમને ઈંદોર બોલાવવામાં આવી મુમતાજે પુત્રીને જન્મ આપ્યો જન્મતાં જ પુત્રીને માથી અલગ કરવામાં આવી ચોગરદમ જાહેર થયું કે પુત્રી મરણ પામી છે!

મુમતાજના હૈયા પર આ ભારે ઘા થયો એને રાજમહેલો ખાવા લાગ્યા સંપત્તિ જલતી ચિતા જેવી લાગી એનું મન રજવાડાના ખૂની ભભકાઓમાંથી ભાગી છૂટવા તૈયાર થયું એણે કહ્યું મારી

તબિયત ખરાબ છે મને હવાફેર માટે મસૂરી જવા દો.'

ફૂલ ચીમળાવા લાગ્યું. એને પાણી બના તુષારના લાધ્યાં. રાજમહેલના જ નગીને રાજાએ એક હોશિયાર અમલદાર સાથે મા— દીકરીને મસૂરી મોકલ્યાં. જેવા તેઓ ઈન્દોરની હદ છાડી બ્રિટીશ હદમાં પ્રવેશ્યાં કે બિનજ બદલી નાખ્યો. તું કોણ હું કોણ?

વઝીરમંડળે દિલ્હીના વાઈસરોય અને દિલ્હીના પોલીસ કમીશ્નરને તાર કર્યાં, રક્ષણ માગ્યું. મગરનું જોર પાણીમાં. ઈન્દોર રાજનો અમલદાર હકૂમત વગર શું કરે?

ઈન્દોરનો ચાકર ધોયા મૂળા જેવો પાછો આવ્યો. ઈન્દોરનરેશનો મિજાજ ફાટ્યો. એણે ઉપરાઉપરી હુકમો છોડ્યા.

ગમે તેમ કરી, ગમે તેના ભોગે મુમતાઝને પાછી લાવો.

આ તો રાજહઠ! રાજનું નાણું, રાજની શક્તિઓ, રાજની લાગવગ એક અબળા ઓરતને પાછી લાવવા પાણીની જેમ ખર્ચાવા લાગ્યાં. ભારત જેવા યત્નો, ભગીરથ જેવા પ્રયાસો શરૂ થયા. લાખેણા નર એમાં સંડોવાયા.

શંકરરાવ ગાવડે કરીને એક રાજનો માનીતો હજુરી એ મુમતાઝને સમજાવીને રીઝવીને પાછી લાવવા માગતો હતો પણ એના પર જ શંકા ગઈ. એ જેલમાં ધકેલાયો.

મુમતાઝને મેળવવા જેમ જેમ પ્રયાસો થતા એમ એમ એ દુર્લભ બનતી ગઈ. નજરમાંથી સરી. ખેંચ્યું માછલું ધીરે ધીરે ઊંડા જળમાં સરી પડ્યું. મરાઠા માણસો ખાલી હાથ લઈને પાછા ફર્યા. રોજરોજના જે ખબરો આવતા હતા એ નરેશના મનને ભાંગી મૂકે તેવા હતા. પોતાની હદમાં એ પંખી આવે પછી તો પોતે રાજા છે. બ્રિટીશ હદમાં એનું જરા સરખું જોર ચાલે નહિ! અંગ્રેજના રાજમાં રાજા—

પ્રેમ સમાન છે

કઈ કેટલા મ યાત્રીઓને જેલમાં નાખ્યા કોઈ દાનવીર કોઈ સ્વામીભાવ તો કોઈ કઈ નામ ધારીને એને ત્યાં નોકરીએ રહ્યા પણ કઈ ન વળ્યું. મુમતાઝને કરોડપતિનું પારખું મળી ગયું, ચારે બાજુ જોર કરવા લાગી. આખરે ઈરાદા-ખૂન તરફથી છ તો નક્કી કરવામાં આવ્યો. મઝમાર ટીલ પર મરવા-મારવાનો પાટ રચાયો. પણ વિધિના સંકેતથી મુમતાઝ બની ગઈ એને આશ્રય આપનાર બાવલા શેઠ મારી ગયા.

કચેરીએ કામ ચાલ્યું ! બારે બારે વકીલો મેદાને પડ્યા હતી. અહમદના વકીલ જનાબ ઝીણા હતા. વળી અહમદે તો કહ્યું કે હું તો ત્યાંથી આ લોકોને બચાવવા દોડ્યો હતો. મને તો નમાજ પઢતાં મળી કોર્ટ વાળી છ.

જસ્ટીસ ક્રોપે જ્યુરી સાથ સંમત થઈ નવ ગુનેગારોમાંથી ત્રણને ફાંસી અને ત્રણને જનમટીપ દેઈ.

પણ આ ખૂન-ફાંસીના દામ્યાન માટે ખરા ગુનેગાર છૂટ્યા હતો. કિનીની આમની સજામાં એ નામ પુરાયા.

મનાય છે કે બાવલાના ખૂનીઓએ ત્યાંના અમુક કર્નલ નો સોદો ન થઈ બોલાવ્યો. એ બાવલાના વેશ ઉદરમાં આવ્યો. આ રીતે પૂની માહિતી મેળવી સજામાં આવી.

બાદશાહનું આ ઈરાદા સાથ કર્યું કર્યું આ બુ ધમ અને નીતિ ઉતારા આખરે અને રાન છ એમાં પોતાનું તાળું જુએ છ.

ઈરાદા-બાવલાના ફળ પમના મંદિરમાં રાજ નામી પૂજન નોંધ ચરાવામાં આવ્યા. અબ ખૂને કોઈ દેશ રદ થઈને હતું હતું.

પણ એવો કોઈ દેવ રાજવીની મ ? ન આવ્યો પુણ્યની પુ જી પૂરી થઈ ગઈ હતી. આરી એમ પૂત્રમા લેખકે પોતે ભાગ લીધો હતો

કિસ્મત ન હતુ ! ઈ સ ૧૯૨૬ મા લોર્ડ રીડીગે સર તુકોજી રાવને બોલાવ્યા વધુ ચૂથાચૂથ વગર ડાહ્યા થઈને ગાદી છોડી દેવા સમજાવ્યુ પોતાની માને સર તુકોજીએ ગાદીને તિલાજંલિ દીધી

આશક–માશુ ની આ ખૂની કથા સમાપ્ત કરતા પહેલા વાચકોને એટલુ જણાવવુ યોગ્ય થશે કે પછી રાજા વિલાયત ચાલ્યો ત્યા લાવ એને પ્રેમિકા વગર ચેન ન પડ્યુ મિલર નામની કેલિફોર્નિયાની સુદરીના પ્રેમમા પડશે એને ભારત લાવી શર્મિષ્ઠા દેવી બનાવી

મુમતાઝ પાસે પદ હતુ નૃત્ય હતુ ત્રિ હતુ શ્રીમત બાવલાની ખિદમતમાથી એને એક લાખ મળ્યા એણે એક બાળકીને જ મ આપ્યો નામ સા ત રાખ્યુ

હૉલીવુડ આ ગૌમાયક રમણીને પાચ લાખ ડોલરથી બોલાવતુ હતુ પણ ત્યા એ ન ઈ અમૃતસરના એક લાખોપતિને એ પરણી પણ બૂરથી બિગરી હોજ્યી સુધરતી નથી ! એ લગ્ન સુખદ ન નીવડ્યુ લદ જન્મ્યા વેપારી પતિથી છૂટાછેડા લીધા ને મુમતાજ હોલીવુડ જવા નીકળી

પણ રાઈના ભાવ રાતે ચાલ્યા ગયા હતા હોલીવુડ એ વખતે એક મ આર્થિક ભીસમા હતુ મુમતાઝે છૂટક જલસા કર્યા ને પાછી ફરી !

પછી વિસ્મૃતિની ગોદમા છુપાઈ ગઈ !

અધઃપાત

જે એમ્ગાળિયામાં બેસીને મેં અને હરીશે પહેલી અંગ્રેજી ચોપડીના સ્પેલિંગો ગોખેલા એ એમ્ગાળિયાનો એક ઈંટ કે એકે પથરો આજે હયાત નથી

નથી ! નથી એ વાતનું પણ મનને એક આશ્વાસન છે કોઈવાર ભૂકંપ આવે અને એવા નમિભાગને પોતાના ઉદરમાં સમાવી લે તો તો વિશેષ સાંત્વન મળે દેખવું નહિ અને દાઝવું નહિ

કહ્યું છે ને

> યાદ આયા દિલ ભર આયા આંખોસે આંસૂ ગિર પડે
> હમ ન રાત દે ધન્દાર સુરકાન કે દિલ

હરીશે એ એમ્ગાળિયામાં બેસીને જીવનનો ધ્રુવતારક નક્કી કર્યો હતો અહીં જ એણે એક વર્ગસખી સાથે પોતાનો પ્રેમ પ્રગટ કર્યો હતો

બંને આ એમ્ગાળિયામાં ભણતા બંને એકબીજા પર આફરીન હતા. બંને એક જ નાતના હતા એક જ કોમના હતાં બંનેનાં માબાપ આ યુગલને આશીર્વાદ આપવા તૈયાર હતા. વચ્ચે કોઈ અંતરાય નહોતો

હરીશ અને લલિતાની જોડી મનહર હતી.

મનેના દિવસો પ્રેમાલાપમાં અને રાતો સ્વપ્નમાં વીતતી હતી ત્યાં એકાએક શું બન્યું કે બન્ને બંને હમેશને માટે જુદાં પડી ગયાં.

આ બનેની પ્રીતની આડે એક શ્રીમંત કુળનો છોકરો આવ્યો. એની લગ્ની લલિતાનાં માબાપને અને યુ લલિતાને આવ્યાં હતી એને ઘેર ઘોડાગાડી હતી રાંધનાર અને કામ કરનાર બાઈઓ હતી. લલિતાને તો એ ઘરમાં ગૃહિણી બનીને મખમલ-મલ્લના તકિયે બેસી હુકમ આપવાના હતા

હરીશ લલિતાને મળવા માટે તરફડિયાં મારતો રહ્યો કઈ કઈ સંદેશા મ્હાવતો રહ્યો પણ એક દહાડો ભારે આડંબરથી ધૂમધામથી વેનમાં બેસીને લલિતા સાસરે ચાલી ગઈ લલિતાએ ખાનગીમાં સંદેશો મોકલ્યો

હરીશ! કુંવારી કન્યાને તો વર મારું સાસરું શ્રીમંત છે કોઈ વાર કઈ જરૂર પડે તો લખજે

હરીશના હૃદય પર ઊંડો જખમ પડ્યો ચારેક દિવસ એને ખાવાપીવાની રુચી કશામાં ચિત્ત ન ચોંટે, પણ પછી તો એ વાત વિસારે પડી ગઈ

વખત જતાં લલિતા મરતાં ચાર ૪ ત્યાં ન્હે એની કન્યા સાથે હરીશ પરણ્યો સાસરાપક્ષ પણ સુખી હતો નવો ! માથાના એક વાંકો મેં વખાણ્યું ત્યારે હરીશ જરા પણ ક્ષોભ વગર બોલ્યો

સંસારમાં બધું લક્ષ્મીને આધારી છે પ્રેમ પ્રેમ તો આ તમારા જેવા ભિખારા કુંથ્યા કરે છે પ્રેમ પણ પૈસામાં સમાતો હોય છે ભાઈ! લોઈ બોલો ભાઈ રૂપૈયા !

મેં એની સામે સત્યતાનો પક્ષ લીધો સંસારનો આધાર સત્યતા છે, એમ વિધાન કર્યું વિવાદ લાંબો ચાલ્યો

મે એની વાત સ્વીકારી કે લક્ષ્મીનું પણ જીવનમાં સ્થાન છે પણ સરસ્વતીના દાસત્વ કરતાં લક્ષ્મીનું દાસત્વ [illegible] છે

'એવું હું નથી માનતો. લક્ષ્મી જ જીવનપ્રેરક બળ છે. લક્ષ્મી વડે એને સાહિત્ય મળે, લક્ષ્મી વડે એને આજુબાજુ સ્થાન નક્કી કરે. એ નક્કી માટે સસ્તા-પાનાની જેમ સાહિત્ય પણ મનોરંજન કરવાનું સાધન છે [illegible] લક્ષ્મી નહીં નક્કી માટે સાહિત્ય [illegible] વાંચતું લોકોએ [illegible] એટલે જ લખાયું—છપાયું [illegible]'

એમને ભાષા જીવનનું [illegible] છે એમ લાગ્યું છે [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

બનતા ધાર્યું સ્થળ મળી ગયુ ધાર્યું નિશાન પાડી લીધુ

થોડા વખતમા એનો સિતારો ચમકી ગયો એ માત્ર શકુતનાદ જ નહોતો ભણાવી જાણતો શેર બજાર ને બીજા બીજા બજારનો પણ અનુભવી નીકળ્યો અમારુ એક કજિયું ગોમજિયુ બની ગયુ ઘણા શ્રીમત શેઠ—ટોપી એની મુલાકાત લેવા લાગ્યા

એક શ્રીમત વિધવા તો હરીશને જ જોતી ને હરીશ પણ એને જોઈ રહેતો ધીરે ધીરે શિક્ષક મટી એ વિધવાનો વહીવટદાર બન્યો લાખોની મિલકતનો વહીવટ કરતા—એ પોતે પણ લખેસરી બની ગયો નરમાથી નારાયણ—લક્ષ્મીનારાયણ બની ગયો

ગામનોકો એની પાછળ કઈક કડવી ટીકા કર્યા કરતાં એક વાર મે એ વિશે એનુ લક્ષ ખેચ્યુ

હરીશ ગર્જીને બોલ્યો

આ સાધુરામોની વાતો ન સાભળીશ સતી સીતા જેવીને માટે પણ વસાનુ બોલનાર આવા જ લોકો હતા આ તો દ્રાક્ષ પોતાને ખાવા ન મળી એટલે ખાટી ખાટી કહી પેટ કૂટે છે'

અને હરીશ, ફાકડો તેજસ્વી હરીશ મારી નજીક આવ્યો ને કાનમા બોલ્યો

જો પ્રમાણિકતાથી પેટ ભરાય પટારો ન ભરાય આડાઅવળો પગ પડ્યા વિના મોટે ભાગે તાલેવત થવાતુ નથી ખાતરી કરવી હોય તો થોડાએક આગળ પડતા શ્રીમતોના ઇતિહાસ જોઈ આવજે

કમળાવાળો પીળુ દેખે એવી આ વાત હતી પણ મે એની સાથે વધુ દલીલો કરવી છોડી દીધી હતી જ્યાં જાય ત્યા જેને ગુલાબના ગુચ્છા જેમ મળતા હોય એ મારા વાણી-કટક શુ કામ કાને?

ત્રિપતિનેદે લમાવને પત્રુ સ તો

દુ કિ ક બન્યો એ યોજન યપો રડી તો એનો આત્મ વિકાસ થયો એ તેથી પંદરાશે વિદ્ય રદિરી બ રો નશ્વરનિ થયો સ દિવમાર્ગ ક બન્યો એ કનો ત્રિમોના થયો ત કડીવ સત્યાઓ નો ખાતન રી બન્યો નેરાના હનમા એને વ પરાનુ સગકારમા સ્નમ ન્ન બન્યો એ ગુ થયો એના કલા એ ગુ ન થયો એ ત્રિયતા જેવુ રહ્યું

એ મનનો ઉદાર હતો હાથો છૂટો હતો એ તે એ જે કઈ મનોરથ નેવતો એ એના રખમા મન થતો

એ રેજ કરતો નાર્ઈના માન નથી બાઈની બબરીના માન છે '

દરીશે ઘન પ ન બાજે જ વર પુત્ર સાર ો હતો ત્યારે બાનરેથીના ન ર હાથ ? ર ત્યાર કઈ વાતની મણા રતી નથી શ્રીમતના પુત્રોની સગતિ તો જ િીતી છે પન હરી જો પુત્ર પન બ ના નશ્વત્વાન હતો આપ્યા દારે એનું એનુ ક ર હતુ પિતાએ પ પુત્રને એક જ દાન ક દેવાનો વિર ્તી

પુત્ર! મનમ્ આત્મ ' પનમૂકનિમ્ જગત ' પન ન ગ ! [illegible] પન પર હયુ છ

પુરે પ) એ સૂત્ર ગીરાથી ઠ ! પા ,પણ મરવો મને પોપાનો પુત્રી હિત નમ્રતરી સગાર ર ર છ એનુ કરીય ન માનતો સસાર યોજન ઈને આનન્દ માતનુ ગુરુ છ [illegible] માશ્રમાશ્રી સરાશે નદીમાં આપણી ન નાને એ મન [illegible] સ પના સમજ માટે

આમ કર્મો મનરે મરતી હતી ત્યારે હરીની પત્ની અને મહેશની માતા મુક્તી ઈ [illegible] દિવસ મર હરીએ મને કેટલાંક

કન્યાઓના કહેણ આવ્યા

હરીશને મૂળથી સ્ત્રીમા રસ નહોતો અને હતો તોય લક્ષ્મી પાઠકનો બીજા શ્રીમંતો એકેકનમા રાચતા હરીશે એ તરફ એક નજર પણ કરી નહોતી છતા વૃદ્ધાવસ્થામા ભક્તિથી કે લાચારીથી પણ પોતાનુ કહેવાય તેવુ એક આત્મજન જોઈએ અને એવા અંગત જન તરીકે પત્ની જેવુ બીજુ કોઈ પ્રાણી શ્રેષ્ઠ નથી એ મિત્રોની દલીલ હરીશને ગળે ઊતરી અને બહુ બહુ આગ્રહને અંતે હરીશ પરણ્યો

❧

એ વાતને લાંબા દિવસો વીતી ગયા એક દહાડો હરીશ અચાનક મને મળવા આવ્યો અમે બે ઘણા દિવસે મળ્યા મે મશ્કરીમા કહ્યુ

હરીશ તુ બેઠો સિંહાસન ચઢી
મારે રહી તુંબડી ને લાકડી !

હરીશને આ મારી મશ્કરી ન ગમી એને હતુ કે હુ એને ગિરધારીશ આખો દહાડો બધાને બનાવનાર આજ પોતે જ ગંભીર બની બેઠો હતો

મે જોયુ કે અતિ સુખે એનો બાંધો ભાંગી નાખ્યો હતો આંખ પર ઊંડા કાળા કૂંડાળા ને ઉપર એ ઢાંકતા ઘેરા નીલા ચશ્મા હતા હાથમા સોનાની ખોભીવાળી લાકડી હતી

હમેશા રાંનપાટમા રહેનાર હરીશના મો પર કંઈક લાચારી હતી કશુક ગુમાવ્યુ હોય અને ખોળતો હોય તેવા એની મુખમુદ્રાના ભાવ હતા મને લાગ્યુ કે ધંધામા કંઈક ખોટ આવી હશે હરીશના આનંદ કે વિષાદ બધા લક્ષ્મીની આસપાસ વીંટળાયેલા હતા

હરીશ ધીરેથી મારી પાસે બેઠો બેસવા માટે પણ જાણે એને ટેકાની જરૂર હતી એમ એણે મારા ખભાનો આશરો લીધો ઝ

મહિનાની માદ ીમાની ીડગો હોય એમ ધીરે સાદે એ બોલ્યો,

ધધામા ખોટ કેમ? મગનો વેપાર રુ અને મરીના ભાવ ઊપજે છે એક માડુ ડ ને પાવ મળે છે અરે, બજારમા એટનો ભાગ્યવાળી લેખાઉ છુ કે લોકો મારુ નામ આપી વેપાર કરે છે ને ન્યાલ થઈ જાય છે હરીશ માટે આ ગૌરવની વાત હતી, પણ આજે જાણે એને એમા ગર્વ નહોતો

અને એમા વળી બાપથી સવાયો નાહ્ડ આવી મળ્યો બાપ દીકરાએ ભેગા થઈ દાદાના ખજાનાને હવેકો દેખાડવા માડ્યો છે' મે કહ્યુ

મહેશે જ રામ હા ી ની રી ઉ બાઈ મારા જેવો ન્ ખિયો સસારમા બીજો નહિ હોય હરીશે કહ્યુ ાતી પર સાલ સાપ એ આમ । આળોટતા હોય તેવી વે ના એના મો પર હતી

ડુ રામમ્હા ી ઊની થઈ છે? મને આવર્ય થયુ હરીશ કાર્યના ગાઉ ગણે એ મારે માટે નવી વાત હતી

તને ખબર હશે કે મારી ભાભીને પૂરા મહિના જાય છે' ઉ ાસીન ભાવથી જ એણે મોઢવુ બાનુ રાખ્યુ

મ સ બે ભેગા નાજે કમાનાર આવશે બાપથી બેગ સવાયા મે ખુશી વ્યક્ત કરી

હરીશ બો યો નગે એ પુત્રના જન્મ માટે જ વાધો ઉઠાવ્યો છે

કેવો વાધો? મને આમા કઈ ન સમજાયુ કેવી વિચિત્ર વાતો તુ કરે છે હરીશ?'

વિચિત્ર છે પણ સાચી છે સાગગ! મહેશ કહે છે કે મે તમારી સાથે કેડ બાધીને મજૂરી કરી છે તે આમ લૂટાવી દેવા નથી રી'

આમાં રૂંગાવાનું શું હતું? મેં કહ્યું. મારી સમજમાં આ કંઈ બેસતું નહોતું.

લૂંટાવવાનું જ ને! મહેશ કહે છે કે મારો નવો ભાઈ જ મને આ બધી મિલકતનો વગર મહેનતે આવો ભાગિયો કરે ને!

મહેશને ભાઈ ખપતો નથી?

ના. તું ન માની શકે એવી વાત છે.

અરે ભાઈથી સારું શું? આવી તો જગની લોકો પણ વાત ન કરે, મેં કહ્યું.

અમે જગની કરતાં જુદા છીએ. જગનીઓમાં તો મા-બાપ ભાઈ-ભાંડુના સંબંધ હોય છે. અમે તો બધા પૈસાના સગા. પૈસામાં જ પ્રેમ વગેરે એમ માનનારા. ભાઈ! મહેશે મને એક ગીતની પંક્તિ સંભળાવવા કહ્યું કે હું હમણાં જ પોતીમમાં ખબર આપું છું. જણાવું છું કે મા-બાપ પિતાજીની શારીરિક તપાસ કરી જોઈએ. આ ગર્ભ એમનો જ એમ હું માનતો નથી! હરીશ આગળ બોલતાં બોલતાં થાકી ગયો હતો.

મહેશે કઈ પંક્તિ કહી? તમારે અને કવિતાને તો સાપ-નોળિયા જેવું હતું ને! મેં પ્રશ્ન કર્યો.

મહેશ કોણ જાણે ક્યાંથી સાંભળી લાવ્યો હશે. એ પંક્તિ આવી છે:

દૂરના વસો. વાસ. કરમ માના પેમ.

સારું સારું, એ તો મશ્કરીની વાત છે. તે મહેશને શું મોટો જ થયો છે ને! ન ભાઈ! નિરાંતે કામ કર. ગરમ પાણીથી સ્નાન કરજે!'

દારૂ પણ તેજાબનું પાણી છે. માણસ પેટમાં પેસીને કાળી ચલાવે

તેવો છે તુ મહેશને મ ારી કહે કે જે જોઈએ તે લઈ લે પણ અને બ નામ ફરવો રહેશ દે કહે તો સન્યાસી થઈ જાઉ હરીશ પૂછુ ખોરી શરતો નહોતો

ભલો થઈ ને સન્યાસી ન થતો ત્યાવ વેપાર ચલાવીશ એક રીતે તમારા જેવા શ્રીમતોની મરજી જ એ સન્યાસના વાગ ધાઈ ા છે વસવાટથી તો ન ા શુનુ શુ થઈ જશે ' મે કહ્યુ ્ મહેશને સમજાવી દઈશ નહી મા તરફ એને કેવો ભાવ છે?

મ્ોકાણુ જ ત્યા છે મહેશ આનુ અપમાનજનક એને છે તોય એની ઓરમાન મા એના પ મા છે સરખી ઉમરના ખતા ને! તિજોરીઓની ચાવીઓ મહેશ પાસે ખરી ને? બાઈના માન ાથી, બાઈની બચરીના ાાન છ અને આમ ચર્ચા કરી ન શમી

હરીશ ચોવીસારે યો એ ને મે ન હને બેનાગો શુ ાકો જુવાન ' શુ એની મીઠી અ ા!

મે એને સમજાવવા મા ા એણે મારી કે કોઈની ાત નાખ્યા વગર ુ જુઓ આ ાર જ વ્યવહારમા હરન ન ોને હુ તમારી જેમ સાચુ બોલો નથી ચ દિત્વને ન પોચરિંગ વાસ માનુ ધુ ાામા આ ગે પા ા મરી ન ારો છે હુ નથી નન વાત્ન ત્યાગનો પૂજરી ાુ આ ને નહી મા ાાગ આધીન છ કારણ કે તિજોરીઓ મારે આધીન છ ાાન મ ર નાઈ આવે બાજિયો આવે પડી ખાશે મારી તમા ઓડી રહે માને પણ એના દાઘાનુ ાાાાડ મન

તારો ાન વાળવવા ચન ો પનુ માબાપની આમન્યા પણ કોઈ ી ખરી કે?

મહેશ કહે મા–બાપે આપનને જ મારવા ખાતર જ માબ્યા

નથી આ તો જૂનો ડુરડમવાદ છે ઉપકાર-બુપકાર તો બધુ ઠીક છે ઉપકારના પડદા નીચે ભયંકર સ્વાર્થ છુપાયેલો છે

મેં આગળ નર્યો ન કરી મહેશની નીતિનો સાવ નવી હતી હું જુનવાણી હતો

આખર ગૃહયુદ્ધમા જુવાન મહેશની જીત થઈ મહેરી માગ્યુ તે હરીશે લખી આપ્યુ હરીશ ખાલી થઈ ગયો એક દહાડો એણે મને એકાંતે કોઈ મોટુ રહસ્ય ખોલતો હોય તેમ કહ્યુ

શ્રીમંતાઈ અને સુખ ભિન્ન વસ્તુ છે અરે મેં વાવેલા મારે લણવાના ના કેવી મારી લક્ષ્મીની ઘેલછા! એમા સ્ત્રી સ્ત્રી ન રહી બાપ બાપ ન રહ્યો બેટો બેટો ન રહ્યો ભાઈ! સંસ્કાર જેવી કોઈ ચીજમા હવે માનુ છુ લક્ષ્મી ને સંસ્કાર તદ્દન જુદી ચીજ છે

પણ હરીશનુ આ તમામ રાંડ્યા પછીનુ ડહાપણ હતુ

આ પછી મહેશને મળવાનુ ન બન્યુ એ બધા નગદ સબંધોમા માનનારા હતા ખાલી ખિસ્સાવાળા લોકોની સોબતમા પોતાને જ ઘસાવાનુ હોય છે તેમ સમજતા હોય છે મહેશની રાજમાર્ગ પર દોડતી દેવવિમાન જેવી મોટરો ને ઇંદ્રભવન જેવા મકાનો ઘણીવાર જોતો એ મોટરોમા સોનેરૂપે લદાયેલી રૂપભરી સ્ત્રીઓ સુંદર કૂતરાઓ અને દેશદેશના શ્રીમંત વેપારીઓને પણ મહાલતા નીરખતો

એક વાર દવાખાનામા ઊભો હતો ને એક દરદી દવાખાનાના પાયામા મજલેથી નીચે પડ્યો નીચે પડતાની સાથે એના [illegible] ભાગી ગયા રોગે વળેલા લોકો માંહોમાંહે કહેતા હતા

વર્ષોથી ઉન્નિદ્રનો રોગી હતો ઊંઘ જ ન આવે આ નગરનો શ્રીમંત હતો કેટલા વખતથી તેર તેર દાક્તરો એની સારવારમાં હતા

કીમતી ઇન્જેક્શનોથી એનો દેહ ચાળણી જેવો કરી નાખ્યો તોય ફાયદો ન થયો રોગ જ પરખાયો નહિ છે ને છે ને દાક્તરોએ એના મગજનું ઉપરનું પડ હથોડાથી તોડી અંદરના ભાગ નરી નજરે જોયા પણ રોગ કંઈ જડયો જ નહિ એક જણાએ કહ્યું

રોગી તો એક જ વાત કરતો હતો 'મને મારી નાખો મારે મરી જવું છે' બીજાએ કહ્યું

એ મરવા માટે ઊછળી ઊછળીને ભાગતો ફરતો ત્રીજાએ કહ્યું રોગી જગજાહેર લાગ્યો

આજે લાગ જોઈ એણે પડતું મૂક્યું બધા જોતા રહ્યા અને એનું પ્રાણપંખેરું ઊડી ગયું

હું પાસે સર્યો જોયું તો મહેશ હતો ભાઈગંધ હરીશનો દીકરો

થોડીવારમાં એક ભવ્ય કાર મોટર આવી એમાંથી બે સ્ત્રીઓ ઉતરી મેં તેઓને ઓળખ્યા એ સાસુ-વહુ હતા બંને કોઈ વાત પર ઝગડતા હતા

વહુના શબ્દો સંભળાયા સાવ ગંદા! મારી ગોઝારી! તિજોરીની ચાવીઓ મૂકી દે

સાસુ સામે શું બોલી તે ઘોંઘાટને લીધે સ્પષ્ટ ન સંભળાયું મને લાગ્યું કે આના કરતાં જંગલવાસીઓ સારી ભાષા વાપરતા હશે

મને ઓળખાણ આપવાનું મન ન થયું

ભાઈબંધના પુત્ર મહેશની સ્મશાનયાત્રામાં હું છેલ્લો ડાઘુ બન્યો

મેઘદૂત

નિદાઘના ગ્રીષ્મના અકળાવનારા દિવસો વીતી ગયા છે આકાશમાં મેઘ ઘેરાવા માંડ્યા છે

રાજાની ચાકરીમાં નામ નોંધાવી બેઠેલા યુવાન કર્મચારીને ઘરના સંદેશા આવે છે ઘરની મેડીને કહાવે છે

ચાર દહાડાની તારી ચાકરી
લાખ દહાડાની મારી રાત
જોબનના કેમ કરવા જતની

અલબેલો યુવાન વિરહજનને મળવા તૈયાર થાય છે અને ત્યાં તો આષાઢનું આકાશ ઘેરાઈ જાય છે

અલબેલા યુવાનનું દિલ ઘેર છે દેહ અહીં છે ઘરના વિચારમાં ને વિચારમાં એના તાલાવેલીમાં એ સ્વધર્મ—કર્મ બધું વીસરી જાય છે ઘણું નિયમન એને સાંભર્યું છે

મધ રાત મેઘ ઘર મેંગા લઈનો આવો ના'
એક તો ઓગણ ઉગોઢરો ઉપર તાણ્યા પા

જુવાનને દિવસે પણ ઘર અને સ્વજનના સ્વપ્ન આવે છે રાત તો ક્યારની સ્વપ્નમય બની ગઈ છે આ સ્વપ્નની દુનિયાનો દીવાનો જુવાન પોતાની ફરજમા ચૂક કરી બેસે છે એનો અધિપતિ ગુસ્સે થઈ એને ઘેર પહોચવાની રજાઓ રદ કરે છે।

અધિપતિ એને અવિનતિ આના એને આજ્ઞા સજા એને સજા ચૂકની સજા પણ એને ફરજ જેટલી મહત્ત્વની ભાસે છે જુવાન ફરી કામ પર લાગી જાય છે પણ મન બહાવરુ બન્યુ છે

જુવાનના મનની વ્યથાનો આરોઓવારો રહેતો નથી હાય દર્દે દિલ મ્હા નહી જાતા ઔર સહા ભી નહી જાતા એ મેમાન્જો થઈ જાય છે।

આકાશમા મેઘ ઘેરાય છે વીજળીઓ ચમકચમક થાય છે ગ ર્ નાના દોન પિગળ છે વિયોગીને વગર અગ્નિએ બાળનારી ઋતુ।

જુવાનને વિરહનુ સગીત આવે છે અને તેમાય પત્નીને તરત વિયોગી બનેલી પત્ની યા આવે છે।

સરભારી યુવાનના મનમા આપઘાતનો કે નાસભાગનો મનસૂબો જાગતો નથી એના દિલમાથી માત્રનો ઘોધ વહી નીકળે છે મહાકવિ કાલિદાસને પણ એ જુવાન ભાવી જાય છે એ પગ એની મદદે આવે છે એના સૂરમા સૂર પુરાવે છે

જુવાનને ઘેર સદેશો કહેવરાવવો છે હાય રે । ઘેર નહી પહોચુ ને સદેશો પણ ઘેર નહી પહોચે તો પ્રિયજન દ્રવિત કેમ ધારણ કરશે? પાણીમા મીન પિયાસી મરશે

ઋતુ ઋતુના ધમ અ। કરી રહી અષાઢના પહેલા વા ણ વરસવા માટે આકાશમા આવ્યા હાથી જેમ ડુગરને ખોદી નાખવા નાગે પાડતા હોય તેમ વાદળો ગજવા લાગ્યા ને નિરાધાર યુવકના દિમા ક પના

જાણી લીધી આ સુજન મેઘ સાથે પ્રિયાને સંદેશો મોકલું તો! બીજું તો કોણ સંદેશો લઈ ને જશે? માર્ગ ખોવાઈ ગયા છે નદીઓનાં પૂર આવી ફરી વળ્યાં છે વણઝારા ચાતુર્માસમાં વણઝાર હાંકતા નથી ખેપિયાની ખેપ પણ દુષ્કર છે આમાં મેઘ સિવાય કોની ગતિ

મેઘનો સ્વભાવ જગતને સુખી કરવાનો છે દવે બળતાને ઠારવાનો છે તો માટે મારો સંદેશો લઈ જઈને મને સુખી ન કરે? મારા પ્રિયજનને સુખી ન કરે? વિરહના સળીની દુઆ ન લે!

યુવાન આકાશના મેઘને સંબોધીને બોલ્યો ભાઈ મેઘ! તું મુજ વિયોગીનો દૂત થા. સજ્જન માણસો પારકાના ભલા માટે જીવે છે તું મારું થોડું કામ કર! અરે! મારું નગર ઇન્દ્રની અલકાનગરી જેવું છે ને ત્યાં જાણે યક્ષોની જ વસતી છે! બધાય જુવાન છે બધાય આનંદી છે

કોને દૂરના ડુંગરા રળિયામણા નથી લાગ્યા! વતનનું વહાલ છે અને એ વખતના જીવોની ખૂબી એ હતી કે પોતાના ગામ નગર ને ઘર પર અત્યંત ચાહ રહેતો માટીના માનવીને પોતાની જ માટીનો પ્યાર રહેતો

અલબેલા જુવાને મિત્ર બનેલા મેઘને આગ્રહ કર્યો રે મેઘ! મારી નગરીએ જવાનો રાહ બતાવું તને એ માર્ગ રમણીય છે મોટા મોટા દેશો પ્રસિદ્ધ એવી નગરીઓ વિચિત્ર એવી સરિતાઓ તારા માનમાં આવશે નગર નગરની અલબેલી સ્ત્રીઓ તારું સ્વાગત કરશે. તને અવનવું જોવાનું ને જાણવાનું મળશે. માર્ગમાં જેમ તું સહુના દિલ અને નેત્રને આનંદ આપતો જઈશ એમ મારા દિલને અને નેત્રને પણ આનંદ પ્રાપ્ત થશે.

રે મેઘ! હું તને ચીંધું એ મારો આગળ વધજે! જો વાયુ

પણ અનુકૂળ વાય છે ડાબી બાજુ ચાતક મોને છે તને જોઈને બનાઓ પણ આકાશમા ઊડવા લાગી છે ને રાજહંસ પણ કમળગંધ લઈને તારી સાથે ઊડવાના નિશ્ચયમા છે

વિર મિત્ર! હુ જાણુ છુ કે તુ રમતિયાળ છે રમતો જજે પણ સીમાઓના મર્યાદાનો ધર્મમાર્ગ ન ચૂકીશ

'રે મિત્ર મેઘ! મારા બતાવેલ માર્ગે તુ અલકા જઈ પહોંચજે કૈલાસ જેવો પર્વત છે ગંગા જેવી સુદર નદી છે એની અનેરી નારીઓ તારુ મન મુગ્ધ કરી રહે મિત્ર! માનસરોવરના જળનુ આચમન કરી અલકામા પ્રવેશ કરજે

અલકાપુરીના ભવનો અત્યત મનોહર છે તારી પાસે જેમ વિદ્યુત જેવી નારીઓ છે તારી પાસે જેમ ઈન્દ્રધનુષ્ય છે એમ એ ભવનોમા રંગરગની તસવીરો છે તુ જેમ ધીરુ મીઠુ ગાજે છે એમ એ ભવનો સંગીતના સગીતથી ગૂજ્યા કરે છે ને મૃદંગના નાદ ત્યા વગ્યા કરે છે તારુ જળ જેમ નીતરે છે એમ ત્યાના ભવનોમા નીલમજડ઼ેલા આવાસો છે ભાઈબંધ! એ નગરી તને જરૂર ભાવી જશે ખાતરી આપુ છુ કે તારી ખેપ ખોટમા નહિ જાય

ત્યા બારે મહિના ખિલનારા ફૂલઝાડ છે ત્યાની સ્ત્રીઓ હસ્તમા કમળના વલય ને અંબોડામા ને કાનમા ફૂલના શણગાર સજે છે ત્યાના સરોવરામા બારે માસ કમળ ખીલતા હોય છે ને હંસ બેઠેલા હોય છે ત્યાની દરેક રાત પૂર્ણિમાની કૌમુદી જ્યાંથી ભરેલી હોય છે

એ નગરીમા અકાળ મૃત્યુ નથી ત્યાના નગરનિવાસીઓની આંખોમા આંસુ છે પણ હર્ષના! અહી કોઈ કોઈથી જુદુ પડતુ નથી ને પ્રેમીઓ સિવાય કોઈ અબોલા લેતુ નથી

એ નગરની સુદર કન્યાઓ સરિતાની સુદર વેણુમા રત્નના

પાલીમાંથી રમે છે। તુ રમતિયાળ છે એ રમતી કન્યાઓના સેંથાના સિંદૂર તારી ઝરમર વર્ષાથી એમના સુંદર કપોલપ્રદેશ પર તું વહાવ છે। તતેય નીરખવાની ગમ્મત પડે

એ નગરીના યોદ્ધાઓ આભૂષણ નથી પહેરતા પણ સમરાંગણમાં પડેલા જખમોને અલંકાર સમાન લેખે છે

રે મેઘમિત્ર। આ થઈ મારી નગરીની વાતો હવે એ નગરીના ઓતરાદા ભાગમાં મારું ઘર છે મારા ઘરનું દ્વાર ઇન્દ્રધનુ જેવું છે તે દ્વારના આગળના ભાગમાં મંદાર વાવેલું છે મારી પત્નીને એ પુત્રવત પ્રિય છે એની ટોચેથી પુષ્પોથી ભરેલી શાખાઓ એટલી નીચી છે કે ઉભા રહીને ફૂલ તોડી શકાય તેમ છે તુ ય ચાહે ફૂલ ચૂંટજે હોતા ને રસ ભરતા તને એ પ્રિય લાગશે

હે મિત્ર મેઘ! મારા ઘરમાં તુ પ્રવેશ કરે એમાં આગળનાની નજીકમાં વાવ છે એ વાવના પગથિયા નીલમના છે અને એમાં કમળ અને હંસ છે આ હંસ એટલા સુખી છે કે માનસરોવર પાસે હોવા છતાં ત્યાં જતા નથી હૈયાના હેતમધની વાત શી કરવી?

આ વાવની પાસે મેં કૃત્રિમ પહાડ રચ્યો છે એના શિખર નીલમણિના છે મારી પત્નીને એ ખૂબ પ્રિય છે એ પહાડમાં નાચતી ના લતામંડપો છ

અને લતામંડપોમાં બે વૃક્ષો છે એક અશોકનું બીજુ પારિજાતકનું એ બે વૃક્ષો નીચે સુંદર ઝૂલો છે મારી પત્ની અને હું ત્યાં ઝૂલે ઝૂલતા અને આગળના સોનેરી મયુર ની બેઠક પર અમારો પ્રિય શકુન્ત—મોર આવીને બેસતો મારી પત્ની એ શકુન્તને રોજ નૃત્ય શીખવતી

ઘર સૂનું હશે કેટલીક સાહેલીઓ હાથ સાંત્વન માટે આવી

હશે પણ સુખ અને પહેલાંની સ્થિતિ આ મારા ગૃહવાસમાં ફૂલની પાનની ચાડ એ રસાની ને પાનની મમતાની એ વેલી ખાટેની કોઈ પુત્રી તો એવા મજાને પ્યારા મિત્ર ! તને તો જે કે એ મારી પત્ની હશે જો કાજ નું સરિખ સર્જે ગયા હશે !

મનાની ચકચોર કારીગરી જેવી મારી પત્ની હિમપાતથી કરમાઈ ગયેલી કમલિની જેવી તને દેખાશે

એ કા તો મારી કમાગમનના માટે દેવતાની પૂજનમાં વ્યગ્ર હશે યા નાકી મ પમા બેઠી તેણી મારુ ચિત્ર બનાવતી હશે અથવા પિંજરમાં રહી તેના સારે મારા વિશે રમાલાપ કરતી હશે

મેરા વિરહના તને દુ એ રીતે તેના ન્નો પ્રેમ હશે એની આના ઉજાગરાથી ચ રહશે અને એ ખોળામાંથી જ વીણા વિરના ગીત ગાતી હશે ને વારંવાર આંખમાં આંસુ ભરતી હશે !

હે મિત્ર મેઘ ! અમીએ તો વિરહ તો રાત્રે વતની ફાળ ર ૧ મા મન તેમ કાઈ રસ હે પણ ગાન તે કર ગીતથી નુ આ ને ગાતા ને ત્યાં જાજે અને તારી મારી પ્રિયને એકાને મને સંદેશ કહે હ જુના એ સંદેશ સામગ્રના મન રહે રસ તો તેની વેના ગાઈ આમુ ન રહતો ! આશ્વાસન આપ અને કહે કે સુખ કોને સદા રહ્યા છે ? ક ખ કોને નહીં ગયા છે ! સુખ ખ ચપની જેમ ઉપર વ છે નીચે આવે છે આજે દુ ખ છે તો કાલ સુખ નક્કી છે

અને મિત્ર મેઘ ! આ માટે કાજળ નાખીને કહે કે તું તો તારા મિત્રનો સંદેશ લઈને આવ્યો છું એના આશ્વાસનમાં પ્રિય આવ્યુ છે આ રસ્તાની એક રાતી આ ત્યાં ટેકરી એક રાહી સુધી મારે ચિત્ત રોકાણો છે પણ ચિંતન જ ચિંતન છે !

રે ર અને વસાલા મેં તારી કહેજે મેઘ

વિયોગમાં શિયાળાની રાત જેમ દીર્ઘ થયો છે હુ તારી છબી ચિતરવા ચાહુ છુ પણ આખના આસુ વ ચે આવીને તેમ કરવા દેતા નથી.

લોક કહે છે કે વિયોગમા પ્રેમ અ ઃ થાય છે પણ એ વાત સ્વાનુભવે સાવ ખોટી છે સત્ય એ છે કે મનમાની વસ્તુ ત્યારે નથી મળતી ત્યારે એનુ આકર્ષણ અનેકગણુ વધી જાય છે

બસ ભાઈ મેઘ! આગળ મારુ કામ કરીને પછી તુ તારા માર્ગે પળજે! તારો માર્ગ સુખકર હો! મારા દિલના સ ગીની તને દુઆ હો!

અને ખરેખર

વરસના એ વા ળ કવિના કરતા એ મેઘ આભામા દોડાદોડ કરી રહ્યા હૈયાના સ દેશને ગજના વાટે પોકારતા રહ્યા ને વહાલપની વીજળીથી વિયોગની રાતોને ચીરતા ચમકાવી રહ્યા અને આખરે પેલી વિયોગી પત્નીને આગણે એના પતિનો પ્રેમસદેશ કહેતા વાદળ વરસી પડયા પાણી પાણી પાણી!

કેટલાક સ દેશા કહેવાતા નથી આપોઆપ વ ચાય છે આ મેઘ સદેશની વાત બ રે પ્રસરી ગઈ

પેલા કમચારીના ઉપરી અધિકારીની આખ પણ ભરાઈ આવી એણે કમચારીને રજા માકી આપી

વિયોગી જુવાન તરસ્યા વા ગ સા ર પર જાય એમ પત્ની પાસે પહોચી ગયો

સસારના રસતરસ્યા રસિક રસિ ઓની આ મીઠી વ્યથા મહાકવિ કાલિદાસે જાણી એણે કાવ્ય રચ્યુ એ મેઘદૂત ના નામથી સસાર વિખ્યાત બની ગયુ

હર્ષચંદ્ર

એ કાગળ વાંચી મનુષ્ય પોતે નામાં અને નવા દાવ પણ [illegible] વાત નવીન દાખલો સમજ પડ્યો એવો છે

મુનર્જીના દરા ત્યારે એક મિત્ર નાતેતમાં અનેરિકા જઈને [illegible] (જનેતા સમાન) મિત્ર મટે વાત કરી અને એ જે નવા મિત્ર [illegible] એ [illegible] અને જે નહી [illegible] દિમાગ કરી

[illegible]

[illegible] લખો કર્યો [illegible] ઉ! [illegible] હતો તો [illegible] વાત [illegible]

[illegible]

યુગની ગતિની પાગલવી નમા છે નાનથી લઈને પ ાકાળા સુધી બધા ગામની દોડાદોડમા પડેલા છે અને જાણે કામનો છેડો આવતો જ નથી મે તેગનો શ્રમ લઈએ તોય ગામ તો અધૂરા ને અધૂરા

નવરા બેસીને ગપ્પા મારી મનમોજ મેળવવી એ આ જમાનામા અશક્ય અપરાધ બન્યો છે અલબત્ત બ્લડ પ્રેસર હાર્ટ સિકનેસ કે બીજા રોગોમા બધા ગામ છોડી સૂતા સૂતા સમય કાપવાની અને મે ગન હિમીઝમા મનને મોજ આવે એ રીતે વતવાની સલાહ ડોક્ટર અવશ્ય આપે છે ત્યારે મને-ગમને એ સલાહ પાળવી પડે છે પણ એ સલાહ સખ્ત કે ની સજાથી કદી ઉતરતી લાગતી નથી

અમારા મિત્રનુ આજનુ નામ હર હતુ દુર્ભાગ્યે એક નાના ગામ ાના સામાન્ય મામાપને પેટ જન્મી ધૂડી નિશાળે લાંબાની પાટી પર અમે સાથે વતર ા ઘન્યા હતા શૌચ જવાનો લોટો લઈ વરખડીની ડાળ પર બેસી પીલુ ખાતા ખાતાં બાળકો ભાવિની સૃષ્ટિ જે રીતે કલ્પનાથી રચે છે એ અમે રચી હતી એ કલ્પના સત્ય કરતા વધુ રમ્ય હતી

એનુ ગામડાનુ નામ હરખો હતો જ્યારે એણે ગામડાને સાવ તિલાંજલિ આપી ત્યારે એ જૂના નામને શા પકડી રાખે? અલબત્ત શહેરમા રહ્યા રહ્યા એણે પોતાના વતનમા સદ્‌ગત પિતાના નામથી એક ધર્મશાળા બધાવી સબધનો નાજુક તતુ હજી જાગતો રાખ્યો હતો એમ એણે નામ પણ જરૂર સુવાળુ હતુ પણ જૂના નામનો અવશેષ એમા પણ સાચવી રાખ્યો હતો

હરમાનુ પરિવર્તન હરમા કર્યુ હતુ

અમે જ્યા સુધી બાળ હતા ત્યા સુધી મિત્રતાના તતુ વેજીટેબલ જેવા નહિ પણ જાગરી બેસના ઘી જેવા તા ન ને સોડમ દાર હતા સહુ મશ્કરી કરતા ને કહેતા

આવ ભાઈ હરખા આપણે બે સરખા

હરખાની અને અમારી પ્રકૃતિમા ફેર હતો એણે નવા જમાનાની બધી આવડતો શીખી લીધી હતી એક દિવસે એણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે મારે જ ઘી ખાઈશ કોઈ પણ જમણ કે મિજમાનીમા એની આ પ્રતિજ્ઞા સહુનુ લક્ષ ખેચતી ને એને નોધપાત્ર બનાવતી અમને આવી ક્ષુદ્ર પ્રતિજ્ઞામા કઈ રહસ્ય સમજાતુ નહિ નજર સામે ભેળસેળવાળુ ઘી ને કેરોસીનમા વેચાતી જેવી ને એના મામને રસોઈઘરમા પગના જોવા ને ગાયના ઘીની પ્રતિજ્ઞા કરવી એ બધી વાતોમા બહુ દમ ન લાગતો

પણ કાલિદાસ કહે છે તેમ કેટલાક કાર્યો ફલાનુમેય પ્રારભા હોય છે પરિણામથી પ્રારભનુ મહત્ત્વ જાણી શકાય છે આ નાની વાતમાથી એ આગળ વધ્યો એક દહાડો સફેદ ખાદી ધારણ કરી લીધી સાથે સાથે ધનીનો ભેનો ભેદ અને ઘાણીનુ તેલ વાપરવાનો નિરધાર કર્યો એના વાણી ને વર્તન સાવ જુદા જ થઈ ગયા વાત કરવા બેસે ત્યારે ચરખો લઈને બેસે અને ચરખો ચલાવવાની જ વાતો કરે

અને મશ્કરીમા કહેતા

આવ ભાઈ હરખા ચલાવીએ ચરખા
ને ચલાવીએ ચરખા તો નુકરે આ મરખા!

હરખો અમારી સાથે દલીલ ન કરતો એ મૂક સેવક હતો એ કહેતો ભાઈ! જમાનાને પિછાણતા શીખો ગાધીનો યુગ ગયો હવે તો યુગ આવી ગયો

વામન હરખાના આ બે પગલામા તો કઈ વિરાટ દર્શન ન થયુ પણ જ્યારે એ અમેરિકા ગયો આવ્યો અને ધધો જમાવ્યો ત્યારે અમને એના વિરાટનુ દર્શન થયુ!

થોડા વખતમા એણે કારખાનુ ખડુ કર્યું એને વિસ્તારી દીધું

વર્તમાનપત્રોમા દેશની સાચી આબાદી માટે આવા મરઘાનાની કેવી જરૂર છે એવા લેખો લખાયા સરકાર અને પ્રજાને મદદ માટે અનુરોધ કર્યો ને સરકારી સહાય લઈ મરઘાનાને માતબર કર્યુ છે ને ઉના પ્રવાસે એમા ભારે વેગ પૂર્યો અજબ હતુ આ પરદેશી વેપાર વિજ્ઞાન! પૈસા કોઈના બાપ કોઈ વહીવટ ચલાવે વળી કોઈ!

પહેલા જે કાશીની છાપ લઈ આવતા એ મહામાન્ય ને મહા પંડિત લેખાતા કાશીમા તો જે કર્યું હોય તે મરણકે માટી તો લાખા ગાળાથી સારા સારે ખરાબ વૃત્તિઓ માટે પણ વિખ્યાત હતુ પણ માટીની છાપ જે લઈ આવ્યા એ મહાન! એ પૂજ્ય!

એમ આજે અમેરિકા–ઈંગ્લેન્ડની છાપ લઈને જે આવે છે એની અસ્મિતાને હમેશા અર્ધ્ય ચડે છે, એના વખાણ થાય છે ને લોકોને તો દેશી લાકડુ પરદેશી પારસને સ્પર્શી સોનુ થઈ આવ્યુ હોય તેમ લાગે છે

અમેરિકા–ઈંગ્લેન્ડથી સિવવાની સોયથી માંડીને કપાસના કકડા સુધીની ઘણી ચીજો અહીં આયાત થાય છે એમા સરકારે હમણા કુંડિયામણની હરકતના લીધે માપ મૂક્યો છે નહિ તો ગાળ સાથે દેશી માત્ર ખરીનાર વર્તમાન લોકોનો પોશાક ફક્ત દેશી હોત બાકી હેટ બૂટ ને મસ્તખરી આખી વિદેશી હોત

આ તો અમેરિકા–ઈંગ્લેન્ડ વગેરે દેશોમાથી આયાત થતી વસ્તુઓની વાત થઈ પણ જે અવનવી વૃત્તિઓની–ભાવનાઓની આયાત ત્યાંથી થઈ રહી છે એ અજબ છે આપણે માત્ર જન્મથી ભારતીય રહ્યા છીએ પણ વાણી વિચાર ને વર્તનથી પરદેશી બની રહ્યા છીએ ભારતમા શુદ્ર નામના લોકો વર્ગમા અમુક પ્રમાણમા અસ્પૃશ્યતા હતી પણ આ લોકો આખા ભારત માટે અસ્પૃશ્યતાની ભાવના લઈને આવે છે ભારતના લોકો ગંદા અસભ્ય અસરકારી કામચોર

નીચા આવી આવી અનેક પ્રકારની સૂગ લઈને આવે છે એ સાથે લાઈથી આમ જનતામાં જઈ શક્તા નથી જાય છે તો સાવ અનડા રહે છે સાથે બેસીને જમવા–રમવાની તો વાત જ કેવી!

આ સિવાય ભારતની આતિથ્ય ભાવનાને જે નિખારુ પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન મયુક્ત ટુકુ અને ડાર અને ઠેકઠે અગીની વસ્તુઓને અહીની ભૂમિને અગીની ચરી–ગરમીને એ ભાડવા માટે છે સાચે રીતે સુધારુ નાટે રાતે મામ મ્લ સાચે રીતે સન્ન કરવુ એ સૂત્રોને એ ભૂલી જાય છે એ માત્ર ભારતને હલકો બનાવવામા જ પોતાના નવાસની દતિની માને છે ને ધીરે ધીરે અનગતાવાદ કેળવવામા સરકારીપણુ સમજે છે

આવુ આવુ કંઈક ભૂનુ મન–મગજમા ભરાયેલુ હતુ અને અમે પુ ભ્યા મિત્ર હર્ષની નુતાગતે ઉપડતા ટ્રામ અને બસ એના સમયે મળે એ ને ચોડો સમય વચાવે ખ્યીને નીકળીએ તો જ મુશ ઘના સમયસર પહોચી શકાય આ કારણે અમે જરાક વહેના નીકળ્યા અને વાહન સારા જ હતા કે વાહન ઝટઝટ મળ્યા સારાશમા અમે જરાક વહેના પહોચ્યા

મારખાનાનુ મકાન મોટુ હતુ નુ ર નુ ર આફિસના હતી પખા પગવાણા મનુ હતુ અને જોતા જોતા ચાલ્યા ત્યા તો ઑફિસમાથી એક વૃદ્ધ જો આવી અમારુ માડુ પકડ્યુ

અરે! ઝટમા તો આપયોગીની આતિથ્ય ભાવના ચાવે ત્યા સામેથી આવો સમાર કનાગ વગી કોનુ મળ્યો? જોયુ તો વામળ ન હામ–હર્ષના મામ

મ વાનુમામ? અમે હરમા ક્યુ

ઘણા વખતે મળ્યા ચાલો હોટેલમા જરા નાસ્તાપાણી કરીએ'

કાંગા અને અરીસો

મામુકાકાની આતિથ્ય ભાવનાએ જોર કયુ

ના મામા હરભાઈને મળવુ છ સમય આપ્યો છે કેમ છે હરભાઈને ? કેવુ ચાલે છે ?

દીવા જેવુ વાત પૂછો મા! છોકરો જન્મ્યો ત્યારથી નીકળ્યો બાપ ! કાનનો ભારે જબરો આ બિલ્ડિંગના બીજા ભાગીદારોને ભાયદાની એવી આમોથ મારી કે બિચારા સને નાશ થઈને નો લેગા થયા ને અત્યારે તો મિલ્કતો હરિભાઈ ! મરાના હાથમાં આવ્યા છે

સારુ અમને હરભાઈ પાસ પહોંચાડો અમે કહુ

ભાણાથી તમારી સાથે ન અવાય આ વિલાયતી નિસરણી (લિફ્ટ)મા ચઢી જાઓ ચોથે માળે એની ઓફિસ છે વટકીનુ અન્ન દાન તે હરિભાઈનો સિદ્ધાન્ત છે કે નોકરી એ નોકરી એમા સગપણ ન ચાલે

અમે લિફ્ટમા બેઠા અને ચોથા માળે પહોંચ્યા

હર ભાઈના નામનુ પાટિયુ વાંચ્યુ અને ઘંટડી દાબી થોડી વારમા બારણુ ખુલ્યુ અને એક મુ ર છોકરી ડોકાણી એ બોલી

મળુ ભાઈ તમે ? સાથ જાનો સમય છે ને ? કેમ વહેના ?

જરા વહેલા પડતા જ્હા તો બહાર બેસીએ અમે શુ ઝૂંપડાના ગામડાગામના રત્નને નીરખવાની અમને ભારે હોંશ હતી.

છોકરીએ જવાબ ન આપ્યો ફડાક લઈને બારણુ બંધ કરી અ ર ચાલી ગઈ દીવાની રોશની ઝળહળી રહી હતી પણ એથીય આ છોકરીનુ વધારે ઝગારા મારતુ હતુ સ્વભાવની આ પરી અહી ક્યાથી ભૂલી પડી હશે એ વિચારતા હતા ત્યા ફરી બારણુ ખૂલ્યુ ને છોકરી બોલી

આઓ અંદર

અમે અંદર પ્રવેશ કર્યો એ સુંદર છોકરીની પછી અમારું ચિત્ત એ સુંદર ખંડે ખેંચ્યું કેવી સાદી છતાં કેવી મનોરમ્ય સજાવટ! એની દિવાલ પર ર ના મહાન ચિત્રકારોની મહાન કૃતિઓ હતી જેમાં લગભગ ઘણા ભાગની નગ્ન હતી પણ શું નગ્નતા એ કંઈ દોષ છે ? ના તો પ્રકૃતિમાં છે

અમેરિકાના ગામડિયા નડોના અનમત્ત કર સરિયા નાજના હેવામાં હતા પ ા આ આખો ખંડ તો અમેરિકન નાઈટ્લિનો કોઈ જિન અમેરિકાની ઉઘાડીને આ ી નાખ્યો હોય તેવો લાગતો હતો એની ગ એની ખુરશી એના પંખા એનાં ટામ્બી ન બના અજ ા હતા

અમારી નજર બધા ઉપ ાનો પર ફરતી ફરતી આખર મહાનુભાવ હા પર ઠરી અને આ બધાની અજ્નયા છીએ એ હઈ જન ફી ગયો હતો એણે અમેરિકી માનસશાસ્ત્રનો ઊંડો અભ્યાસ કર્યો છે એમ કહેવાતું હતાની આંખમાં ગર્વ હતો એણે અમને ઈશારાથી બેસવા કહ્યું અને સોનેરી ફ્રેમના ચશ્મા હાથમાં લઈને રમા તો બો ો

કેમ કઈ વહેલા ?

અ ી કેવા ધરની મો ર હતી કે ગાઈમસર નીકળીએ અને ગાઈમસર પહોંચીએ એ તો કોઈ વાર વહેલા તો વળી કોઈ વાર મોડા ! અમે કહ્યું

એ અહીં ન ચાલે જુઓ સાડાનવની નમારી મુલાકાત છે સાડાત્રણ ને દ મિનિટનો સમય વળી બીજાને અપાઈ ગયો છે ! મિત્ર જયશ્રી ! કેમ ?

હાજી ! મધુર ઘંટડી જેવા અવાજે પેલી છોકરી જેનું નામ જયશ્રી હતું તે બોલી

અમારી નજર જરા વાર એના પર ઠરી રહી શું નાજુકાઈ! ૨ પગુ ચા જેવું મો તો સિનેમા નટીને પણ આંટે એવું કપાળ તો જાણે હવાના વ ોવા ન હોય

મારાથી પૂછી બેસાયું આ બહેન કોણ?

મિસ જયની! મારા નાનવેટ સેક્રેટરી! હું ચતુર હતો એણે અમારી જુનવાણી ખાસોમાં રમતા શ ાના સાપોલિયા જોવા ગામડા વાળાઓના આ રિ ના શક્તિ સ્વભાવથી એ જાણભાર હતો એણે આગળ કહ્યુ

વસ ન્ટો મથુર! મજામા? ગામમા શુ ચાલે છે? કઈ ગડદી ઓછી થઈ ખરી? જ્ઞાનિના ઝઘ મચ્યા? રેરીમઠ! શુ ખામોચિવાના ડેમા! હું પોતાના મામ નત્યે મનની ઘૃણા દાખવી રહ્યો હતો કે ગામસુધાર સ નો એ ખ્જાન ી હતો અને એના જ ક્રિમા શેર અને ગામ વ ચે હિ દુસ્તાન–પાકિસ્તાન જેવી મમતા હતી

મારુ નામ મે બ ર્ છે મારુ નામ મથુર!

સરસ સરસ! હાને આ મારી ટકોર ન રુચી પણ એ તો મેનગ્નો માણસ હતો માથુ કાપવાનુ હોય તો પણ મે મિનિ પહેતા એ મારા જ બતાવે બિઝનેસનુ સિક્રેટ (છૂપુ રહસ્ય) પણ આ જ મ્હેવાર છે સજ્નોને બે મિનિ ટ ઝી વાતે પા ણીએ રાવરાવવા ના હોય ને બે મિનિટ પહેના માખણ–પાઉં ચીરસાના હોય વાનીમા ને વાણીમા

મિસ જયની! પાણી!

પાર શ ક સાગીનો એક છોગ હાની ાન જેવા હાથ પર નઈને કનામય રીતે બહાર જતી એ બોલી જી સર!

થોડી વારમા પાણી આવ્યુ

મિસ જયશ્રી ! એવેન્ગાર્ડન !

વગી જયશ્રી નજાકત ભરી રીતે ચાલતી બહાર ગઈ એનુ મરીર માથેથી ખમી ગયુ શુ કળામય અજતાકાપ અમોડો !

મારાથી ફરી પૂછી બેસાયુ આ બહેન કોણ ?

મે કહ્યુ ને ? મિસ જયશ્રી ! મારી પ્રાયવેટ સેક્રેટરી ! એક પ્રશ્ન વારવાર પૂછી ન શકાય હર્ષ ચતુર હતો એ આગળ બોલ્યો

અમેરિકામા ફેશનેબલ પ્રાયવેટ સેક્રેટરી એ ધધાનુ મોટુ મહ ત્ત્વનુ અગ લેખાય છે દાક્તર નુ ર નર્સ રાખે વાગા સુદર સિક્રિટ રાખે

કિ મ સચાલક સુદર નહી રાખે મારા મિત્રે કહ્યુ મારા મિત્રથી આ સહન ન થયુ એ વિરોધ કઈ કહેવા જતો હતો ત્યા મે નવી વાત શરૂ કરી

હર ! નિશાળનુ સમાન તારા પિતાજીના નામનુ મધાવવુ છે નામ રહેતા ઠક્કરા !

ઓહ ! સીજી આવીઅવગી વાત નહિ હુ લાશ લિવેશમા માનતો નથી તેમા (ર માનુ છુ જનમેવા કે ગ્રામસેવા તેનુ મિશનનુ એક અગ લેખુ છુ ગામ ના લોકો ૫ । નરી શકે એવા એ ડાઈ સના (વિમાનના) શેર । વાનો છુ અને હર તન્ન એક હજારનો ચેક અમને ફાળી આપ્યો

સમાન થતો ગનર છે મિસ જયશ્રીએ ફરી અમારુ પાનબીડાથી સ્વાગત કરતા કહ્યુ એ રૂપલાવણ્ય ભરી મોહિની સુ ર ઠ ણકભર્યો મખમલી ગાલીચાવાળા રૂમ તન્ન અધનગ્ન સ્નાનમય તૈગઓ અને

ભલભલા વિશ્વામિત્ર ભરી જૂના પડે મારા મિત્રે કહ્યુ

પણ હવે ભૂલો ન પડે કારણ કે એ અમેરિકા જઈ આવ્યો છે, અને અમેરિકા અહીં લઈ આવ્યો છે

આ ટીમ સાથે અને ત્યાંના હવા અમારી આ વાતો એન્ટિકની વિરુદ્ધ હતી પણ હવે અમારો બાયોલોજિસ્ટ હતો એણે એ રીત મ મરી. વીસની સદીનો સર્વસ્વીકૃત એ નિયમ હતો કે કોઈ અંગત જીવન પર ટીમ ન થઈ શકે એ એની અંગત વાત છે વ્યક્તિ અને વિશ્વ જુદા પડ્યા છે એ અમે ભૂલી ગયા

વખત વીતી ગયો

હવેની સુકૃતિની સુવાર્તા ધરતી આવતી હતી બિઝનેસમાં એ તાજા થઈ ગયો હતો જે ત્રિમિરેકમાં એ પેરો કે જાણે બગલાના ટોળામાં બાઘ પેરો બધા ખાવી અને એ ત્યાગ! કઈ કેવી મોગરો! કઈ કેવા બગલા! કઈ કેવા વરીલ-નારી ટગો!

પણ જુનવાણી લોકો આખમાથી ક્યું શોધનારાઓ કહેતા કે એક જ્યની વીસ હજાર ને બગનો લઈને ગઈ બીજી જ્યની આવી એ પણ કંઈક લાખેનું લઈને ગઈ

ત્રીજી જયની પાખી માથા નીકળી એણે તો હર્ષના લાજના સૂરગ ખેચવાનો નકલ કર્યો પરિણામે હવે ને એની સામડિયણ પત્નીને માર મારીને છૂટાછેડા લેવરાવવા પડ્યા ને ત્રીજી જયની સાથે લગ્ન કરવાં પડ્યાં. કમાણી તો ખૂબ હતી રગુ ગની આમાં સમાઈ જતી હતી ત્યાં એ ફોરેન રિટર્ન માણસ હતો મેનરનો માણસ હતો ભારતવાસીઓને એ જંગલી લાગતો

એ કહેતો ભારતવાસીઓને જીવતા આવડતું નથી લગ્ન કેના

આવડતું નથી ધંધો કરતા આવડતું નથી '

થોડા જ વખતમાં એનો પત્ર આવ્યો કે હું એરવાઈસના રોગ ખપાવવા માટે ગામમાં આવવાનો છું મારે માટે દાક્તરની વ્યવસ્થા રાખજો બાકી ખાન-પાનમાં તો તબિયત નરમ હોવાથી કુમળાં છેલ્લાં બે વરસથી ચા અને વિલાયતના કૂતરાઓ માટે વિશિષ્ટ જાતનાં બનતાં બિસ્કીટ લઉં છું એટલે એની તકલીફમાં ન પડશો.

મારા મિત્રે ઉશ્કેરાઈને લખ્યું ભાઈ એના પિસા હજાર પાછા મોકલો અને આ અમેરિકન જ્વરને ગામમાં આવતો રોકો

અમે એક સવિનય પરત કર્યો અને જ્વરને આવતો રોકવા પ્રયત્ન કર્યાનો સંતોષ લીધો

કોઈની બેન-બેટી

સાગરના જેમ બે કાષ્ઠ ભેગા મળીને પછી જુદાં પડી જાય છે અને પછી ક્વચિત્ જ મળે છે એમ મોહન અને મોહનનું બન્યું.

કૉલેજના ચાર તીન દિવસો અને સ્વપ્નિલ રાતો પૂરી કરીને જેવા બહાર નીકળ્યા, કે સંસારસાગર એમને પણ વારે ભેગા રાખી પછી દૂર દૂર ખેંચી ગયો.

મોહન અને મોહન એક જ ગામના થોડા દૂરના સગા પણ ખરા પણ વિધાતાએ એવા વારટોળે ચઢાવ્યા કે આજ મોહન સાબરમહાલમાં છે ને મોહન એને પુલીખાનના પત્ર લખે ત્યાં તો મોહનની બદલી બનાસકાંઠામાં થઈ ગઈ હોય ને કાગળ ધોયા મૂળા જેવો પાછો આવે! આખર બંનેનો પત્રવ્યવહાર પણ બંધ જેવો થઈ ગયો ને એકબીજા જાણે ભુલાઈ ગયા જેવા બની ગયા.

વિધિ બારે ને રમાડે છે. એક દિવસ સુરત સ્ટેશન પર બંનેનો એકાએક ભેટો થઈ ગયો. બંને દોડ્યા ને બંને ભેટ્યા.

પગથાર તો એમનો હર્ષ હૈયામાં ન માયો. ભેટ્યા ને પછી વાતે વળ્યા. જૂના દિવસો તાજા કર્યાં. કોઈ દિવસ કોઈ વાત એકબીજાથી

છુપાવેલી નહિ કે ખાનગી રાખેલી નહિ! મને એવા મધ્યા કે પાપની કે પુણ્યની પોટલીઓ છોડીને બેસે મ્હો આની દોસ્તીની મજા કેટલી!

'મોહન! યાર! તું કહેતો હતો કે ભગવાન બુદ્ધના વખતમાં મોહન નામનો એક ચતુર પારધી હતો ગમે તેવું સોનેરી પંખી પાડતો, એમ તું પણ પંખીમાર મોહન છું તે આજ સુધીમાં કોઈ પંખી પાડ્યું કે નહિ? મોહન સ્વાભાવિક રીતે બોલ્યો. ઉમરની દુનિયામાં ઈન્કાર આવે ત્યારે વાતોમાં પણ ભાગે ઈન્કાર હોય છે

મોહન એક વાર હસ્યો એ હાસ્ય નખ્ખુ હતું એણે કહ્યું: ઘણાં પંખી ગણતરી કયાં કરવી? અરે તાજી જ વાત તાજું જ પંખી પેલી કવિતા યાદ છે?

કઈ કવિતા? મોહને પૂછ્યું

નથી યાદ તને—

નમણું નમતું લાજતું
કમળકડતું સહેજ નમતું
તનુ-પલ્લવનું હળવું-નીતરતું
મુગ્ધ એ મુગ્ધ સ્નેહના વદન છે

સોહન શેરડીનો સાંઠો ચૂસતો હોય એવી મીઠાશથી બોલ્યો

અત્યારે અડાગે આ કવિતા કયાંથી તને કેમ યાદ આવી?

અગાજે નથી તું તે સાનો ગોયામાર જ રહ્યો. ચાલ તને બતાવું આજ ટ્રેનમાં આ ટ્રેનના જ ડબ્બામાં એક નાજુક સોનેરી પંખી બેઠું છે યાર! કાલિદાસની શકુન્તલા છે શેક્સપિયરની જુલિયેટ છે હૂબહુ વિદ્યાપતિની માનનમાલા જોઈ નો! સોહનને વાત કરતાંય જાણે લાળ ટપકી પડતી હતી

પણ તે ક્યારે જોઈ? મોહને પૂછ્યું

અરે! મુંબઈથી ગાડીમાં બેઠો ત્યારથી એ નજરે પડી છે રૂપ દેખીને ગાડી ઊભી રહે છે ને હું નજર નાખી આવું છું પણ ન્યારે માનિની છોકરી છે ભાઈ મોહન! શું જુવાની છે! અજંતાની સુંદરીઓને ભુલાવે એવો અંબોડો ને બનાવે એવું મોં ' મોહન બોલ્યો એ ...નગીઓની સાથેનું એનું સાદૃશ્ય વર્ણવવા જતો હતો પણ મોહને ...નો

એમ વાતનાવડાં ન કર. નાન મને નજરે બતાવ!' મોહને કહ્યું

સૌ પ્રસ્થાન એ તો પ્રસ્થાન છે જો એક શરત. તું આવો છે હું તને દૂરથી બતાવીશ. એકમાંથી બે જણાને પોતાની તરફ તાકતા જુવે તો કોઈ પણ જુવાન છોકરી એમ માને કે આ કોઈ ગુંડાઓ હશે તારી સાથે મારી આબરૂ જાય પછી મારી સામે પણ ન જુવે.

ભલે એમ કરજે મોહને ઉત્સુકતામાં કહ્યું અને ગવિનું એક વાક્ય ટાંકતાં બોલ્યો સૌંદર્ય એ તો જીવનનો અને એમાંય જુવાનીનો એક ભારે લહાવો છે પછી દૂરથી હોય કે સમીપથી

સોહન અને મોહન બન્ને આગળ વધ્યા. ત્રીજા વર્ગના ડબ્બામાં બારી બહાર મોં કાઢીને બેઠેલ એક સુંદર છોકરી તરફ એણે સંકેત કર્યો અજંતાની કોઈ અપ્સરા ખરેખર સજીવ થઈને આવી હતી. વાંકડી કાળી ભમર અને કુદરતની અભિયોગ નજરમાં સમાઈ જાય તેવો હતો. એ સુંદરી પાણીવાળાને બોલાવી રહી હતી એને તો પાણી હતું ચોકીવાળાએ એને નૂપ દેખ્યું

નૂપદર્શનની સાથે મોહનથી જરાક જોરથી હસાઈ ગયું જો કે સદ્ભાગ્યે એ સુંદર છોકરીનું ધ્યાન એ તરફ ન ગયું સોહન એને બાબો કહેતો તે ખરેખર સત્ય હતું

મોહન ચિડાયો એણે કહ્યું જગથીનો જગથી રહ્યો મોહન!

અરે એટલી વારમાં તેં એની પરીક્ષા પણ કરી લીધી? શું આ તે કંઈ તડબૂચ પેટી છે? સોહને આશ્ચર્યમાં કહ્યું

મોહને ત્વરમાં કહ્યું ભલા માણસ! સ્ત્રીની આંખો જોતાં અને આંખોથી વાત કરતાં આવડવું જોઈએ આંખ એ તો અંતરની આરસી છે એક નજરમાં એ મારા પર આફરીન થઈ ગઈ છે તું કહે તો એના હાથનું પાન લઈ આવું

સોહન નીચે પડી ગયો કૉલેજમાં ભલભલી છોકરીને મહાત કરવામાં એ એક્કો ગણાતો ને મોહન અડબૂથ ગણાતો એ ચિડાઈ ગયો ને બોલ્યો

મોહન! પ્રેમની ગલી અતિ સાંકડી છે જો એના હાથનું પાનનું બીડું લઈ આવે તો આ દશ રૂપિયાની નોટ તને ઈનામ નહિ તો

નહિ તો દશની નોટ તારી તને પાછી મોહને કહ્યું

ભલે જા પણ જોજે મિયાં મીઠું ન બની જતો અહીં ઊભો ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરું છું કે તને એ તારા ઈનામમાં ન મળે તો સારું!' સોહને ચેતવણી આપી

મોહને સ્નાપીની એક ગજરમિત ફેરી અને કોઈ મહાન સાહસિક જેમ દરિયામાં ઝુકાવે તેમ આગળ વધ્યો સોહન જિજ્ઞાસાની અને ઈર્ષ્યાની ઝેરી આંખથી એને જતો જોઈ રહ્યો

અને વાહ રે! મોહન! તું મેદાન મારી ગયો આજ ઉસ્તાદ ખુદ ચેલો બની ગયો ને ચેલો ઉસ્તાદ બની રહ્યો

મોહન ઝરૂખા સામે ગયો ત્યાં ઊભો રહ્યો કંઈક વાતચીત કરતો ફરતો ને થોડીવારમાં પાન ચાવતો પાછો ફર્યો

મોહનના મોમાં બીડું હતું

લાગે પાન ચાવે ને શુ ? ઢેળે'
લાલ પાન ચાવે ને શુ ઢેળે'

વિખ્યાત પખાખાર સોહન ભુખ્ખુ મોહનના હાથે આ જ ચાર ખાના ચિત્ત પરખાયો.

મોહને કહ્યું … નાઈ મોહન! આરી ઓને જેરી એ એક બતનું તપ છે પણ એની સાથે વાત કરી સાત જનની સિદ્ધિ છ શુ એનો ઉત્તમતા આશ!''

પણ મોહન! મને સમજાતું નથી કે તને ક્યાંથી આટલો પરિચય થઈ ગયો? કઈ વાત પણ ન થઈ ને તું ક્યાંથી એના મનની વાત પામી ગયો? મોહન મૂંઝાઈ ગયો હતો જે નિશાળનો એ પોતાને ગુરુ માનતો એ નિશાળનો એ હોશ નિશાળીયો નીકળ્યો.

જેમ વાણીથી તેમ પખાવ એમ મૌનથી પણ પરખાય. આત તો જેમ વાણી ને મૌન બને હાથ વાત કરે છે મોહન તો જાણે સ્તનિશાની માન્યતો આય ક બની ગયા હતો

નો વાત છ કે તે જનતી આ ચાર વાત કરી મોહનને ઘણ થઈ

તો કહે તો ફરી જ જોવું? બીજી વાર એના હાથનું માર માટે આને ના ક મેં પાન લાવું?

બને નાહને દોડ લીગીને આવ્યું જ કર્યું

મહન રાગી એ સુંદર છોકરી પને ગયો અને તેના પાન ફર્યો. એ બોલ્યા મહન બારે નજાણ હીના થઈ છ

સ લેતો ના. હું નહોતો કહેતો? શું નપદ કાઢયું? મહન ખુશ થઈને બોલ્યો

ના ના એમ તો એ મા ! પર આફરીન છે પણ મે કહ્યુ કે મારા દોસ્ત માટે પાન આપ ત્યારે એણે કહ્યુ કે તમારા દોસ્ત કોઈ ધૂધરા મા નારી નથી ! વધુ કહ્યુ કે એને માટે તમે પાન લેવા આવ્યા ? એમને કહો કે આ લઈ ને આવે ને પાન લઈ જાય. યાર મે કહ્યુ કે મારે તને ગમ સોસ્યુ

મોહન તો અડધેથી વાત ઉપાડી લેતા બોલ્યો ચિંતા ન કરીશ સુંદરતાની સેવા ઉઠાવવી એ તો જુવાનીનો લહાવો છે હું જાતે દુકાને જઈશ એ શીરીને એને હું જાતે પાછી લઈ આવીશ રૂપ પીવા પડે તો એમા પણ મને મજા છે

વારુ તો જલદી જા ગાડીનો સમય થતો જાય છે

મોહને પાટલૂનની ચેન ઠીક કરી ખિસ્સામાંથી કાંસકો કાઢી માથુ ઠીક કર્યું ગૌન પર ઠીક કરી અને વાની હું જાતે ઊંચકીને લાવ્યો પ્રેમ પાન એણે મોજશાજ ખાડી દીધી. એ જોઈને ઊભો રહ્યો પેલી સુંદરીએ અંબોડા પરથી સરી ગયેલો સાડુ જરા ઠીક કર્યો હાથીદાંત જેવા હાથ લંબાવી હું લીધી ને બોલી,

માફ કરજો હો

ન બોલો એવુ બનાવો બીજી કોઈ સેવા ! મોહન ભાવા વેશમા આગળ બોલ્યો મને માફ કરશો મારો મિત્ર મોહન જરા બાવો છે બાકી હું તો સૌંદર્યનો સદાનો સેવક છુ

સરસ તમારુ નામ મોહન કે ?

હા

'એ કામ કરશો ? મારી આ એક ટિકિટ થઈ કલાસમાથી ફર્સ્ટ ક્લાસની કરાવી લાવશો ? વળી તમે બન્ને મિત્રો પણ ફર્સ્ટમા

આવો તો શુડ કંપની થાય ને કટાગાનરેનો રસ્તો જલદી ખાઈ જાય તમારા મિત્રને જ મને મોરત લાગુ તમા। એ મિત્ર ગીના છે તમે સ્માર્ટ છો

જરૂર એ તો સાવ સારો છે લાવો ટિકિટ

લો ' સુ રીએ ટિકિટ માગીને આપી

મોહન દોડતો એણે ટી ટીને શોધી કાઢ્યો સુરતથી આગળ શેડની નણ ટિકિટ પ્રથમ વર્ગની ખરીદી લીધી

ટિકિટો બદલાઈ ગઈ સોહને પાકિટમાંથી નોટ કાઢીને આપી દીધી ટી ટીએ પરચૂરણ આપતા વાર ન કરી

ગાડીએ સીટી દીધી

સોહન દોડતો ટિકિટ આપી આવ્યો ને આવતા સ્ટેશને ડબ્બો બદલી લઈશુ તેમ કહ્યુ

પેલી નખરાળી છોકરીએ પાનનો ઘા કર્યો સોહને વાગ્યો ગુસ્સો લહેરાવી એનો કેચ કરી લીધો

ગાડી ઉપડી

ફરી સોહન અને મોહન ડબ્બામા ગોઠવાયા

પણ મોહને મોહનને ઠીક ઠીક ઉધડો લેવા માડ્યો 'રે મૂર્ખ ! કોઈ ભલી છોકરીઓને આ રીતે ભરમાવે છે ? એણે મને કહ્યુ કે તમે સ્માર્ટ છો મોહન બાકો છ હવે આવતા સ્ટેશને આપણુ બન્ને ફર્સ્ટ ક્લાસમા બેસીશુ ત્યા તુ જરા ડાહ્યો થજે નહિ તો મારે તને ન છૂટકે બીજા ડબ્બામા મોકલવો પડશે'

વારુ વારુ ! મોહન છોભીલો પડી ગયો હોય તેમ બોલ્યો એણે કહ્યુ પ્રતિજ્ઞા લઉ છુ એ મને બોલાવશે તો જ બોલીશ. કહ,

હવે પડી?'

"વારુ વારુ!" મોહનના મો પર વિજેતાનો ગર્વ હતો

બીજા સ્ટેશને ગાડી ઊભી રહી મોહન કુલીને લઈને એકદમ દોડયો પેલી સુંદરીનો બધો સામાન નીચે ઉતાર્યો મોહન પણ મદદે આવી પહોંચ્યો સામાનમા ઠીક ઠીક નગ હતા ગાડી થોડો સમય ઠેરવાની હતી જોગ મોહને ઉચક્યા બાકીના કુલીએ મોહન મહા ઉસા નીકળો એનું કંઈ ન ચાલ્યુ

મોહન અને પેલી સુંદરી છૂટે હાથે પાછા પાછા ચાલવા લાગ્યા. મોહન મોહનની ભલાઈ પર ખિજાયો પણ બીજી તરફ પોતાની આ સેવાની સુંદરી મનમા કદર કરશે એમ સમજીને રાજી થયો

ડબ્બામા સામાન ગોઠવાયો. સામાન પર લખ્યુ હતું.

મિ. મોહનલાલ રાસ. મુબ

મોહનને એકદમ આશ્ચર્ય થયું એણે પાછા ફરીને પૂછ્યુ અલ્યા મોહન આ સામાન પર તારુ નામ ક્યાથી?

મોહન હસ્યો ને બોલ્યો યાર! દુનિયામા હજારો મોહન છે

ગાડીએ સીટી મારી અને બધા અંદર ચડી ગયા મોહને સામાન બરાબર ગોઠવી દીધો પછી બધા સીટ પર ગોઠવાયા

મોહન સુંદરીના પડખે બેસવા ઈચ્છતો હતો પણ એ મોહનની બાજુમા જઈ બેઠી

પાન ખાશો કે? સુંદરીએ મો મલકાવતા કહ્યુ

અરે ભિખારી નહીં સાવ!" ને જાણે કોઈ અક્ષમ્ય અપરાધ થયો હોય તેમ મોહને પાનનુ બીડુ ખિસ્સામાથી કાઢીને મોમા મૂક્યુ સોનાની ફ્રેમવાળા નંબરના ચશ્મા સાફ કરીને ફરી આંખે ચઢાવ્યા આ

સુંદરી એને દૂરથી જેટલી આકર્ષક લાગતી હતી એટલી પાસેથી હવે લાગતી નહોતી શું ડુંગરા દૂરથી રળિયામણા લાગતા હશે!

'વારુ આપનું નામ?' સોહને વાત શરૂ કરી

માનિની ' સુંદરી બોલી

મિસ માનિની! આ તમારા સામાન પર મોહનનાથ વ્યાસનું નામ કેમ? એ કોણ છે?

મારા પાર્ટનર છે'

'તમારા પાર્ટનર! કઈ કંપનીમાં?

જિંદગીના વીમાની

ક્યાં રહે છે? શું કરે છે? ઓફિસમાં સાથે કામ કરતા હશો? સાથે કામ કરવાની પણ મજા હો!' સોહને પૂછ્યું એના મોંમાં પાન હતું પણ કંઈક કડવું લાગતું હતું ધીરે ધીરે એની કડવાશ વધતી જતી હતી પાન થૂંકી દેવાનું મન થતું હતું, કોગળા કરી મોં સાફ કરવા બે ચાર વાર ઈચ્છા થઈ પણ કરી પણ એમાં માનિની કદાચ પોતાનું અપમાન લેખે તો? બધી મહેનત પર પાણી ફરી વળે

સોહને ફરી પાર્ટનર વિશે નન પૂછ્યો મોં તો અત્યંત કડવું થઈ ગયું હતું ન જાણે પાનમાં શું નાખ્યું હશે!

મોહનથી હસવું ખાળી ન શકાયું એ બોલ્યો પખીમાર આદત! માનતીનો પાર્ટનર મોહન તે હું આ તારી ભાભી થાય

અને પતિ-પત્ની એકમીજાને તાળી આપીને હસી પડ્યાં મોહન એ ઘડી ચમકી ગયો એના મીઠા પ્રેમનો સ્વાદ કડવો વખ થઈ ગયો

મોહન બોલ્યો તારી ભાભીને હમણાં દીકરો આવીને ગુજરી ગયો ઝીણો તાવ રહે છે અમે હવાફેર માટે આબુ જઈએ છીએ.

કાજળ અને અરીસો

પાનમાં ઝેર નથી બીજ મા કરીનાઈનની ભૂકી છે નીરોગી છે

એક તમે મને મનાવ્યો ! તમે મને બનાવ્યો ! ને સોહનને કાપો તો લોહી ન નીકળે એવું થઈ ગયું

અને સોહન ! એક બીજું સગપણ ... માલિની તારા મામાની દીકરી બહેન થાય. એને એક નખરાળી નણંદ છે એ ત્યાગ પહેલા જ તારા માટે એની વાત કરતી હતી ' મોહનલાલ સામે આગળ ચલાવ્યું

માલિની ખડખડાટ હસી રહી હતી

સોહન બોલ્યો સ્ત્રી જાતથી તો હવે પરણવું નથી વૈરાગી થઈ જઈશ

સાચી વાત છે તારા જેવા પ્રેમના રોગી માટે બીજો રસ્તો નથી પેલો પખી પરણવામાં ... સોહન પારધી પણ ભગવાન બુદ્ધ પાસે જઈને આખરે વૈરાગી થઈ ગયો હતો

બધા હસી પડ્યા ગાડી પણ પાવો વગાડીને એકાએક થંભી ગઈ

ગાડી આડે ગાય કપાઈ ગઈ હતી

સાધાર

અર્પણ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

વાજિંત્રોના સૂર વાતાવરણમાં મ ભરી રહ્યા હતા

મારી નાગરવેલને પુત્ર જેવું એક નાનું મોઢું પણ ફળ જેવું હોત ને તો ? આમાં ડો દેત! પુરુષે કહ્યું ને ભારે નિશ્વાસ નાખ્યો. એના શ દોમાં નિ.સતાન પત્ની માટે રોણો હતો.

દીકરી તો ફૂલના દડા જેવી દીધી છે સ્ત્રીએ મુને ઉમેર્યું ભલા માણસ દીકરી શું કે દીકરો શું ? બંને સરખા કોણ આપણને તારી દેવાના હતા ?

નોકરીને શું કરે ? દીકરી તો દેવાની બીજ દીકરો જોઈએ મારે દીકરો હોત તો આવો નમણો રૂપાળો હોત અરે મને આ નગરશેઠના પુત્ર પર પેટના દીકરા જેવું વહાલ જાગે છે પુરુષે કહ્યું

એ મારો જ દીકરો છે એમ સમજ ને! સ્ત્રીએ રૂપાળા કમાન જેવા ભવા નચાવતા મુ

ગાંડી! એમ તો ગામ આખાની ગાયો આપણી જ ગાયો છે ને! મનને મોટું રાખીએ તો ગામ આખાના દી રા આપણા જ દી રા છે અને આ ભાવના સૌ મનમાં રાખે એને પછી તમારો સ્ત્રીઓનો પ્રસૂતિની પીડામાંથી છૂટકારો ન સહ ખાવાની કે ન સુવાવડ આવાની!

બોઃ નથી કહેતી તારા સમ! એ દીકરો આપણો જ દીકરો છે મારા પેટનું ફરજ છે સ્ત્રીએ ભારથી કહ્યું

મારા સમ? પુરુષને આશ્ચર્ય થયું પત્ની પતિના સમ ખાય ત્યારે ત્રાગુ જાય પણ ખોટું વેણ ન મ?

હા હા તમને પુરુષોને કંઈ ગમ ન પડે તમને તો માર બધું ને મ સીવું એટલું આવડે જો સાભળ! નગરશેઠના પત્નીને સતાન જીવતા નહિ હવેની વેળાએ દીકરો ન આવે તો નવા લગ્ન

લેવાવાના હતા. માતા અને શેઠાણીના સ્વભાવમાં હતા એકવાર એકાંતે શેઠાણી મારી પાસે દુ:ખ રડયા. બાર બાર આંસુ પાડતાં અરેરે! મને થયું કે સુખ અને દુ:ખ કેવી અજબ વસ્તુ છે આપણે માનીએ કે સુખ મહેલોમાં રહે છે ને દુ:ખ આપણાં ઝુંપડામાં-પણ એ સાવ ખોટું છે શેઠાણી હતાં દુ સાત મહેલો દુખી હતાં સુખીએ દુ:ખી ના કેટલાક રાખવો બધુંએ શાસ્ત્રમાં એમ કહ્યું છે આ માટે ને શેઠાણી સાથે સોદો કર્યો આ બેનની સોની

હતારીની! આખર નીચ એ નીચ પૈસા માટે પેટ વેચ્યું કે! આ મોટા મહાત્માઓ કહે છે કે મા પ્રમાન વચન ન વેચ ન નીચ. પણ અહીં તો વાત જેવી ઓળખો આ રાત ખાતી પાડે છે નહ લોકોને ભૂખ પાડે છે પુરૂષ કે

પૈસાનો તમ તો ઉગ્ર અને દ વ આપણને પેટ મસવાની વસ્તુ પૈસાનો ગુ ખપ કે જે પૈના હતો તા નવરાઓને એક પગ નીચે ભરી ભરવાનું મન થયું આ પૈસાનો નાશ નગરો ન મેં જુની દોરી લીધી નાગો રોકો અમને આપ્યા વિરુએ જુવાના કયા

રંજિત ના ભેરથી વાગી ચાલતા આરા જુગનની જનનીને ઓ જનકને અરે મિનો અર્પાઈ ચાલતા

વંદ કે દુનિયા રાકે તેજો, અને વખ ર્ડે કોને!

પુ ત્રી આખ રાખી એ મા ચાર્ડે આગ વધી ગયો વ રોગ રાજમહેલ નજીક આવી ગયો હતો નવ જના પુત્રો ર ર વા પુર નગર પાસે આવી ગયા હતા પુત્ર તેજની જ મ ર ર્ડ ખૂબ પાડી

થ માતો રસ્તો' જુવાન મા . પુત્ર

ન રો એટલે ન જવો! વ ડગ ખુચ્ચ ન ક રી ર ! મ હ હજાર એના ત્યાં અરે! આ માતાનું નામ હનાની નાયહાતી

ફાટી ગયુ છે એને જરા બોધપાઠ આપો!

રોગુ હિંસક થતા જતુ હતુ, ત્યા વરતાળને સન્માનવા નજીક આવેલા નગરનાયકનો રાજદંડ જેવો હાથ ઊંચો થયો એમણે કહ્યુ

નાહક કોલાહલ ન કરો ન્યાયતંત્ર સત્યાસત્યની પરીક્ષા માટે સમર્થ છે અરજદારને અરજ કરવા દો!

અરજદારને તો ગાંડપણ વ્યાપી ગયુ હતુ, એણે બધી વાત વિગતવાર કહી દીધી

ધરમાગણે કહેલી વાત જુદી વસ્તુ છે એ ધૂળમા લીટી બરાબર છે રાજદરબારમા કહેલી વસ્તુ જુદી છે એ વજ્રની લકીર છે હવે એના સત્યાસત્યની જાચ થવી ઘટે આ માટે જુવાન વરવાડાના પિતા નગરશેઠને હાજર કરવામા આવ્યા એમનો જવાબ થયો. એણે કહ્યુ મને હલકો પાડવા આ તરકટ રચાયેલુ છે નવી હવામાં ચાલેલા ફાગ્યા છે નવા ધર્મોએ એમને માથે ચઢાવ્યા છે મહાજનોએ એમને આગળ વધીને સમાનતા આપી છે હવે ફાયદો ફોગી લે સહુ!

રાજગુરુએ કહ્યુ પાપ જાણે આપ મા જાણે બાપ બંનેની માતાઓને બોલાવો સત્ય એમની પાસેથી જાણશે તો જડશે'

થોડીવારમા શેઠપત્ની હાજર થતા એમણે કહ્યુ હરિજન કહે છે તે સાચુ છે એ વીરુ ચાકરાણીનો પુત્ર છે મારો નથી

શુ વીરુ સારો છોકરો કે નહિ?' એ પૂછ્યુ

સંસારમા સ્ત્રીઓ ઘણી છે અને ગુ ઘણા થયા છે પણ વીરુથી હેઠ આ નારી નહોતો અમપણુ હતુ જે આપણાથી કદી થઈ શકવાનુ નથી કાનુ કહેવુ હોય તો મને ઠટે તે મંજૂસ પોતાના પાંજરાનુ પ્યારુ પંખી પણ કોઈને એમ ને એમ આપી શકતુ નથી ત્યારે આ તો જીવનના અરણનુ દાન છે શેઠપત્નીએ કહ્યુ

આ જ વખતે અષ્ટ પરથી જુવાને કૂદકો માર્યો. દોરીને પોતાના આગળ પિતાના ચરણમાં પડ્યો ને બોલ્યો

હું વીરુનો પુત્ર છું. એકપત્ની મારી સતી મા છે. પણ તમા મા તો વીરૂ છે. હું આગળ એક વાર નહિ પણ સાતવાર! જન્મ કોઈનો દાનો નથી. જાતિ કોઈને દીકરો બનાવી શકતી નથી. કર્મથી જ માણસ [illegible] કરે છે. મને નષ દળી [illegible] વાત સાચી કરે ' જુવાને કહ્યું

અમે ચારણને નહિ પરણીએ! કુમારિકાઓ પાલખીઓમાંથી [illegible] આવો

અરે! તને મદભામાઓની વાણી સાચી નથી! શું ઉચ્ચ શું નીચ! વિરૂ તો ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ નીકળ્યો છે. આખું જગત સમાન [illegible] કહ્યું છે ને આપને [illegible] કહ્યું

[illegible] જાતિ ન [illegible] વાતોથી કોઈ વાત બનતી નથી. અમે [illegible] કરી કહ્યું ને પાલખી [illegible] પરી

[illegible]

મને પર [illegible] વાતો [illegible] લાગે છે!

[illegible]

[illegible] જેનું નિશાન બાકી છે

સિપાઈઓ દોડયા વીરુ આ ગરબડમાથી છૂટવા ગજાતપેલી વેર પહોચી ગઈ હતી ભિખારીના પેટમા ખીર ટકે તો સ્ત્રીના પેટમા વાત ટકે એ કહેવત એને માગની જેમ બેઠી રહી હતી. ગમે તેવી તોય હુ સ્ત્રી! મારા પેટમા સત્ય ન રહી શક્યુ કોણ જાણે મારી એક જીભ કેટનો અનર્થ જ માવરો? વીરુ અધ બેભાન બની ગઈ હતી સિપાઈઓ એને તેડવા દોડતા આવ્યા ચાડાનોની સ્મશાન જેવી ઝુપડી ઓમા એ દહાડે જીવ આવ્યો પણ ત્યા વીરુ છે ના શ્વાસ લેતી પડી હતી એ કહેતી હતી

સ્ત્રી માગફૂટ વિર પવાની હકે પણ પ્રેમનો એ કણ હૈયામાં ન સઘરી હકે સપિણી પોતાના બાળને પ્રેમના સહારે મે બાળ કને મોટો કરી સહાર્યો તમે જઈને કહેજો સમ ખાઈને કહેજો કે એ વત્સાડો મારો બાળક નથી! એ જૂઠુ વચન મારો ઉદ્ધાર કરો. કદાચ ભગવાન મને આ જૂઠ માટે માફ નહિ કરે તો હજારો વર્ષ સુધી નરકની જ્વાળામા સુખે જલીશ! ભગવાન! મને નરક દેખાડ પણ મારા પુત્રને એવો ને એવો રાખ! ને વીરુનુ કોમળ પ્રાણપખી દેહના માળામાથી ઊડી ગયુ સિપાઈઓ સદેશ લઈ પાછા ફર્યા બોલ્યા

વીરુ મૃત્યુ પામી છે એ જગત પાસે મો બતાવતા શરમાઈ ગઈ"

પેલો ચાડાલ પુરુર તરત બોલી ઊઠયો હુ ગુનેગાર છુ કબૂલ કરુ છુ કે મે રાજ્યની લાલસાએ રોહને હલકો પાડવા આ નાટક રચ્યું મને સજા કરો!

પુરુર પોતાના હાથ પોતે બાધી રાજાજી સામે હાજર થયો પણ નગરશેઠ વચ્ચે દોડી આવ્યા ને બોલ્યા

ચાડાલ સાચા છે રોકાણી સાચા છે વત્સાડો મારો પુત્ર નથી!

હુ શ્રેષ્ઠીપુત્ર નથી ચાડાલસુત છુ એની મને શરમ નથી પણ

નર છે આવા માતાપિતા ક્યાં જુગમા કે [illegible] મ ? વરવાડા બેસી રહ્યો

આ વખતે રાજકુંએ રાજક [illegible] ના કરતા કર્યુ

વાજિંત્રો ફરી રમાડો વરવાને ફરી શણગારો

[illegible] અને નગર પત્નીએ આ [illegible] નરે નર નરનારીઓ દરબાર ફેરી રહ્યા

રાજા પોતાની પુત્રી [illegible] ને આપે છે આરંભના રાજવાની વાતોના [illegible] પત્તો કર્યો આ જે સાચા આ [illegible] રાજકુ પોતાના પસંદી કરે છે ! વળ કોઈ એક સમાન ! મલાયનામે કરુ

રાજમહેલમાંથી એક પાલખી આવી ચાલાક [illegible] તેજ રોજની રાજકુમારી આમાંથી ઉતરી પુરોહિતે અગ્નિ [illegible] નમસ્કાર [illegible] કર્યા વાજિંત્રોએ [illegible] વગાડ્યો [illegible] કર્યા

અને પત્નીઓ તૈયાર છીએ [illegible] પલખીમાંથી [illegible]

કહેવાની [illegible] અને [illegible] નીચલા આરે [illegible] સાને એક [illegible] અમારુ [illegible] [illegible] નહિ [illegible] પાલા માટે નહિ [illegible] કોઈના સ્ત્રીઓને [illegible] રાજકુંએ સ્વાગત આપતા કરુ

ને [illegible] [illegible] કરીને [illegible] વાત [illegible] છે

[illegible] નીચ છે [illegible] પત્નીના [illegible] છે

[illegible] એક [illegible] છે

ન દૈન્યં, ન પલાયનમ્

એ ક નંબર છે નંબ નો પોલીસ અમલદાર છે મારામારે છે લુ ટાળી સોનેરી ને રૂપેરીઓનો ગોવર છે શ્રીમંતોના સ્વર્ગ માં એ આ પરીઓને પહેરાવી કરી રૈમો પે ા કરે છે।

એ અમલ ાર એક રૂપવતી વિધવાને રાખીને બેઠો છે બૈરાંછોકરાં છે પણ ધધા એના રાવણના છે

વિધવાબાઈ નાખી ગઈ છે ફરિયાદ કરે છે પણ કોણ સાંભળે? વડુ મ દિયારે વડુ નાત એના પર ગુજરે છે। પાડોશ બધો આ પાપ સામે ખામો । છે। સંસારમાં સમ સમજી સમાલીઓનો સિદ્ધાંત પ્રચલિત હોય ત્યાં પારકી મરાને કોણ નોતરે? પગ પર કુહાડો મારે કોણ ને?

સ જ્જનોની ખામો ી, આંખ આ ા મન હમેશા ુ ંડા રીને ફરતુંપ બનાવે છે એક વ્હાણ જાહેર જીવનના એ બી–ચોઢા પાસે એ અધિ ારીના અનાચા ની ફરિયા આવે છે। એ સામનો ત્વા તરત સ જ થઈ જાય છે।

હિતેચ્છુઓ ચેતવે છે વાતને મારણ પર પ ડવો સહેલ નથી પોલીસ અમલદાર છે પાને હથિયાર હોય।

પણ નહિ નહિ! ન દૈન્ય ન પલાયનમ્! પોલીસ હોય તેથી શું? હથિયાર હોય તેથી શું? જો આ બધી વાતોથી ડરીએ તો પછી સમાજની સેવા ન થાય. આમ ને આમ તો બીને મિયાની મીંદડી બનાવી દીધી છે.

અંધારી રાત સમસમ વહી જાય છે. નગરના નાના ભાગમાં એ સ્થાન છે. ઝાઝી વસ્તી નથી. નીરવ એકાંત છે. મારીને ફૂંકી નાખે તો કોઈ બચાવનાર નથી! અજનમ યોદ્ધો ત્યાં જઈને ઊભો રહે છે. દ્વાર ખખડાવે છે.

અંદરથી વાઘ ગાજે છે: કોણ છે એ? કોને મરવું છે?

યોદ્ધો પડકાર કરે છે: ઉઘાડ ઓ કુત્તા! ને દ્વાર ખખડતાં ઊડે છે. શાંતિ બંધાય છે. આખર દ્વાર ખુલે છે. માત્ર સ્ત્રીને એ અમલદારને પકડીને પોલીસની વાનમાં બેસાડે છે. નિરાધાર વિધવાને ત્રાસમાંથી મુક્ત કરે છે.

પોલીસ અને પોતાના હાથ! અને પોતાની હિંમત! એ અમલદાર પર કામ ચાલ્યું. ને સાક્ષી-પુરાવાવાળી કોર્ટમાં જે થયું તે પણ એક ગજબના હાથ આ રીતે એ વિને ફસાઈ ગયા. આ બધી યોદ્ધાના દાવે ને સૌને કૂણું નચાવનાર એક માનેતી સભ્ય સમાજમાંથી નાત માટે બાતલ થયો.

આ આ-યોદ્ધાનું નામ નારુભની યોદ્ધા.

અરે યોદ્ધાની એક વાત છે. જીવન યોદ્ધાનું બીજી વાત છે. એમાંય એક ખાનદાન ઘરમાંથી આવેલી કુલધારીમાં પરવરીશ પામેલી યુવતી માટે તો યોદ્ધાનું જીવન અતિ કઠિન છે!

અને તેમાંય કાજળની કોટડી જેવા સમાજ વચ્ચે, સ્ત્રીને દીન નજરે નીરખનાર દુનિયા વચ્ચે, અનાચારોના ધામ વચ્ચે ગુંડાઓની

તેને ખબર કરે

હાક પડે ને રજપૂત ઘરીએની રાહ ન જુએ એમ આ યોદ્ધાએ તૈયારી કરી સ્વજનોએ ચેતવણી આપી કે ખૂન કરીને હાથ પ । ધોયા વગર જમવા બેસે એવા નો ની વચ્ચે જવાનુ છે બહમતા માંનુ ગ‌ુ નથી તો તમે તો સ્ત્રી !

સ્ત્રી એટલે શુ ?' પમ્મર આવતી માગર વહેતી થઈ ને મોએ ધ ની વસ્તી વચ્ચે ત્રા ણમા પાયગેના ખાગવાઓની જીવતી ચોકી વચ્ચે થઈને પરાગુના ઘરમા જઈને ની રહી એ પઠાણની પત્ની સામે ઊભેલી વીસ વર્ષની યુવતીને હાથ કરી ! બધાની વચ્ચે એને મોગરમા બેસાડી જઈને વિમાસગૃહમા મૂકી પ્રત્યેક ઘડી ખૂનની આશ ન સાથે વીતતી હતી

પઠાણ પાછળ આવ્યો કોણ જાણે કેમ પણ એ ભેદ ખાઈ ગયો હતો એણે કહ્યુ અગર આપ ન હોતે તો હમ કિસીકો ભી ખતમ કર તે ! લડકી વાપસ કીજીએ !

પણ આ એક પઠાણ હતો સામે સવાઈ પઠાણ હતો ! લડકી વાપસ ન હોતી નિરધાર નગર થયો પઠાણ ઘણુ મથ્યો પણ લડકી વાપસ ન થઈ તે ન થઈ ! પઠાણે ઘણા આગ ખાવા ઘણું જોર કર્યું પણ બધુ નિરર્થક થયુ !

આ તો એક પઠાણની વાત થઈ એવો જ એક મિત્રનો જનૌર ! ક્યો માણી જેવર પર ઘરો નહી ધરો ? જનૌર ઘણો માયાળુ છે અનેક સ્ત્રીઓ એના હાથમા રમતી હોય પડી પોતાની એમની એક સ્ત્રીની પરવા ન કરે ! ફરીને મારે-ઝૂડે ! જીવતુ દો ભ્ય રોજ દેખાડે !

જ્યોતિસઘની કચેરીએ ફરિયાદ આવી એ જનૌરને મિત્રમાથી ઓલાવ્યો એના શેઠને કહુ શેઠ પણ એને શિખામણના બે અક્ષર

શું? અથવા પૂજા એને કલકત્તાના મહાકાળીના મંદિરમાં ભોગ ચડતા પશુની થાય છે તેવી પૂજા! એને સ્વર્ગ મળે માટે શું એક નરક ભોગવે?

છતાં આગવીય સમતારેખા મનને ભાર નેરવું આપે છે! આવી સ્ત્રીઓ—તે પણ યુવતી અને તેમાંય બીકણ જિવાતી દેખાતી ખાનદાન ઘરની લાડકોડમાં ઉછરેલી ગુજરાતી દીકરીઓ દાદાઓને સામે મોએ પડકાર આપે છેક કે જગત સમાન ગણે રાત અને દિવસ એક લેખે પરાણે સામે સવાઈ પરાણું થઈને ખડી રહે આગળ વાંચીને પણ નબળા-દુબળા ધાનીકારા ગુજરાતી જુવાનની છાતી ભભક મહુ રે અને આંતરરાષ્ટ્રીય વિચારસરણીની રીતે બીજું વિચારીએ તેમ આ સ્ત્રીરત્ન વિર વિચારીએ તો એ ગર્વ લેવા જેવી બીના પણ લાગે આજના ભારતના નવા ઇતિહાસના અધિકિવિઓમાં સ્થાન પામવા યોગ્ય લાગે

ધર્મે પણ સ્ત્રીની સ્થિતિ ખોટી સરજી છે! દેવને અર્પણ કોણ થાય? દીકરા નહિ દીકરી! સેવા-પૂજા ને કરી કોણ બાંધે? દીકરી! સ્ત્રી પરિગ્રહમાં લેખાય. મંદિરના કપાળા ઘટનાઓ તીને પણ કપની જે કુસેવા-કુભક્તિ થાય છે તેની સામે પણ આ નારીરને પડકાર ક્યોં છે અને હિજરાયેલી-દુભાયેલી સ્ત્રીઓને જીવિકાઓ અપાવી છે શોધવતી રાખી છે

મડદા પણ એને નૂચ્યા છે હૈયું કમકમાટી અનુભવતું હોય અને હામ ભીડીને આ કામ ક્યોં છે

સ્ત્રીઓના આપઘાત કેટલી બીના બન્યા છે અસહાય સ્ત્રીને ઘરના ત્રાસમાંથી છૂટવા જળમાં અગ્નિનું શરણું લેવું પડે છે એ વખતે મડદા ઉઘાડી ઉલટાવીને જોવા મોં-મરણનો તારીખે કાઢવો ખરેખર વિષમ હોય છે નાક ફાટી જાય માથું ચક્કર ખાય અક્કલ-હોશિયારી ખોવાઈ જાય સખી એ પ્રસંગને અકસ્માતનો પ્રસંગ ઠરાવવા

માયાળુ ખરી કરતા હોય ને પોલીસ આમા પ્રસાદ શોધની ! ઓહ ! જેવાતેવાને તો ઈશ્વર એ દશ્ય ન દેખાડે ! નહિ તો ઈશ્વર પણ અભાવો થઈ જાય.

એક વ્હારો રાતે વટડી વાો છે કેસ્સિા છે—એક બાઈને એક ઉપાડીને કયાનો કર્તા ફરે છે ! બાઈના પતિનુ ખૂન થયુ છે અને વરનો એ વિનાશ છે ! ખૂન કરનારો એને લઈને મજુરજનીઓ છે બાઈ ત્રાની ગઈ છે આ માટે એક વાર ક મ ઉદ્દાનો પછી વુ દુષ્કર છે સમાજ રાતોરાત એની સામે ઘણી ઘણી દીવાનો નાખે છે એને માટે પ્રાયશ્ચિત્ત નથી—માત્ર પ્રાણત્યાગથી જ એ ધોઈ શકાય છે

શોધ આ ર ગામી નજ્ઞ બાઈ મળતી નથી ક્યા અમદાવાદ, આબુ ક્યા ઓડ ! પોતાના સાથીઓ સાથે રાતના બારે ગામ જગતમા એ ઘૂમે છે મોટરના યંત્રો બગડે છે તો પગ જમીન ખૂદે છે !

આખરે પત્તો મળે છે !

બાઈ તોય સાચી વાત કહેતી નથી ગુનેગારીમા એની સાથીદારી એ એના પતિનો પત્તો આપે છે એના આશકે ધારિયાથી ટુકડા એક વખારના છેડે મ દુ દાટ્યુ છે ! અ ૈઅગ કાપી નાખ્યા ને પેટનુ બાધ્યુ છે !

ખૂનને પદર દિવસ વીતી ગયા છે પોલીસની અને પચની હાજર લાશ કઢાવામા આવી પણ એ ભયકર બ ધૂ મારે છે ! નાકે દીધા વિનાય ત્યા રહેવાતુ નથી !

પોલીસ એ વડીએ નિવેદન માગે છે ! બે દહાડાના સતત ઉજાગરા ખાવા પૂરુ મળ્યુ નથી નાહવા તો ક્યાથી મળે ? વિનતી થાય

કામના તો ડુંગર પણ હતા કોઈ કામને એ ધનીની મોજ ન માનતા કામને નવરાશની પળો ગુજારવાનું નિમિત્ત ન બનાવતા એમાં ઓતપ્રોત બની જવા એમણે કહ્યું

નીરુના ને ચારિત્ર્ય ગર્ભસ્તંભોના ભવ્ય ધના બે પૈડાં હતાં. કોઈ પણ ખરી ગમ ગીરીની ના કહેવાના જીવનનું અપમાન સમજાતું!

ને ચારુબહેન ગુરુનાં સુપાત્ર શિષ્યા થઈ રહ્યાં!

અલબત્ત ત્યાંસુધી આવી સંસ્થાઓમાં સમાજે તિરસ્કૃત પતિથી હડધૂત થયેલી ઘરથી બહાર કાઢેલી ત્યક્તા તિરસ્કૃતા અનેક નારીઓ ભિક્ષાર્થે આવી ધામે ફરતા તેમજ પુરુષ સામે દાઝ મનમાં ભરી સ્ત્રીની રખેવાળ બનીને ઘૂમતી! વેર પોષતું એમનું અંતર પુરુષોના તિરસ્કારમાં સંતુષ્ટ થતું! અને એને આવી સંસ્થાઓ આશ્વાસનાનું કે પુરસ્કારી તરીકે પંકાતી.

ચારુબહેનનો પ્રવેશ એ રીતે થયો નથી. દિલમાં શાન્તિ અને મમતા લઈને આવ્યાં આ સેવાક્ષેત્રમાં! એક ભાવના લઈને આવ્યાં!

મનમાં ન રીસ છે ન ખીજ છે ન કોઈ ઘા છે. ફૂલપથારીમાં પોઢનારાં ખમ્મા ખમ્મા થનારાં દીકરી થઈ દીકરાનાં લાડપાન પામનારાં ફૂલમાળા શાં સુકન્યા જ્યારે ક્રાન્તિના આ રાહના ક્ષેમ ખાંડે ક્રટકોને ડામવા સામે પગને જાય ત્યારે જગનિયંતાનું એમને માટે એ નિર્માણ હતું એમ જ કહેવાય.

ચારુબહેનની ચર્યા જોઈએ અને તરત લાગે કે ઘરની વિપરીત પરિસ્થિતિએ નહિ પણ વિશ્વંભર પરમાત્માએ હિણાયેલી બહેનો માટે એક ક્રાન્તિકાર નીરુ ને હજ઼ુ દ આત્મા જ માન્યો છે

શી અજબ ખુમારી છે એમની!

અંધારી રાત કુછ નહિ!

લક્ષ્મીની નામ કુછ બિસાત નહિ!

ખૂનની ધમકી કોઈ પરવા નહિ!

નાક કાપવાની વાત, પણ પારોઠનાં પગલાં નહિ!

ઈજન મળ્યું કે જિંદગાનું તજ્યું! ફોન મળ્યો કે ઘર છોડ્યું! ક્યાં જાઉં છું, ક્યારે આવીશ એવી કોઈ વાત નહિ!

સગાની ચિંતા સામે એક જવાબ — સૌ જણા મારું વતન ઓળખશે ચિંતા ન કરશો ક્યાં જાઉં છું કૃપા કરીને મને ન પૂછજો! હું ય જાણતી નથી

ચારુબહેન અમદાવાદના વતની! મહારૂપ ને મુત્સદ્દીવટ માટે પંકાતી સાઠોદરા નાગર જ્ઞાતિના એ પ્રસિદ્ધ સાક્ષરવર્ય મણિલાલ ન. દ્વિવેદી ને જાણીતા કવિ બાલાશંકર એમની નાતના!

પિતાનું નામ રામનગરા યોદ્ધા બાપનો ધંધો ઘેર ગાડી ને મોટર! નાનું બેન ને બે ભાઈ! બહેનોની ચિંતા ભાઈ જેટલી થાય.

ચારુબહેન આ ચારુકુળમાં જન્મ્યાં! દીવાન-લલ્લુભાઈની પ્રેરણા પછી હાઈસ્કૂલમાં ન ; અમેરિકા ભણ્યાં અને પછી વનિતા વિશ્રામમાં આવ્યાં પણ રહ્યાં નોનમેટ્રિક!

આવી ઘરગામની ગાથામાં એ ઉછરી! કંઈક બીક કંઈક રમતિયાળ કંઈક મનસ્વી કંઈક આગ્રહુ—આવા ઊગતી વયમાં ચારુબેન! રાતના ફક્કડ આવડે ધૂપતાં સુંદર આવડે રાંધવું ખાવું—ખરચવું ખરચું આવડે! પિતાની લાડકી બેટી! ભાઈની બહેની ભાઈઓ પણ બેનને અઠોઅઠ વાના કરે! ભાભી નણંદને લાડ લડાવે! ગોકુળ જેવું આનંદી ઘર!

ચારુબેનના બે મૂળ શોખ—કામ કરવું ને ગાવું!

પિતા મશ્કરીમાં કહે કે એ ગી! તારાથી કંઈ નહિ થાય! આ રોગીથી બીજી રોગીએ જતા તો ડરે છે।

એ વખતે શ્રી મૃદુલાબેન સારાભાઈ સ્ત્રી-કાર્યકરોને શોધે સારા સારા ખાનદાન કુળોને ખોળે ચારુબહેનને એમણે જોયા ચારુબહેનમાં રહેલું હીર જોયું પિતા પાસે એમની માગણી કરી ને જુવાનીની પહેલી વસંતમાં એ સંઘમાં જોડાયા।

રાષ્ટ્રીયતાના રણશીંગા વાગતા હતા ચારુબહેન એ રંગે રંગાઈ ગયા જેલમાં જઈ આવ્યા

મૃદુલાબેન આ ગરવેલને ધીરે ધીરે ધાર આપી રહ્યા અને ક્યાંય વિના હાથના વજ્ર સમાન એમ આ નેતાશસ્ત્ર તૈયાર થયું!

એમાં હુલ્લડ આવ્યું। હિન્દુ-મુસ્લિમ હુલ્લડો પુરજોરમાં પ્રાણનો ભય તો ખરો જ બમણો ભય! આ હુલ્લડમાં એ જોગમાયાની જ્વાળા જ્યોત થઈને ઘૂમ્યા હુલ્લડે એમની નિર્ભયતા અને સેવાભાવનાની પિછાન રાજ્યને સોંપી કરાવી સુદન કર્યું

આજે સેવા ક્ષેત્રમાં એક પચ્ચીસી વીતી ને જીવનના વનમાં ચારુબહેને પ્રવેશ કર્યો છે પણ વાર્ધક્ય એમને સ્પર્શે તેમ નથી એમણે હજુ સુધી એક પચ્ચીસીમાં માંદગીની રજા લીધી નથી એવું ખડતલ શરીર છે જુવાનોને શરમાવે તેવું

આજ જ્યોતિ સંઘમાં અનેક માનનીય બહેનો એથીય અધિક કામ કરતી હશે પણ જ્યોતિસંઘ અને ચારુમતી યોદ્ધા એ બે શબ્દો એકમેકના પર્યાય બની રહ્યા છે! ગામ ગામમાં સ્ત્રી-ઉદ્ધારની ઝંખનાનો સાદ પહોંચ્યો છે પતિ ઘણો પીડતો હોય અને ઢોર જેમ પીડાતી નારી એક વાત કહે છે સંઘમાં જઈશ ચારુબેનને ફરિયાદ કરીશ ને પતિ ઢીલો થઈ જાય છે

એ યોદ્ધાના દરબારના કોઈ વાર દશને જવા જેવુ છે કેટલી હિજરાયેલી તજાયેલી, દુખિયારી સ્ત્રીઓ અને સામે પુરુષો ન્યાય કચેરીની જેમ ન્યાય લેવા બેઠા છે ને ન્યાય ત્યા ચુકવાય છે

લકુનાગ્રથિવાળા ગુજરાતે આવા નારીરત્નને હજી પિછાણ્યુ નથી ને જ્યોતિસંઘ જેવી અનોખી સંસ્થાઓને જ જાહેર કરી નથી નહિ તો ગુજરાતનુ માથુ ખરેખર ગર્વભેર દેશના નારીરત્નો સામે પોતાનુ રત્ન મૂકી શકે દેશની સંસ્થાઓ સામે પોતાની સંસ્થા ધરી શકે પણ આપણે રત્નોને તિજોરીમા રાખનારા છીએ! રખેને મહાર કાઢીએ અને કોઈની નજર લાગે તો?

ચારુબહેન કહે છે કે સાચને આંચ નથી ને ગુનો હમેશા તારુ છ આટના ટ્રસ્ટીના પ્રસંગોમા કોઈ વાર એમને કોઈ ગુનેગારથી ઈજા પહોંચી નથી બ કે તેમના તરફ ગુનેગારે ખાસ તોછડાઈ પણ દાખવી નથી ચારુબહેન માત્ર સ્ત્રીઓના જ પક્ષપાતી નથી પુરુષો માટે પણ એમના ખો માટે એટલા જ હમદર્દ છે અને જ્યા પુરુષને ન્યાય આપવાની યોગ્યતા લાગી છે ત્યા તેમ પણ કર્યુ છે

ચારુબહેન આજીવન કુમારિકા છે કામાય મા મીરાની જેમ સસારી વરની લઘુતા હમેશા પીડતી હતી ને પછી સેવાયજ્ઞની મોહિની લગ્નજીવનની મોહિની કરતા Ct બની રહી! આગ્આગ્યા તેઓની બહેન દીમરી મા કે વાદી બનવાને કુટુમ્બની કમીના કદી ન લાગી અને આમ પણ એ વહાલસોયા કુટુબમા જીવે છે ભાઈઓની ઇચ્છ એમના નામથી સુખાય છે બેન તો વીરાવેની છે જ!

અમને લાગે છે કે ભાભા ફૂલહાર પહેરી લોકોના જયજયકાર વચ્ચે ફાંસીના માચડે ચઢી રાજકીય મૃત્યુની કીર્તિ હાસલ કરવી સુખ છે પણ સમાજની ખફા નજર વહોરી એની ગંદી ગલીઓમા છરા ને ચાકુ વચ્ચે તેશ પણ ડર્યા વગર એક જોમવતી નારીએ

ધૂમ્મનુ કપરુ કામ છે ધોબીની નાત રામરાજ્યમા હતી, અને આજે નથી, એમ નથી

વાત અને છ છેડાયેલો સમાજ સમાનવીર છે, બ કે વાત સામે બાકરી બાધવી સહેલ છે સમાજ સામે દુષ્કર છે!

એવા વાતોના વનમા થઈને જીવનના વનમા પ્રવેશેલાં ચારુ બહેનની તદુરસ્તી, તેજ અને તમન્ના ઈશ્વર એવી ને એવી રાખો! ગુજરાતના આ નારીરત્નની દેશનરમા અને દેશબહાર કદર થાઓ ને બીજી બહેનો માટે પ્રેરણારૂપ બનો!

સમાજમા દુખવેલી ને સુખરેલી બન્ને પ્રકારની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ હજી સુખ નથી!

મમતા

રામચન્દ્ર રૂકા બાર વર્ષની ઉંમરે ગામડાનાં મૂળ વતન છોડી શહેરના નોકરીએ રહેવા આવ્યો હતો. સારા ભાગ્યે એના જ ગામના એક સજ્જન ત્યાં રહેતા હતા. એમને ત્યાં નોકરીએ રહી ગયો.

શેઠને એક નાનો પુત્ર હતો. રામચન્દ્રને એની સંભાળ લેવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું. એ બાળક વાંચતાં શીખ્યો. પાઠશાળાએ જવા લાગ્યો ને આખરે કૉલેજમાં દાખલ થયો. રામચન્દ્ર સદા એની હજૂરમાં રહેતો. એની છાયાનો પડછાયો બની રહેતો. આખરે અનુકૂલ બાબુ સારા નંબરે પાસ થયા ને જતે દહાડે આગળ વધતા ન્યાય વિભાગમાં ઊંચા હોદ્દા પર નિમાયા. રામચન્દ્ર આમાં પોતાનો વિજય જોતો.

અનુકૂલ બાબુની શાદી થઈ. એક સુંદર યુવતી ઘરમાં આવી. રામને એક રીતના બે શેઠ થયા. આજ સુધી છોટાબાબુ પર પોતાનો જે અધિકાર હતો તે નવા આવનાર યુવતીએ ઝૂંટવી લીધો. પણ રામને એમાં કંઈ ફરિયાદ ન હતી.

થોડે વખતે અનુકૂલ બાબુને ત્યાં પુત્રજન્મ થયો. રામના માથે જ બાળકની સંભાળ આવી. રામને નોકરી કરવા માટે ખપ વિના

નવા ગામમા રામનુ એક ખાસ કામ થઈ પડ્યુ કે આ નવો પોશાક પહેરાવી ગાડીમા બેસાડી છોટેમાસુને બધે ફેરવવા. રામને આ કામમા આનદ અને ગર્વ બન્ને હતા.

વરસાદના દિવસો આવ્યા. રાતદહાડો પાણી વરસવા લાગ્યુ. ગામના પાસેની સૂકી નદી મોટી ભડભાદર બની ગઈ! પાણીનુ તાણુ ય ખૂબ હતુ! એ તાણુ પાસે એના કિનારા ઊંડે સુધી ખોદાઈ ગયા. કિનારા ઉપરની સમતલ લાગે અને નીચેથી પોલા! નક્કર જમીન ધારી ઉપર ઊભા કે ધડામ પડ્યા વહેણમા!

વરસાદ તો નિરંતરાય વરસ્યો. આખરે એક બપોરે બધ થયો. આ વખતે છોટેમાસુએ નદીકાંઠે ફરવા જવાની જીદ લીધી. ઘર તો એને કેદખાનુ બન્યુ હતુ!

રામે બાળકને સોનેરી ગોટવાળી ટોપી પહેરાવી. પીળા રેશમનો સદરો પહેરાવ્યો. ગાડીને ફૂલની શણગારી. પછી ગાડી લઈને રામ નદીકાંઠા તરફ નીકળ્યો.

નદીને કાંઠે ધાનના ખેતર હતા. ખેતરને છેડે કદબના વૃક્ષ હતા. બાળકે રામને કહ્યુ, "ફૂલ લાવો!" રામ આમ તો આજ્ઞાંકિત હતો. બાળકની હઠ પૂરી કરવામા એને હોંશ આવતી. પણ અત્યારે આ કાદવ ખૂદી ત્યા જવાનુ મન નહોતુ. એણે બાળકનુ લક્ષ બીજે ખેંચવા કહ્યુ,

"પેલી સોનાની ચકલી જોઈ?"

"ચકલી નહિ, ફૂલ!" ચકલી હાથમાથી નાસી જાય.

બાળહઠ જબરી હોય છે. આખરે રામને નમતુ તોળવુ પડ્યુ. એણે કહ્યુ,

"જુઓ, ગાડીમા બેસી રહેજો. નદી તરફ ન જતા. હુ ફૂલ

રામે બાળકનુ નામ પુનિન રાખ્યુ હતું પુનિનની આગળની કેળવણી માટે એણે કલકત્તા જવાનુ વિચાર્યું શહેર વગર બાળકને સારી કેળવણી ક્યાંથી મળે ? રામ પાસે થોડી જમીન હતી એ વેચીને કલકત્તામા આવ્યો પુનિનને નિશાળે બેસાડ્યો પોતે પણ એક નોકરી શોધી લીધી

પુલિન માટે સારા વસ્ત્ર સારુ ભોજન અને સારી શિક્ષાના પ્રબંધ પાછળ રામને અડધે પેટ ને ફાટેલા વસ્ત્રે ચલાવવુ પડતુ પણ જ્યારે રામ બાળકને નિશાળે જતો જોતો ત્યારે કહેતો

છોટેબાબુ ! પ્યારે છોટેબાબુ ! તમે મને એટલો બધો પ્યાર કરતા હતા કે છેવટે તમે મારા ઘરમા આવીને જન્મ લીધો છુ તો ગરીબ પણ હુ તમને કોઈ પ્રકારે દુખી થવા નહિ દઉ !

બાર વર્ષ આમ ને આમ વીતી ગયા પુનિન ઠીક ઠીક વાંચી લખી શકતો એ દેખાવડો સુંદર ને પ્રતિભાશાળી બાળક હતો એને પોતાની વેશભૂષાની ખૂબ ચિંતા રહેતી વાળ પાછળ ઠીક ઠીક સમય બગાડતો એ ખર્ચાળ પણ હતો કોઈ બીજ પ્રસ આવી પડી પૈસા સામે ન જોતો

રામ એની બધી આવશ્યકતાઓ પૂરી કરતો પણ એ પોતાનુ પિતૃપ એના મનમા સ્થાપિત કરી ન શક્યો એને એવી ઇચ્છા જ ન થઈ એ સેવક જ રહ્યો એની સેવાએ પુનિનના દિલમા પણ રામ માટે સારા સેવકનો ભાવ જગાવ્યો રામના ગામડિયાપણાની પુનિનના મિત્રો મશ્કરી કરતા ત્યારે પુનિન પણ એમા જોડાતો

આખરે બુઢાપો રામને સ્પર્શી ગયો હવે એ પુનિનની પહેલાની જેમ સેવા કરી ન શકતો જ્યા નોકરી કરતો ત્યાથી પણ સવિશેષ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરી શકતો નહિ અર્ધભૂખ્યો એનો દેહ ખોખુ બની ગયો મગજશક્તિ

બાથ ભરી લીધી એના બાલ સૂંઘ્યા નેત્ર ચૂમ્યાં ગાલ કરડયા પીઠ પાછળ હાથ ફેરવ્યો અ ગેઅગ પપાળ્યા માગે લાલ! મારો લાલ! કેતી ગાંડી થઈ ગઈ!

અનુકૂલ બાબુ જજ હતા એમણે ખાતરી કરવા રામને પૂછ્યુ આ મારો જ છોકરો છે એની શી ખાતરી?

ખાતરી કેવી? ઈશ્વરની ખાતરી હજૂર! ઈશ્વર જાણે છે કે આ બાળકને મે ચોર્યો હતો.

જજ મહાશયે જોયુ કે સાક્ષીપુરાવાની ઝંઝટ જરૂરી નથી પત્ની કેવો અદ્ભુત પ્યાર દેખાડી રહી છે બાળક પર! ને આ વૃદ્ધ નોકર જૂઠું શા માટે બોલે? અને બાળક પણ કેવો તેજસ્વી છે? રામચરણ જેવા ગરીબનો બાળક આવો ન હોય!

મા બાળકને લઈને અંદર ચાલી ગઈ અનુકૂલ બાબુએ કહ્યુ રામ! હવે તુ અહીંથી ચાલ્યો જા!

ક્યાં જાઉં હજૂર! મારી ઉમર તો જુઓ! રામે લાચારીથી કહ્યુ મને બુઢ્ઢા ડોસાને કોણ આગળ બાંધશે?

આ સાંભળી અંદરથી પત્નીએ કહ્યુ ભલે પડ્યો રહે બાળક એનાથી રાજી રહેશે એનો અપરાધ હુ માફ કરુ છુ

હરગિજ નહી એના દુષ્ટ કર્મની એને ક્ષમા મળી શકે નહિ!"

રામે અનુકૂલ બાબુના પગ પકડી લીધા ને બોલ્યો હજૂર! મે કોઈ પાપ કર્યુ નથી જે કર્યુ તે ભગવાને કર્યુ છે મને એક ખૂણામા પડ્યો રહેવા દો જિંદગીના છેલ્લા દિવસો તમને સહુને જોઈને પૂરા કરીશ!

એ કદી નહી બને તે ભયંકર અપરાધ કર્યો છે હુ હવે

તારા પર ભરોસો કરી ન શકું ' જગનો આત્મા બોલ્યો

મેં કશું કર્યું નથી રામે કહ્યું

અપરાધી તમામ આમ જ કહે છે તે નથી કર્યું તો કોણે કર્યું ?'

ભાગ્યે ભગવાને

ભાગ્યની અને ભગવાનની દુહાઈ અને તે પણ એક શિક્ષિત પાસે ? ધત્ત '

આ દરમ્યાન પુલિન પરિસ્થિતિથી વાકેફ થઈ ગયો હતો પ્રથમ એને રોષ આવ્યો જગની રામચરણ પણ! પોતાની જ મજાત શ્રેષ્ઠતાને એણે કેવો ધક્કો પહોંચાડ્યો હતો! એ ધનિક જગના પુત્રનું જીવન કેવું હોય ? પણ રામે એની ભારે સેવાઓ કરી હતી સેવાઓને નજરમાં લઈને એણે અનુકૂલ બાબુને કહ્યું

પિતાજી! એ બૂઢાને માફ કરો એણે મારી ઘણી સેવા કરી છે એને આપની પાસે ન રાખો પણ પેન્શન બાંધી આપો

પુલિનના શબ્દો રામને મારેલી ગોળીની જેમ પડ્યા એ પુલિનના મુખ સામે થોડી વાર જોઈ રહ્યો પછી અનુકૂલ બાબુ અને એમના પત્નીને નમસ્કાર કર્યા ને ચાલી નીકળ્યો ઘરની બહાર ગામની બહાર ન જાણે ક્યાં!

એક મહિના પછી અનુકૂલ બાબુએ રામના નામ પર એના ગામ મોકલેલું મની ઓર્ડર પાછું ફર્યું એમાં લખ્યું હતું

રામચરણ નામની કોઈ વ્યક્તિ અહીં મળતી નથી

શ્રી વીન્દ્રનાથની વાર્તાના આધારે

ચિનગારી

બિચારી જે હોઠથી દૂધ પીએ
છે વળી વાર જમાનો એ હોઠથી ઝેર પીએ છે

ગગનના આંગણામાં વડીલ રમતુ હોય એમ । ગાના ઘાટ પર એક માસુમ બાળા હરતી-ફરતી હતી પવિત્ર સંધ્યાની વેળા હતી

દેવાલયોમાં આરતીની ઝાલર રણઝણવાની તૈયારીમાં હતી । ગા મૈયાના હૈયા પર નાનીમોટી નાવડીઓ તરતી હતી

રમતી બાળા ભૂલી પડી ઈ ન જાણે એના મા-બાપ ક્યા અટવાઈ ગયા ? હમણાં હતા ને અત્યારે ગુમ ! બાળા રમતી રમતી । ગા મૈયાના જળ તરફ ચાલી ઝીણાં બાવાઓ પાસે ઈ નાહના લોકોને નીરખી રહી મોગ મોગ માછલાને લોટની ગોળીઓ ખાતા જોઈ રહી ચાંદીની સીપ જેવા માછલા ! પણ ? પોતાના માબાપ ક્યા ? બાળાએ આજુબાજુ જોયુ બાપ ન મળ્યા. એ રડવા લાગી.

સંધ્યા-પૂજન કરતા લોકોએ આ દૃશ્ય જોયુ એક સુંદર બાળાનુ રુદન ! તેઓની દયા-માયા જાગી ઊઠી તેઓએ બૂમ પાડી દેહ પડતી

માળા અને અરીસો

ગુવાની ઉમર અને નુકોવન હોઈને બગા નંદ પાર જનકે તેરા હન.

ચાંગી વાર ભલા માણુસોએ દા ા કરી માબાપની સેવ કરી પણ નથ નહીં! અનુભવી લોકોના નામમાં તરત નથ આવી નહીં તેઓએ અ ત્રપ વ ગુરુસો એને વનનુ તારણ કાઢ્યુ કે

સંસાર તો નૂતનો પેગો છે વહ મા વન જે એના કેટલા સામાન્ય માણુસો વનુ છે! કોઈએ નુવાઆ તો ભૂલ્યા કેઈએ ઠેરવ્યાં તો ઉન ખા, કોઈએ ખેચ્યા તો ખેચવા!

મનમ બગા માણસને ન જોતા અને ઘણા માણુસોને દે લા જેઈને વનુ સ્તા લાગી. સસાનો પથ તો ડુગામ મના મ એથી વધુ લાગેગે ક! આ નના શાબ્દિમસિન વાતનુ અતિ ગુ મલાના રમવાનુ હશે! આના મેકિદીમી છે તે ગુ આ હશે!

આ માણસને વખતની અજા હતી વળી આ પાસના પોર લાને વઈને કોઈવાર પર પડાયા ના હજાર ઝઝો હતી. કોઈ વર અવ ગ્યા તે મોટુ પગ ડા નો અનુભવ પણ થનો આવી તોટ છોકરીઓ અને તેવના હાથમા અળાઈથી રમી રતી. કાગા કમ કરનાર છૂટી ગયા અને શ ા ર ત્રપાઈ ગયા પડી ન જવું શુ થ વીતુ! એના મના દૂધી નવ ન ના નમ માર ા! વળી તેઓની પતે કુદ વધુ નગોતી. પોલીસ પન ઝોરે ને જેમ માણુસો છૂમનાર થઈ ગયા છે એમ અની અન્યું ધીરવીર ગ્યા ખમી ગ્યા!

આ વસામા પોતમારીએનો વરતેલો ચાનુ જ છે એક જુવાન પવખતનો ત્યા આવ્યો. એક બઈ પાગ આવી બને જણા પાસે મોટાઈ હતી ખાગીમીહતી બગને આવી મુ ચાલ ક જણુ કુ તા! આપ ત્યા ગેના છે મને મો ત્યો છે તને ગુ ખબર! ધમઠાણમા અમે પાખે નર્યા ગીએ.

નિર્દોષ આખા બન્નેની પાછળ ચાલી ગયા હજી રાત્રી હતી કેટલાક લોકો પાછળ હતા બધા રોકકળ કરતા પણ મા કે બાપ કોઈ ન મળ્યુ

પેલા જુવાને કહ્યુ લોકો જુનકરા થયા છે ચાલો પોલીસ થાણે બાળાને પહોંચાડી દઈએ !

જુવાને બાળાને આગળ દોરી

લોકએક માણસો પાછળ ચાલ્યા

થોડે જઈને જુવાને પાછળ આવતા લોકોને કહ્યુ

પોલીસમા એની કોઈ ભાળ નહિ ને અહીના મહાજનને સોંપીશ પછી મા બાપને શોધીશ

છોકરીને તો જાણે કંઈ કહેવાનુ જ નહોતુ એની ઓશિયાળી એ હતી

ને શેઠની ગામમા રહેતા મહાજનને સોંપવા એ જુવાન એક બાજુ ગલીમા વળી ગયો પેલી સ્ત્રી પણ પાછળ હતી એ માના વાત્સલ્યથી બાળાને હસાવી રહી હતી જગતમા પારકાને કાજે આવી પણ દયા વિરલ બની છે !

એ છોકરી ક્યા પહોંચી તેનો ઘરી ખબર પછી કોઈને પત્તો નહોતો કોઈને પત્તો મેળવવાની પરવા પણ નહોતી પાતાળ એને ગળી ગયુ ? સ્વર્ગની કોઈ મેનકા એને ઉપાડી ગઈ ? કહે છે કે અનેક માણસો બાળવિજ્ઞાઓના ઉદરમા રતનો ભાર ઓછો કરવા અનેક પ્રકારની યુક્તિઓ લડાવતા જમાનાની દયા વધી એટલે ભ્રૂણહત્યા ઓછી થઈ વળી એમા પોલીસના ડર કરતા સ્ત્રીનો વ્યપાર પણ નિશ્ચિત હોય છે એક વાર વેચાણી એ ને વેચાણી એ વેચાણના વેતન વરસોમા આવાય કદીક સત્તરમીનો સાત પેઢીના ખાનદાની તરફની તોલે તણાઈ

જતાં. એને ડાબાજમણું ભાગ્યું એ હતું કે એ ભાગ્યની બાજીને જ એ ઊંધી કરી નાખતી. એમાં પાર વગરનો નગર એ હતો કે આખ્યા નૈન નગરમાં એને કૂદી પાણી પોતે ઘણું જાણું ઘેર જઈને મરી ગયાના સમાચાર આપતા.

આવા કિસ્સા બની રાખતા હતા. ખાસ્સારે પ્રસંગારે પણ પુસ્તકો એકઠાવ્યાં મળતાં. ઘણી ચૂકી પડેલી ભાગ્યઓ રહેતી મળતી અને કોઈ પરમાર્થી સંસ્થાના સંતો એને આશ્રમે આવી લઈ જતા. રાખતા. સ્વર્ગીય બનતા. દુનિયાને જેની કોડીની કિંમત નહોતી, એ અહીં લાખેણાં બની જતાં!

જેવું જેનું ભાગ્ય! કોઈ સોનાને પારણે ઝૂલતા, કોઈ ભિખારી રીતે રસ્તાને પડ્યા રહેતાં!

પણ આ છોકરીનું ભાગ્ય અજબ હતું. એક નાની શી બસ્તીમાં એ બાળકીને સ્થાન મળ્યું. ઘરના લોકોએ દિવસો વીત્યા બાળના માંડીની જહેમત અજબ હતી. જોબનના દિવસોમાં તો એ છોકરી કવિની કલ્પના બની. ઈ બસ્તીના આગેવાનોએ મળીને નક્કી કર્યું કે છોકરી નમણી કાયા ગમગુમાની છે પણ કંઠમાં તો કેકા ભર્યા છે. પગ તો વનના કળાવંત મોર જેવા છે. ગીત સંગીત ને નૃત્ય શીખે એને શીખવો. દુનિયાનો તો વરસાદ વરસશે. એક છોકરી આ બસ્તીને તારી દેશે માલામાલ કરી દેશે.

સંગીતને માટે શિક્ષક આવ્યા. ભારે પગારનો શિક્ષક આવ્યો. બધા જાતની સરકારિતા એનામાં હતી. ગીત નૃત્ય ને અભિનય એને સહજ સિદ્ધ હતા!

શિક્ષક સહજસિદ્ધ હતો તો શિષ્યા સ્વયંસિદ્ધા હતી.

બગાડી બાજુ સંગીતનો સટા મળ્યો. એને અણુવડ સોનીને ઘડ્યું. ગાવામાં બુલબુલ, નાચવામાં મોર અને નજાકતમાં પરી સરખી

સનના મૂલ્ય મમતખ વધ્યા

સનના મૂલ્ય વધ્યા એમ એના માન વધ્યા પાણી માંગે ત્યાં દૂધ મળવા લાગ્યું એના ચરણ કૂનકારની જ્વાવા લાગ્યા એના એક હાસ્ય પર હજારો મોતી કુરબાન થવા લાગ્યા

સનને અહીં લાવનારા ખરા-ખાટુના વ્યવહારીઆ હતા તેઓને રૂપની તમા નહોતી કરિયાની તમા હતી અકબાડિયે બાંધ્યા પૈસા ચુકવી ? એને સન નહેર કર્યે પછી એને ગાઈ ન પૂછે પરમેશ્વર પણ નહિ

પણ જો બાકી ખડકી ન પહોંચી કોઈએ એમા ઉગાવટ કરી તો ખજરમાંડ નગરે નિકળી પડ એ વખતે એ જાણે કોઈના નહિ

ગાદીમા ઘણા રાજાઓ ની કોઠીઓ હતી તીર્થ સિવાય સસારના કીચમાથી તરવાનો ઉપાય ક્યાં ? બાબુ માસ્તર અનેક કોઠીઓમા રાજકુવરોને સગીત શીખવવા જતા રાજકુવરોની તાલીમ વખતે રાજા પણ હાજરી આપતા

વાતમા વાત નીકળતા બાબુ માસ્તરથી પોતાની અજોડ વિદ્યાર્થિની રૂપ-કડસરી સનની વાત છેડાઈ ગઈ તેઓએ એ સૌ વંના ખજાના પર બેઠેલી સોનાનાગના ચોરની પણ વાત કરી

રાજાજીએ કહ્યું ઠોકરી ખરીદ કરી લઈએ દરબારમા નૃત્ય-ગાન ને મુજરા માટે કોઈ જોઈએ તો છે ને !

ઉજળા રૂપકરોમા સ્ત્રીઓના વેચાણ કાને થતા હતા અને આજે પણ થાય છે ભાવ ત્યા લાચાર ને લગડો બની રહ્યો છે સનનો સોદો થયો બાબુ માસ્તરની ખૂબ ખૂબ સમજાવટ પછી સોદો થયો વ્યાજ ખાનારાઓએ મૂડી સોપી દેવાનો નિરધાર કર્યો રૂપિયા પચીસ હજારે સોદો નક્કી થયો

પણ એ દુનિયામાં મર્યાદા હતી એવા એવા નરો ત્યાં અધિકારી કરતા હતા જે સ્ત્રી-સંપર્ક સહે ન પણ નજરાતી લેવા તૈયાર નહોતા સ્ત્રીનો પાઠ પુરુષ લેતા! નાટકમાં તો ખૂબી જ નકલની! અસલ અસલ જેવું લાગે એમાં નકલ કરનારની શી હોશિયારી! સંન એમાં પરેલ વગેરેની આરી બે ખગમગાટ મચી ગયો ચોખલિયા લોકોએ જાહેરમાં ભારે ધમાલ કરી અને ખાનગીમાં વાર વાર એને જોઈ આવ્યા પ્રતિબંધ એ પણ કોઈ વાર પ્રચારનું કામ કરે છે

એ વખતે સિનેમાની નવી સૃષ્ટિ સરજાણી અને એના ભલા લોકોએ સ્ત્રીઓને એમાં આમંત્રી પ્રવેશ આપ્યો ને નર કરતા નારીનું મહત્ત્વ સ્થપાઈ ગયું!

સ્નેહ સિનેમાની દુનિયામાં પ્રવેશી એને મનવાંછ પૈસો મળવા લાગ્યો નાની મૂર્ત પણ એમાં કોઈ વાર લાગ લેતી એના નાના શા કામને શાબાશી મળતી

આ નાનો શો સંસાર સુખમાં જીવતો હતો પણ એકાએક શારદાના પતિ આ વાત વિધાતાએ શા દુઃખ કોરે આપ્યું છે?

સ્નેહ જાણતી હતી કે પોતે હિંદુ કન્યા છે એનાં માબાપ હિંદુ છે શાખી સાખી સ્મૃતિ હતી કે પોતે ચોરીએ ખોટી કોઈ ધારરા સાથે રહેતી કોઈ દેવો નમાવે નથી જીવનનું મમ્મ સન્ હીકારેલું પણ હવે એ બધું સ્વપ્ન જેવું ને સ્વપ્ન નવું ચારીને મન તે ચિંતા જોઈ પોતાનો ચૂંક તો એનો નવાં સંસારમાં એ નિરાધાર બની ગઈ એ વખતે એક ગુરુ નેતા મળ્યો એને મળી પોતે મ સાચા અને કહું કે આજે મ મન કરીશું ને ખરે વખતે અપ હવ નાહ!

મનસુ ખ્યાલ એને કંઈ કરી ન શક્યું પોતાને એ મનના રોગ પર મારે થયું પણ દેહ સ્વાસ્થ્ય ગાત તે રોને પ્રેમના દેવ મૂળ મળીને ભલો ત્યાં અસલ દેવ થવાના પચનાર સાગરના ત્યારે ભારે

જ્યોતી મહાવ્રતીઓના કસબનો ઉપયોગ મજે પણ ધર્મને ન વીસરતી-ધર્મ છે તો આશરો ઉદ્ધાર છે

બાપુ માસ્તર ગયા

ને નીરવ વન મ્યાં એ વસંતમાં નાની ચિનગારીખ નાની એક હવાઈ ના રૂ નાની હવાઈ ચેતી ગી આગ [illegible] થઈ ગયું તોફ આવ્યથી ની [illegible] રહ્યા [illegible] ગી અનેક ! ન જ્યો હશા જોઈને એના અવશેષ રહ્યા એના રાખ અને કોલસા પ[illegible] હશા [illegible] તો પણ પત્તો ન મ[illegible]

માનો પવન-સુરજ અગ્નાયણ [illegible] ગતો હતો

[illegible]નુ યૌવન [illegible] નહી બહાર પ્રી [illegible] પત્નેથી માલિની હતી કોઈનુ માનનુ એના સ્વભાવમા નહોતુ માનાની ઈર્ષા હતી કે એ પોતે નીરસ નરને ગીફાગે મા નાખો આર પા અવિવાહિત રહે

[illegible] જગના જીવનને ત્યા સપૂર્ણ આરામ હતો પણ વિસ તરફ જ્યુ ને અવિવાહિત [illegible] [illegible] પકડ નહતુ

[illegible] મ[illegible] [illegible] ગાળી [illegible] અને અને લાની દેહ [illegible] કરી પરી આક [illegible] [illegible]નતી [illegible] [illegible] ગી ગયા

તેની [illegible] [illegible]ના [illegible]નાને આઘ નાખ્યુ [illegible] [illegible] એને ત્યા [illegible] [illegible]પિવાની [illegible] એને ત્યા [illegible] [illegible] લાની કોઈ [illegible] [illegible] ન [illegible]ગી

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] તો [illegible] [illegible] કઈ કિમત [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

પુસ્તકો અના કિમત [illegible] જેટલી પણ નથી [illegible] ને [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

હિંદુ માતાની બેટી છું. તારા ઉપવસ્ત્ર તરીકે નહિ રહું.'

પુરંદર લાચાર હતો. એને પોતાના બીમીમસ્ચ્યા હતા. એ બન્નાની પતનરીશ સાથે ફૂલની પતનરીશ કરવા તૈયાર હતો. એણે ફરી કહ્યું:

'ફૂલપરી ! લગ્નની વાત છોડ !'

'મારે મારા પુત્રને માટે માર્ગસરનો પિતા જોઈએ.'

'રે ફૂલ ! એક નાની વાત માટે આપણું સ્વર્ગ ધૂળધાણી ન કર ! ધર્મને જીવનમાં ન લાવ. આજ તો ધર્મના બહિષ્કારનો યુગ છે.'

'મારા પિતાની એ છેલ્લી ભેટ છે. તારા મહેલ ન ભગે તો ન સહી. મારે સાચી પત્ની અને માતા થવું છે. તારો પૈસો તને મુબારક ! એવું સંતાન નથી ચાહતી જે મારી કુખમાંથી કલંક લઈને જન્મે ! વિષય એ સહુને વળગેલો રોગ છે. લગ્ન એની જ્યોતિની પણ દવા છે. સંતાન એ એની ફલશ્રુતિ છે.'

'તો અલવિદા !' નરે કહ્યું.

'અલવિદા !' ફૂલે રડતાં ને જખમી હૃદયે કહ્યું.

બન્ને જુદાં પડ્યાં.

ફૂલે પતિ શોધી લીધો. એની સાથે હિંદુ વિધિથી લગ્ન કર્યાં. પોતાના ભાવિ સંતાન માટે બાપ મેળવ્યો. એ સામાન્ય બની રહી. તેજપ્રભાવના ફુવારાઓથી અળગી બનીને દૂબળી રહી. પણ અંતરની ચિનગારીને અભિનંદી રહી. દુઃસ્વપ્ન ભગે તો નવું ઉપવસ્ત્ર નહિ બનું. પત્ની બનીશ, માતા બનીશ. સાચી માતા ! સાચી પત્ની ! સ્વર્ગમાં પણ દુર્લભ !

સંસારે આ વર્તમાનની એક આશ્ચર્યકારક અનુભવ્યો. એક અભિનેત્રી અને ધર્મની આટલી આળપંપાળ એને ? પણ સંસાર ક્યાં જાણે છે કે બુઝાયેલા કંકરા અંગારા વચ્ચે એક ચેતનવંતી ચિનગારી ઘણી વાર ઝગમગતી પડી હોય છે !

નીતિબોધની પવિત્ર ગંગા જેવા
શ્રી જીવન-મણિ સદ્વાચનમાળા ટ્રસ્ટના
પુસ્તકો

વાર્ષિક લવાજમ રૂા ૧૦-૦૦ (પો. જુદું)

પહેલું વર્ષ વિ. સં. ૨૦૧૩

નંબર	પુસ્તકનું નામ	લેખકનું નામ	કિંમત
*૧	ભગવાન મહાવીર	શ્રી જયભિખ્ખુ	૩-૦૦
*૨	સદ્વાચનમાળા શ્રેણી ૧લી	,	૨-૫૦
*૩	ગુનાર્કિકડા	શ્રી રતિલાલ દેસાઈ	૧-૦૦
*૪	સૌભગ	મુનિશ્રી ચંદ્રપ્રભસાગરજી	૨-૦૦
*૫	સતની બાંધી પૃથ્વી	શ્રી જયભિખ્ખુ	૨-૦૦
*૬	સદ્વાચનમાળા શ્રેણી ૨જી		૨-૫૦
*૭	અક્ષય તૃતીયા		૦-૪૫
			૧૩-૪૫

•

બીજું વર્ષ વિ. સં. ૨૦૧૪

૧	ભગવાન ઋષભદેવ	શ્રી જયભિખ્ખુ	૩-૫૦
૨	વીરાંગના પાળી	શ્રી ઉષા જોશી	૨-૦૦
*૩	ભવનું ભાતું	મુનિશ્રી ચંદ્રપ્રભસાગરજી	૧-૨૫
૪	સદ્વાચનમાળા શ્રેણી ૩જી	શ્રી જયભિખ્ખુ	૨-૫૦
*૫	પાપ અને પુણ્ય	શ્રી જયભિખ્ખુ અને સત્યમ્	૨-૦૦
૬	પ્રેમપંથે સાત્ત્વની જ્વાળા		૧-૫૦
૭	હીરાની ચાંદી		૦-૪૫
			૧૩-૨૦

૩જુ વર્ષ વિ. સં ૨૦૧૫

નંબર	પુસ્તકનું નામ	લેખકનું નામ	કિંમત
*૧	પ્રેમનું મંદિર	શ્રી. જયભિખ્ખુ	૩-૫૦
*૨	જાતશાહુ	શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય	૩-૦૦
×૩	હુવે તો જાગો	મુનિશ્રી ચંદ્રપ્રભસાગરજી	૨-૦
-૪	શ્રી નેમ-રાજુલ	શ્રી. જયાબહેન ઠાકોર	૨-૫૦
૫	આમે આવ્યો મોર	શ્રી. જયભિખ્ખુ	૧-૫૦
*૬	ના : અને વિ : :	શ્રી. રતિલાલ દેસાઈ	૧-૨૫
*૭	સિન્ધુના સિ ધુ	મુનિશ્રી ચંદ્રપ્રભસાગરજી	૦-૬૫
			૧૪-૪૦

૪થુ વર્ષ : વિ. સં ૨૦૧૬

૧	સસારસેતુ	શ્રી. જયભિખ્ખુ	૩-૫૦
૨	મહાવનનાગા એવી હવી		૩- ૦
૩	નાનુદેવો ભવ	શ્રી. સુશીલ	૧-૫૦
-૪	ત્યાગની વેલી	શ્રી. ચુ વ શાહ	૧-૫૦
૫	મનીવન નિનત	શ્રી. જયભિખ્ખુ	૧-૫
૬	સુની પગ મેજ હુમારી	શ્રી. જયભિખ્ખુ	૧-૫૦
૭	ચપટી બોર	શ્રી. જયભિખ્ખુ	૦-૭૫
			૧૩-૨૫

૫મુ વર્ષ વિ. સં ૨૦૧૭

૧	શત્રુ કે અજાતશત્રુ ભા-૧	શ્રી જયભિખ્ખુ	૩-૫૦
	ભા-૨		૩-૫૦
૩	નમક મોતી	શ્રી કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રી	૨-
૪	ધર્મરત્નના અજવાળા	મુનિશ્રી ચંદ્રપ્રભસાગરજી	૩-૫૦
*૫	પાની પરવાળા	શ્રી. જયભિખ્ખુ	૧-૫૦
૬	ત્યાગમૂર્તિ	૫ રતિલાલ દેસાઈ	૧-૦
-૭	મે લાની પરમ	મુનિશ્રી ચંદ્રપ્રભસાગરજી	૦-૫
			૧૫-૫૦

છઠ્ઠુ વર્ષ ૨૦૧૮

૧ ચક્રવર્તી ભરતદેવ જયભિખ્ખુ ૩–૦૦

૨ નરકેસરી „ ૪–૦૦

૩ સદ્વાચનમાળા શ્રેણી ૫મી

૪ સોડાનુ રામાયણ

પ્રકીર્ણ

—ઊગમતે-પ્રભાતે	શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર	૦–૭૫
* સંત શ્રીપાળ	શ્રી. જયભિખ્ખુ	૦–૬૦
*જીવનમાં ધર્મ	મુનિશ્રી ચંદનસાગરજી	૦–૨૫
+શ્રી સ્નાત્રપૂજા (ચોથી આવૃત્તિ)		૦–૫૫
રાજપ્રશ્ન (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ના મૂળ વચનોનો પ્રશ્નોત્તર રૂપે ગોઠવેલો સંગ્રહ)		૫–૨૫
શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર જીવન જ્યોતિ		૧–૨૫

— આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ છપાય છે

* બીજી આવૃત્તિ છપાઈ ગઈ છે

× ત્રીજી આવૃત્તિ છપાઈ ગઈ છે

\+ ચોથી આવૃત્તિ છપાઈ ગઈ છે

શ્રી જયભિખ્ખુની કૃતિઓ

નવલકથાઓ

ચક્રુ કે અજાતશત્રુ ૧–૨		૭–૦
લાખ઼ા ખાખના ફૂલ ૧ ૨	૧૧	૦
વિક્રમાદિત્ય હેમુ ભા ૧	૫	૨૫
આત્મનિર્માણ ભા. ૨	૪	
દિલ્હીશ્વર ભા. ૩	૫	૨૫
પ્રેમભક્ત કવિ જયદેવ	૫	૦
ભગવાન ઋષભદેવ ૧	૩	૫
ચક્રવર્તી ભરતદેવ ૨	૪	૫૦
રાજવિ ૩	૫	૨૫
કામવિજેતા સ્થૂલિભદ્ર	૫	૨૫
સંસારસેતુ	૩	૫
નર સરી વા નરકેશ્વરી	૫	૫૦
પ્રેમનુ મંદિર	૩	૫
ખૂરો દેવ?	૩	૫
દાસી જનમ જનમની	૪	૦
પાપ અને પુણ્ય	૨	

સાહસકથાઓ

જવાંમર્દ	૧	૨૫
એક કદમ આગે	૧	૫
હિંમતે મર્દા	૧	૨૫
મર્દ ગુજરી	૧	૫
માઈનો લાલ	૨	૨૫
યજ્ઞ અને ઈંધણ	૨	૨૫
ઉદા મહેતા	છપાશે	
સિદ્ધરાજ જયસિંહ	૨	૫
આભે આ તો ભાર	૧	૫
ચપટી ભર		૦–૭૫

નાટકો

રસિયો વાલમ ને બીજા નાટકો	૩	૫
શીતગોવિંદનો આશક		૬૨

વાર્તાસંગ્રહો

સતની બાંધી પૃથ્વી	૨	૦
પારકા ધનની લક્ષ્મી	૪	૦
કંચન ને કામિની	૩	૫૦
અજના	૩	૦
માદરે વતન	૩	૨૫
પાઈર રંગી	૩	
ગુલાબ અને કંટક	૨	૨૫
લાખેણી વાતો	૨	૦
નીતિકથાઓ ભા ૧ થી ૪	૪	
હિંદુ ધર્મની આખ્યાયિકાઓ	૧	૨૫
બૌદ્ધ ધર્મની બોધકથાઓ	૧	૨૫
જૈન ધર્મની બોધકથાઓ	૧	૨૫
વીરધર્મની વાતો ૧ થી ૪	૧	૫
પ્રેમ રથ પાવકની જ્વાળા	૧	૫
જયભિખ્ખુ વાર્તાસૌરભ ૧–૨	૨	૭૫
મહાકાવ્યોની રસિક વાતો	૬	
ભારતના ભાગ્યવિધાતાઓ		–૭૫
દહીંની વાટકી	૦	૪૫
ફૂલની ખુશબો	૨	૫૦
મોસમના ફૂલ	૨	૦૦
ફૂલ વિલાયતી	૨	
ફૂલ નવરંગ	૨	૦
સૂળી પર સેજ હમારી	૧	૫

શ્રેણીઓ

દીપક શ્રેણી ૧ થી ૫	૩	૦
સદ્વાચનશ્રેણી ૧ ૨ ૩ ૪	૧	૫૦
પ્રતાપી પૂર્વજો ૧ થી ૫ (શ્રી ધૂમકેતુ સાથે)	૫–	
પગલે પગલે ગ્રંથાવલિ ૧ થી ૩	૧–૮૦	

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય ગાંધીરસ્તો અમદાવાદ